

รายงานการวิจัย

ทุนทางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม
กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง
ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

Social Capital for Knowledge and Cultural Heritage Management
Case Study of Wat Kho-sa Local Knowledge Museum,
Ban Ta-chang, Huay-Rai sub district, Lomsak District,
Phetchabun province

ใจศศราญ จารีกสมาน
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ประจำปีงบประมาณ 2558

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ทุนทางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม
กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง
ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

Social Capital for Knowledge and Cultural Heritage Management
Case Study of Wat Kho-sa Local Knowledge Museum,
Ban Ta-chang, Huay-Rai sub district, Lomsak District,
Phetchabun province

ใจศุภราญ จาริกสมาน

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ทุนอุดหนุนวิจัยโดย มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ เพื่อพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น
งบประมาณแผ่นดิน
ประจำปีงบประมาณ 2558

(ก)

ชื่องานวิจัย	ทุนทางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
ผู้วิจัย	นางสาวใจศรกาญจนา จารีกสมาน
สาขาวิชา	การพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
ปีเสร็จวิจัย	2559

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาสถานะของทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์และ 3) เพื่อศึกษาการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและแบบสนทนากลุ่ม ร่วมกับการสังเกตแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 16 ราย ซึ่งผลการศึกษาพบว่า “ทุนทางสังคม” ของชุมชนบ้านท่าช้างที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึง ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาซึ่งเป็นผู้ริเริ่มที่จะรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนและรับบริจาคสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันจากชาวบ้านในชุมชน จากนั้นจึงได้เสนอโครงการต่อกระทรวงวัฒนธรรมจนได้รับงบประมาณให้มาสร้างอาคารจัดแสดงเป็น กิจลักษณะโดยตั้งชื่ออย่างเป็นทางการว่า ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาทุนมนุษย์ยังหมายรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องได้แก่ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มคุณครูที่ช่วยในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนและดำเนินการจัดระเบียบสิ่งของเครื่องใช้ที่มีผู้บริจาคให้แก่วัด ทุนทางสังคมที่สำคัญรองลงมาคือ ทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน โดยชุมชนให้ความสำคัญกับ “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” หรือประเพณีสิบสองเดือน โดยในแต่ละเดือนจะมีกิจกรรมร่วมกันระหว่าง วัด ชุมชนและโรงเรียนอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ซึ่งชาวบ้านมีความตระหนักถึงคุณค่าและมีความพยายามในการอนุรักษ์และฟื้นฟู สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ให้อสูญหาย ทุนทางสังคมอีกประการหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบ

จากการวิจัยนี้คือ สำเนักร่วมกันของชุมชนที่มีต่อมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม จนนำมาซึ่งการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมร่วมกับวัดในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ชุมชนยังมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจคือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์ และศาลเจ้าย่าแก้วบัวสี ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชุมชนใน การที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ ชุมชนจะได้เห็นถึงคุณค่าของ ต้นทุนที่ตนมีอยู่และรู้สึก รักหวงแหน ไม่อยากให้สูญหาย

ส่วนองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นองค์ความรู้ที่ ได้มาจากผู้สูงอายุภายในชุมชน ซึ่งได้รับการถ่ายทอด ปลูกฝังมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สืบต่อกัน มา ในปัจจุบันก็ยังมีปรากฏให้เห็นในวิถีชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็สิ่งของเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวันที่ใช้มาแต่อดีต เช่น เครื่องจักสาน และองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของ ชุมชน ได้แก่ ประเพณีต่างๆทั้งสิบสองเดือน ซึ่งได้มีการรวบรวมข้อมูลและนำมาจัดแสดงไว้ใน ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมษาโดยละเอียด

บริบทของชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน บ้านท่าช้าง มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยบรรพบุรุษดั้งเดิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ลาวที่ได้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากแขวงหลวงพระบาง และเข้ามาอยู่ในจังหวัดเลยจนกระทั่ง เข้ามาตั้งถิ่นฐานท่ามาหากินในพื้นที่บ้านท่าช้างในปัจจุบัน การที่บรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจาก ชาวลาวนั้นจึงทำให้เกิดคำที่เรียกตนเองว่า “ลาวหล่ม” และด้วยสภาพของชุมชนเป็นสังคมแบบ ชนบทที่ประกอบอาชีพหลักคือการเกษตรกรรม จึงทำให้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณี ท้องถิ่นมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันและด้านการเกษตร โดยยึดโยงเอาความเชื่อในเรื่อง ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ “เจ้าพ่อเจ้าแม่” ผนวกกับการนับถือศาสนาพุทธเข้ามาผสมผสานทางด้าน วัฒนธรรมประเพณี และได้เกิดการกลืนกลายกับประเพณีท้องถิ่นไทหล่มที่มีความคล้ายคลึงกับ วัฒนธรรมประเพณีทางภาคอีสาน จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเอง ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ได้ สะท้อนออกมาเป็นทั้งสำเนียงภาษา การแต่งกาย ศิลปะการแสดง การละเล่นต่างๆ และพิธีกรรม ในประเพณีต่างๆที่จัดขึ้นตลอดทั้งสิบสองเดือน หรือที่เรียกว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” โดยยังคงมี การสืบทอดและปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณอย่างเข้มแข็ง

ในด้านการนำทุนทางสังคมที่ตนเองมีอยู่มาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและ วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีผู้นำที่สำคัญคือ เจ้าอาวาสวัดโสมษาซึ่งช่วยประสานความร่วมมือ ระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนได้แก่ ชาวบ้าน โรงเรียน ในการจัดการกับมรดกทางภูมิ ปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนเองมีอยู่ให้เป็นรูปธรรม ซึ่งเริ่มจากการจัดระเบียบวัตถุ

(ค)

สิ่งของที่ชาวบ้านนำมาบริจาคให้กับทางวัดโฆษา จากนั้นจึงมีการจัดการองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีได้แก่ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชนโดยการตั้งคณะผู้รวบรวมข้อมูลซึ่งประกอบด้วย บุคลากรทางการศึกษาจากโรงเรียนในชุมชนร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน โดยเก็บข้อมูลจากร่องรอยต่างๆ เช่น วัตถุสิ่งของ เรื่องเล่า ตำนาน ฯลฯ จากปราชญ์ท้องถิ่น ผู้สูงอายุ ที่มีองค์ความรู้เหล่านี้ แล้วจึงนำมาสังเคราะห์เป็นฐานข้อมูลที่สำคัญเพื่อใช้ในการจัดแสดงออกมาเป็นรูปธรรมในรูปแบบของนิทรรศการภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาในปัจจุบัน

คำสำคัญ: ทูนทางสังคม, การจัดการภูมิปัญญาและวัฒนธรรม, พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

Research Title	Social Capital for Knowledge and Cultural Heritage Management Case Study of Wat Kho-sa Local Knowledge Museum, Ban Ta – chang, Huay – Rai sub district, Lomsak District, Phetchabun province.
Researcher	Miss Jaisakran Jarueksamarn
Program	Social Development Faculty of Humanities and Social Sciences Phetchabun Rajabhat University
Year	2016

Abstract

This qualitative research article purposed to 1) study a situation of a social capital status of Ban Ta Chang community, Huay Rai sub district, Lomsak District, Phetchabun province; 2) study local wisdom of Ban Ta Chang community, Huay Rai sub district, Lomsak District, Phetchabun province; and 3) study the application on social capital into a local wisdom and cultural heritage management. The research methodology was an in-dept interview and a focus group discussion including an informal observation. There were 16 participated key-informants in this research.

Result of the research are; the most important social capital of Ban Ta Chang community is a human capital. The Buddhist abbot of Wat Kho-sa is the pioneer on a collecting on local wisdom and contributing local-everyday life commodities from villagers. He purposed a project to the Ministry of Culture which was approved amount of budget to constructed an exhibition building, named Chaleom Raj Wat Kho-sa Cultural Center. The human capital also include the community leader, folk sage, and teachers who volunteered in collecting, classifying, and clarifying local-everyday life commodities.

The second most important is cultural capital or local wisdom and culture. The community gives precedence to 'Heet Sib Song Kong Sib Si' (the tradition of the all 12

(๑)

months) where each month will continuity accompany between 'temple, community, school' in social ceremonies. Villagers realize on value of preservation and succeed from the past generation to the next generation. Other social capital, found from the research operation, is the community common consciousness on local wisdom and cultural heritage which brought out a factual cultural management such as museum and ceremonies. Moreover, the most important local sanctities; Chao Pho Mahesak shrine, and Chao YaBua Sri shrine, are the icon of mind calling of the recognition on the local traditions.

On the local wisdom and culture, Most of all are from the elders whom inherited from their ancestors. Community situation on local wisdom and culture connected with the local history. The ethnic of the natives is Laos whom emigrated from LuangPrabang province to Leoi province and passed through the nowadays district of Ban Ta Chang. The word "Lao Lom" which was use to call the people in many part of Thailand refer to their ethic. Their local culture is the outcome of their life style which related with agricultural tradition and, so, blended with the believe of sacred spirits, Buddhism, and local Thai Lom wisdom which is similar to Esan culture. The results are intonation of words, language, clothing, performance arts, plays, and ceremonies which are arranged in all 12 months.

Keywords: Social capital, Cultural Heritage Management, Local Museum

(ค)

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความอนุเคราะห์จากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญของงานวิจัย โดยเฉพาะท่านพระครูถาวรพัชรกิจ เจ้าอาวาสวัดโฆษาและประธานศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ได้ให้ความเมตตาแก่ผู้วิจัยในการให้ข้อมูล ให้คำปรึกษา เสียสละเวลาในการตอบคำถามและอนุเคราะห์ประสานผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญท่านอื่นๆเป็นอย่างดี ยิ่ง อีกทั้งขอขอบพระคุณคณะผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญอีก 15 ท่าน ซึ่งประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชนตำบลห้วยไร่ และคุณครูจากโรงเรียนบ้านท่าช้าง โรงเรียนบ้านตัว และโรงเรียนบ้านป่าแกเครือ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยที่ท่านทั้งหลายเหล่านี้เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูองค์ความรู้ด้านมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านท่าช้าง ตลอดจนตำบลห้วยไร่ อีกทั้งเป็นผู้มีคุณูปการต่อศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาในด้านจิตสาธารณะเป็นอย่างดี ซึ่งได้เสียสละเวลาและให้ความเมตตาอย่างสูงในการให้สัมภาษณ์ ปรึกษาหารือและร่วมสนทนากลุ่ม รวมถึงให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ หากงานวิจัยนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยกราบขออภัยอย่างสูงมา ณ ที่นี้และผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความกรุณาในการแก้ไขข้อผิดพลาดในงานวิจัยนี้จากผู้รู้และผู้ที่เกี่ยวข้องภายในชุมชนเพื่อให้เกิดการต่อยอดเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ที่ได้ให้ทุนอุดหนุนการวิจัยครั้งนี้มา ณ ที่นี้ด้วย

ใจศรกาญจนา จาริกสมาน

18 พฤศจิกายน 2559

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ ภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อ ภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
2.1 แนวคิดทฤษฎีทางสังคม.....	6
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน.....	14
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม.....	21
2.4 แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น.....	25
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งเรียนรู้.....	35
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	38
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	53
3.1 วิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล.....	53
3.2 ระยะเวลาในการวิจัย.....	56
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	57
ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ.....	57
4.1 สถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์.....	64
4.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์.....	66

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.3 บริบทชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์.....	73
4.4 การนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์.....	83
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	92
5.1 สรุปผล.....	93
5.2 อภิปรายผล.....	96
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	100
บรรณานุกรม.....	102
ภาคผนวก.....	110
ประวัติผู้วิจัย.....	113

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ในขณะที่กระแสสังคมปัจจุบันมุ่งเน้นความเป็นประเทศอุตสาหกรรมซึ่งแสดงถึงความ “เจริญ” จนภูมิปัญญาพื้นบ้านเริ่มจะสูญหายไปจากวิถีชีวิตประจำวัน แม้แต่ในชุมชนสังคมชนบทซึ่งถือว่าเป็นศูนย์รวมของภูมิปัญญาพื้นบ้านเริ่มที่จะได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ประชาชนชาวบ้านผู้มีความรู้ความสามารถในเรื่องของความรู้พื้นถิ่นซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นปู่ย่าตายายก็เริ่มที่จะเสียชีวิตไปพร้อมกับความรู้ที่เป็นทักษะความเชี่ยวชาญ ในขณะที่คนรุ่นใหม่ก็ไม่ค่อยที่จะสนใจในการสืบสานภูมิปัญญาอย่างจริงจัง อีกทั้งความเจริญของเทคโนโลยีที่คนรุ่นใหม่มักจะเห็นว่าสะดวกกว่า และเหมาะกับวิถีชีวิตในปัจจุบันมากกว่า ดังนั้นจิตสำนึกในการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงถูกลดคุณค่าลงไปอย่างน่าเสียดาย

จากสถานการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่งผลให้คนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนระบบคิด ทักษะคติที่แสดงระบบความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งแสดงถึงรากเหง้าและเป็นสิ่งค้ำจุนความเป็นปึกแผ่นของชุมชนมาตลอด ประวัติศาสตร์ของชุมชนเริ่มลดบทบาทลงไปหรือถูกกลืนไปกับค่านิยมสมัยใหม่ การนำภูมิปัญญามาใช้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นการพึ่งพาเทคโนโลยีที่ทันสมัย จึงทำให้คนในชุมชนเริ่มจะหลงลืมไปว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมและสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษนั้น เริ่มที่จะสูญหายไปตามกาลเวลา

การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการใช้ทุนทางสังคมในการจัดการองค์ความรู้ที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนโดยคนในชุมชนเองนั้น จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในชุมชนด้วยตนเอง และแสดงถึงการรับรู้ เข้าใจ และปลูกจิตสำนึกให้รู้สึกเห็นถึงคุณค่าและมีความหวงแหนภูมิปัญญาท้องถิ่นไปด้วยกัน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตนเองและยังเป็นเครื่องมือพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ ความคิดไปในทิศทางเดียวกัน นำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตนเองและยังเกิดการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆเป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ของคนในชุมชนที่ทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ผ่านตัวบุคคล ผ่านวัตถุ สิ่งของและแลกเปลี่ยน

องค์ความรู้ต่อกัน และยังสามารถให้คนนอกชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้ระหว่างกันในด้าน ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อีกด้วย

ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีประชากรที่มีบรรพบุรุษเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่อพยพเข้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ จากแขวงเวียงจันทน์และแขวงหลวงพระบาง ดังนั้นวิถีชีวิตจึงมีความผสมผสานระหว่างความเป็นลาวและไทยได้อย่างกลมกลืน มีภูมิปัญญาซึ่งผสมกับวัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ อันได้แก่ ประเพณีสิบสองเดือน หรือ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ นอกจากนี้ในด้านของความพยายามที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูองค์ความรู้ในด้านภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ยังได้มีการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านขึ้นภายในวัดโฆษาหรือศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาในปัจจุบัน โดยการนำแนวคิดในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนภายในวัดที่อยู่ภายในชุมชน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนที่ยังเห็นถึงความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาของคนในชุมชน ซึ่งวัดพยายามที่จะดำรงบทบาทในการเป็นทั้งสถานที่ขัดเกลาอบรมบ่มเพาะและเป็นแหล่งเรียนรู้ดังเช่นอดีตที่ผ่านมา

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนท่าช้างแห่งนี้ รวมไปถึงความรู้ ความเข้าใจต่อคุณค่าของประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญาทั้งที่อยู่ในรูปแบบของวัตถุ สิ่งของที่ยังสามารถรู้เห็นจับต้องได้ หรือเป็นไปในลักษณะของเรื่องเล่าตำนานที่ยังคงเล่าขานสืบต่อกันมา ทำให้ชุมชนสามารถดำรงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ได้ ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะได้ศึกษาดูว่าทุนทางสังคมในชุมชนนั้นมีอยู่หรือไม่ จะจัดการกับมรดกเหล่านี้ได้อย่างไร และจะสามารถแสดงถึงความร่วมมือกันระหว่างวัด โรงเรียนและชุมชนในการที่จะดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อาจจะต้องสูญสลายไปในอนาคตได้อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาสถานะของทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1.2.2 เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1.2.3 เพื่อศึกษาบริบทชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1.2.4 เพื่อศึกษาการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำดัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้ได้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการวิเคราะห์ตีความข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยมีขอบเขตของการวิจัยในรายด้านดังต่อไปนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.3.1.1 ศึกษาประวัติและข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านท่าช้าง ซึ่งมีองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีต่างๆของชุมชนที่จะสามารถความเชื่อมโยงกับแนวคิดริเริ่มในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา

1.3.1.2 ศึกษาสถานะของทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำดัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1.3.1.3 ศึกษาบริบทชุมชนและองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำดัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1.3.1.4 ศึกษาการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยศึกษาการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำดัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษานี้ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และกระบวนการสนทนากลุ่มเป็นหลัก โดยเน้นศึกษาการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน ในชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำดัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งในปัจจุบันมีปรากฏจำนวน 1 แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา หรือศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา ในปัจจุบัน

1.3.3 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญโดยได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของรวมทั้งสิ้น 4 กลุ่ม เป็นจำนวน 16 คน ดังนี้

กลุ่มแรก คือ ตัวแทนผู้นำชุมชนในหมู่บ้านท่าช้าง

กลุ่มที่สอง คือ ตัวแทนปราชญ์ชุมชนในหมู่บ้านท่าช้างที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชน

กลุ่มที่สาม คือ ตัวแทนชาวบ้านในชุมชนที่มีพื้นเพเป็นชาวชุมชนบ้านท่าช้าง โดยกำเนิดและตัวแทนผู้ที่อพยพมาจากถิ่นอื่นเข้ามาอาศัยในชุมชนบ้านท่าช้าง

กลุ่มที่สี่ คือ ตัวแทนสถาบันทางสังคมที่สำคัญในชุมชนได้แก่ วัดและโรงเรียน ในที่นี้ได้แก่ ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโสมษา และตัวแทนครูจากโรงเรียนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงที่เข้ามาช่วยงานในพิพิธภัณฑ์

ทั้งนี้ ตัวแทนผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้ง 16 คน ถือได้ว่ามีบทบาทอย่างมากในการจัดตั้งและดำเนินการในส่วนต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ฯตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากทางราชการทำให้มีอาคารจัดแสดงอย่างเป็นทางการในปัจจุบัน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ทำให้ทราบถึงสถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำปาง จังหวัดเพชรบูรณ์

1.4.2 ทำให้ทราบถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำปาง จังหวัดเพชรบูรณ์

1.4.3 ทำให้ทราบถึงบริบทของชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำปาง จังหวัดเพชรบูรณ์

1.4.4 ทำให้ทราบถึงการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำปาง จังหวัดเพชรบูรณ์

1.4.5 เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพชุมชนในด้านการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นสำหรับชุมชนอื่นต่อไป

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.5.1 ทูทางสังคม หมายถึง องค์ประกอบสำคัญต่างๆ ได้แก่ ทูมนุษย ทูทางวัฒนธรรม ทูทางด้านงบประมาณที่ได้รับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ความไว้วางใจ เชื่อใจ ความสมัครใจของสมาชิกในชุมชน หรือแม้กระทั่งค่านิยมหรือความเชื่อร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ที่ถือว่าเป็นต้นทุนในการส่งเสริมกระบวนการจัดการภูมิปัญญาในด้านต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโสมชา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1.5.2 มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม หมายถึง ทรัพยากรที่เป็นองค์ความรู้ต่างๆ ที่แสดงถึงความรู้ ความสามารถ ทักษะในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งรูปธรรม เช่น สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น และนามธรรม เช่น ความเชื่อที่แฝงอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆของชุมชนบ้านท่าช้าง ที่เรียกว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่”

1.5.3 การจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นสิ่งของและไม่ใช่สิ่งของในชุมชนบ้านท่าช้าง ด้วยวิธีการสำรวจประชาสัมพันธ์เพื่อการจัดหาและรวบรวมมาจัดเก็บ จัดระบบทรัพยากรที่มีอยู่ในลักษณะบัญชีวัตถุและบัญชีองค์ความรู้ และนำมาจัดแสดงในรูปแบบของนิทรรศการเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน

1.5.4 พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมชาซึ่งแต่เดิมคือพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโสมชา ต่อมาเป็นศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน จนกระทั่งเป็นศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชในปัจจุบัน โดยใช้เป็นสถานที่ในการจัดเก็บ อนุรักษ์และจัดแสดงวัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นๆ โดยมีลักษณะและรูปแบบการจัดแสดงที่เป็นทั้งแบบนิทรรศการชั่วคราวและนิทรรศการถาวร เพื่อให้คนภายในและภายนอกชุมชนเข้ามาชื่นชมและหาความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆที่สำคัญของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาทุนทางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม กรณีศึกษา : พิพิธภัณฑสถานภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโสมษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการอธิบายงานวิจัยนี้ โดยแบ่งการค้นคว้าเป็นรายประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 แนวคิดทุนทางสังคม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม
- 2.4 แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งเรียนรู้
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทุนทางสังคม

2.1.1 ความหมายทุนทางสังคม

ในปัจจุบันคำว่า “ทุนทางสังคม” (Social Capital) กำลังได้รับความสนใจและเป็นที่ยอมรับว่ามีความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ธนาคารโลกเห็นว่า **ทุนทางสังคม** คือ สถาบัน ระบบ ความสัมพันธ์และบรรทัดฐานการปฏิบัติ (norm) ที่นำมาซึ่งปฏิสัมพันธ์ของสังคมทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (โดยเน้นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันไม่ใช่สถาบันหรือตัวบุคคลใดๆ หรือจำนวนรวมกัน) โดยมีการกล่าวถึงลักษณะของสังคมไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีความจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมากในช่วงเวลาเพาะปลูก หรือเก็บเกี่ยว ทำให้เกิดความร่วมมือกันที่เรียกว่า “การลงแขก” ทำให้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานและก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมด้วย

คำว่า “ทุนทางสังคม” เพิ่งได้รับความสนใจมากขึ้นในประเทศไทย ในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ปี พ.ศ.2540 ภายหลังจากที่ได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ซึ่งกองทุนดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อพยายามทำให้สังคมไทยหันกลับไปมองคุณค่า

ค่าที่เคยมีอยู่ที่เป็นทุนเดิม แต่อาจถูกมองข้ามไป รวมทั้งสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล รวมไปถึงสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่ม องค์กร ประชาชน เครือข่าย เป็นต้น ส่วนหนึ่งน่าจะได้รับการอิทธิพลมาจากหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ค่านิยม ประเพณีอันดีงามที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ รวมทั้งระบบอุปถัมภ์ที่มีค่านิยมแบบไม่เป็นทางการ สิ่งต่างๆ เหล่านี้แสดงถึงรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และส่งผลถึงความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรระหว่างกัน ความเป็นกลุ่มเป็นก้อนและความเครือข่ายระหว่างกันของคนในสังคมไทย ซึ่งมีผลต่อสภาพความเพียงพอหรือความพออยู่พอกินของคนในชุมชน ความสามารถในการพึ่งพาอาศัยกันและการพึ่งพาตนเองของชุมชนไทย ซึ่งทำให้เกิดการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มสูญหายให้มีการนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในระดับชุมชน และหลังจากนั้น คำว่าทุนทางสังคมในประเทศไทยก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง (วรวิมล โรมรัตน์พันธ์, 2548)

นักคิดและนักปฏิบัติหลายท่าน ได้ประเมินว่า การที่ประเทศไทยต้องประสบปัญหาหลายๆ ด้าน จนเกิดวิกฤติ เกิดจากสาเหตุหลายประการ ที่สำคัญคือการพัฒนาในระยะที่ผ่านมาขาดการนำจุดเด่น หรือ สิ่งดีงามที่มีในสังคมไทย เช่น มิติทางวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคมประเภทหนึ่งมาใช้ประโยชน์ ขณะเดียวกันก็เห็นว่าการที่สังคมไทยยังคงดำรงอยู่ได้ไม่ล่มสลายจากวิกฤติที่เกิดจากการที่ยังมีทุนทางสังคมหลงเหลืออยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเมตตากรุณา ความเอื้ออาทรสหายโยมผูกพันภายในครอบครัว ชุมชน การรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือผู้เดือดร้อน ฯลฯ ซึ่งสอดคล้องกับข้อวิเคราะห์ของ สศช. โดยเห็นว่า หากมีการพัฒนาทุนทางสังคมและนำมาใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด ก็จะมีส่วนช่วยทำให้การพัฒนาประเทศไทยมีความยั่งยืนและประชาชนส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ภายใต้สถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ทาง สศช. จึงได้เสนอให้ “การพัฒนาทุนทางสังคม” เป็นเรื่องหนึ่งที่สมควรผลักดันให้เป็นวาระแห่งชาติ

สำหรับขอบเขต/องค์ประกอบของ “ทุนทางสังคม” ควรประกอบด้วย

1. **ทุนมนุษย์** ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัย และความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และทำประโยชน์ต่อส่วนรวม
2. **ทุนที่เป็นสถาบัน** ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา การเมืองรวมทั้งองค์กรที่ตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน สมาคมวิชาชีพ ฯลฯ

3. ทูทางปัญญาและวัฒนธรรม ครอบคลุมถึงระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม
วินัยจิตสำนึกสาธารณะ วัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

การให้ความหมายของคำว่า “ทูทางสังคม” ได้มีนักวิชาการให้ความหมายซึ่ง
รวบรวมโดย กานต์ชินิต วรรณียพินิจ(2554) ไว้ดังนี้

Putnum (1993:167 อ้างถึงใน กานต์ชินิต วรรณียพินิจ, 2554: 7) ได้ให้นิยาม
ของทูทางสังคมไว้ว่า เป็นลักษณะขององค์กรทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความไว้วางใจ (Trust)
บรรทัดฐาน (Norm) และเครือข่ายทางสังคม (Network) ที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกัน
และการประสานงานกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน

World Bank (2002 อ้างถึงใน กานต์ชินิต วรรณียพินิจ, 2554: 8) ได้นิยามทูทาง
สังคมไว้ว่า ทูทางสังคมหมายถึงกลุ่ม สถาบันหรือองค์กร ความสัมพันธ์และบรรทัดฐานต่างๆ
ที่เป็นตัวกำหนดคุณภาพปริมาณของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม นั่นคือความสามัคคีในสังคมเป็นสิ่ง
สำคัญสำหรับสังคมในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ทูทางสังคม
ไม่ได้เป็นเพียงการรวมกลุ่มของสถาบันเท่านั้น แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจก
บุคคล กลุ่ม สถาบันหรือองค์กรต่างๆ เข้าด้วยกันและยึดโยงให้เกิดความเข้มแข็ง

ส่วนนักวิชาการและนักวิจัยของไทยก็ได้มีทัศนะและให้ความหมายของคำว่า
“ทูทางสังคม” ดังนี้

วรวิมล โรมรัตนพันธุ์ (2549: 165-166 อ้างถึงใน ธรินทร์ สุรวุฒนานันท์, 2551: 11-
12) ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับทูทางสังคมในทัศนะและการให้ความหมายของไทยไว้
โดยสรุปจากการให้ความหมายและมิติการมองเรื่องทูทางสังคมในสังคมไทยของนักวิชาการไว้
ดังนี้ ได้แก่ ปรีดี พนมยงค์ ที่ได้ถือว่าเป็นนักวิชาการไทยท่านแรกที่ได้กล่าวถึงและให้
ความสำคัญในความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชน/สังคม โดยได้อธิบายไว้ในกฎหมาย
ปกครองเกี่ยวกับลัทธิสหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นเป็นชุมชนขนาดย่อม ซึ่งมีรากฐานอยู่บนความ
ช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชน โดยไม่ต้องมีรูปแบบการปกครองมาก มีความสมัคร
ใจร่วมในกิจกรรมต่างๆที่เรียกว่า “สามัคคีธรรม” และในปี พ.ศ.2500 ยังได้เขียนเกี่ยวกับ
ประเพณีของชาวนาในเรื่องการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหนังสือชื่อ “ความเป็นอนิจจังของ
สังคม” โดยได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “ความเป็นอยู่ชนิดที่มีความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
ภายในสังคมน้อยๆนั้น ยังเป็นประเพณีตกทอดมาถึงชาวชนบทในปัจจุบันที่มีการร่วมมือกัน
การทำงาน เช่น การลงแขก ไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว ฯลฯ อีกทั้งวรวิมลยังได้กล่าวถึงทัศนะของ
นักวิชาการในแนววัฒนธรรมชุมชนอีกหลายท่าน อาทิ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บาทหลวงนิพนธ์

เทียนวิหาร, เสรี พงศ์พิศ, กาญจนา แก้วเทพ, บำรุง บุญปัญญา และศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี ที่ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมที่แทรกอยู่ในหลักการและวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยทั้ง การมีวัฒนธรรมร่วมกัน และการมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่มีผลต่อการร่วมมือในการ แก้ปัญหาของชุมชน โดยคำว่า “ทุนทางสังคม” นำมาใช้อย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในงานด้าน การพัฒนาตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมาถึงปัจจุบันโดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 543, 1159) ได้ให้ความหมายทุนทางสังคมว่า เป็นคำที่ประสมกันระหว่าง คำว่า “ทุน” กับ “สังคม” โดยใช้คำว่า “ทาง” เป็นตัวเชื่อมเพื่อให้เกิดความสละสลวยของภาษา “ทุน” เป็นคำนาม หมายถึง ของเดิมที่มีไว้ ลงไว้ กำหนดไว้ จัดตั้งไว้เพื่อประโยชน์แห่งอกงาม ส่วนคำว่า “สังคม” เป็นคำนาม หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อกันตามระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เช่น สังคมชนบท ซึ่งมีลักษณะเป็นวงการหรือสังคมของ กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้าน ดังนั้นเมื่อนำมารวมกันแล้ว “ทุนทางสังคม” จึงหมายถึง สังคมดั้งเดิมที่จัดตั้งอย่างเป็นระเบียบแล้ว หรือ ภูมิปัญญาที่สั่งสมและสามารถนำมาใช้เป็น รากฐานในการพัฒนาสังคมและชุมชน

ในขณะที่อาทิตย์ บุคดาตวง (2554: 28-29) ได้สรุปความหมายของทุนทาง สังคมได้ 3 มิติ ไว้ที่น่าสนใจ ดังนี้

1) **มิติของความรู้** ประกอบด้วย ความรู้ ภูมิปัญญา หรือพินความรู้ ความสามารถของบุคคลที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์รวมไป ถึง สมรรถนะของคนและผู้นำ ซึ่งแสดงถึงความรู้ ความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะที่จำเป็นใน การจัดการหรือดำเนินกิจกรรมของชุมชนและสังคม

2) **มิติของความดี** ประกอบไปด้วย บรรทัดฐานทางสังคม หมายถึง แบบแผน สำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือ แบบแผนพฤติกรรมกฎเกณฑ์ หรือคตินิยมที่สังคมกำหนด ไว้เป็นมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติที่สังคมยอมรับว่าดีและถูกต้อง ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับ สถาบันทางสังคม ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524: 190-191) ได้ให้ความหมายไว้ 2 ความหมายดังนี้ ความหมายแรก หมายถึง แบบอย่างพฤติกรรมที่ดั่งขึ้นและปฏิบัติสืบต่อกัน มา และเป็นที่ยอมรับกันในสังคม เช่น ประเพณีต่างๆก็ถือว่ามีลักษณะเป็นสถาบัน ในวิชาสังคม วิทยา จัดสถาบันต่างๆเป็นประเภทใหญ่ๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการปกครอง สถาบัน เศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันนันทนาการ และสถาบันสื่อมวลชน ส่วน ความหมายที่สอง หมายถึง องค์การสาธารณะหรือกึ่งสาธารณะที่ดั่งขึ้นหรือได้รับมอบอำนาจให้ ทำงานตามวัตถุประสงค์ที่เป็นที่ยอมรับกันในสังคม เช่น วิทยาลัยและมหาวิทยาลัย สถาบันที่

เลี้ยงเด็กกำพร้า โรงพยาบาลและโรงงาน ฯลฯ ความเห็นอกเห็นใจ การต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคมที่ขาดไม่ได้ ในมิติของความดี วัฒนธรรมและประเพณี โดย วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ ส่วนคำว่า ประเพณี หมายถึง สิ่งที่นิยมถือปฏิบัติสืบๆกันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณี มี 3 อย่าง คือ จารีตประเพณี ขนบประเพณี และ ธรรมเนียมประเพณี ซึ่งจารีตประเพณีเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับศีลธรรมและสวัสดิภาพของสังคม ส่วนรวม มีการบังคับให้กระทำ ถ้าไม่ทำก็ถือว่าผิดหรือชั่วต้องมีการลงโทษ ส่วนศีลธรรม จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติที่ดีที่ชอบและธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ความเชื่อทางสังคม หมายถึง ความเชื่อไว้ในศรัทธา ความเลื่อมใส โดยความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา ความเชื่อทางศาสนา คือ แนวทางการประพฤติปฏิบัติตามหลักการและตามคำสั่งสอนของศาสนานั้นๆ เพื่อหวังความสุขแก่ตน ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำต่างๆทั้งด้านดี และด้านร้าย

3) **มิติของความรัก** ประกอบไปด้วย เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ชุคของความเกี่ยวพัน (Knit) และผูกพัน (Ties) ระหว่างกันของบุคคล ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็น ครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักกัน การเกี่ยวพันระหว่างกันของคนในสังคม บุคคลที่มีคนรู้จักมากหรือมีความสัมพันธ์กับคนจำนวนมากแสดงว่าบุคคลนั้นมี เครือข่ายของความเกี่ยวพันมาก (Density Knit) ซึ่งตรงกันข้ามกับบุคคลที่รู้จักกับคนอื่น ๆ น้อย แสดงว่าบุคคลนั้นมี เครือข่ายของความเกี่ยวพันน้อย (Loosely Knit) ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น บางครั้งคนที่มีเพื่อนมากอาจมีความผูกพันกับเพื่อนๆอย่างผิวเผิน (Weak Ties) แต่บางอาจจะมีเพื่อนน้อยแต่มีความผูกพันกับเพื่อนๆอย่างมั่นคง (Strong Ties) ก็เป็นได้ ซึ่งหมายถึงถึงความไว้วางใจ ซึ่งมีความหมายถึงความไว้นั่นเชื่อใจ ความไว้วางใจ ซึ่งคำว่า “ความไว้วางใจ” นี้ ตรงกันข้ามกับคำว่า ความระแวงหรือความแคลงใจ หรือความระแวงสงสัย โดยความไว้วางใจนั้น เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างคนๆนั้นกับบุคคลอื่นๆ ให้ออกมาในรูปของสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน การเป็นพวกเดียวกัน รัศพวกพ้อง เป็นรูปแบบหนึ่งของความรักที่ทำให้คนอยู่เป็นกลุ่มหมู่ญาติ เพื่อนฝูง เพื่อช่วยเหลือกัน ก่อให้เกิดพลังและความสามัคคี

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (อ้างถึงใน วรวิมล โรมรัตนพันธ์, 2548) อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นนามธรรม หมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ความสามัคคี รวมพลัง การมีองค์กร มีหน่วยที่จะจัดการ จัดระบบต่างๆในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจิตรวมใจ มีศีลธรรม มี

ความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวกัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้เรียกว่าเป็น ทูทางสังคม ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในท้องถิ่นและชุมชนให้มีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน

เสรี พงศ์พิศ (2548) มองเรื่องทุนทางสังคมว่าเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ดังนี้ นามธรรม คือ ระบบคุณค่า ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนเข้าด้วยกัน เช่น ระเบียบ จารีตประเพณี วิถีปฏิบัติของชุมชน อยู่ร่วมกันเป็นที่เป็นที่ เป็นน้อง เช่น ครอบครัวชุมชน และเป็นหนึ่งกับธรรมชาติ ส่วนรูปธรรม คือ สถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน/หมู่บ้าน สถาบันศาสนา พระมหากษัตริย์ รวมถึงชมรม สมาคม ขบวนการ เครือข่าย อันเกิดจากคุณค่าดีงามที่เป็นนามธรรม/คุณค่า ร้อยรัดจัดระเบียบให้ปรากฏออกมา แล้วดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เช่นเดียวกับการให้ความหมายของคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548: 12-17) ที่มองว่า ทุน คือ พลังที่มีอยู่ในชุมชนและสังคม ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคนเพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน บนพื้นฐานความไว้น้ำใจ เชื่อใจ สายใย ความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทย โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ทุน คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา และสถาบันครอบครัว นอกจากนี้สถาบันหลักทั้ง 3 สถาบันนี้ยังมีสถาบันอื่นๆ ในสังคม อาทิ สถาบันการศึกษา สถาบันทางการเมือง องค์กรต่างๆ อาทิ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรประชาชน องค์กรภาคธุรกิจเอกชน สื่อมวลชน ซึ่งสถาบันเหล่านี้จะมีบทบาทในการสนับสนุนให้เกิดพลังของคนในชุมชน ในสังคม รวมถึงการออกกฎระเบียบของสังคมทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้

อีกทั้งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546: 20) ทุนทางสังคมในบริบทสังคมไทย ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ทุนที่เป็นสถาบัน ทุนทางปัญญา และวัฒนธรรม และได้ให้ความหมายของทุนทางสังคมว่า หมายถึง ผลรวมของสิ่งดีงามต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม ทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสมและการต่อยอด รวมถึงการรวมตัวของคนที่มีความรู้ เพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม บนพื้นฐานของความไว้น้ำใจ เชื่อใจใน สายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม ซึ่งหากนำมาพัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมแล้วจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศและสังคมให้สมดุลและยั่งยืน

สุพรรณิ ไชยอำพร (2546: 56-59) ได้สรุปความหมายทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคมเน้นที่รูปแบบของความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม โดยเฉพาะในชนบท ตั้งแต่ครอบครัวมาจนถึงกลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ และกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน ที่มีความมุ่งมั่นเพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งในชีวิตประจำวันและสังคม

เอนก นาคะบุตร (2545: 16-20) มีมุมมองต่อทุนทางสังคมว่าเป็นพลังสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยมองว่าทุนทางสังคมเป็นคุณค่าเก่าแก่ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นมรดกตกทอดอยู่ในสังคมไทย ที่ช่วยให้ฝ่าฟันวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม พาดำไปสู่การอยู่รอดร่วมกันได้ ทุนทางสังคมตามแนวความคิดของเอนก นาคะบุตรนั้นได้แบ่งออกเป็น 5 รูปแบบคือ

ทุนรูปแบบแรก ได้แก่ ทุนทางจิตวิญญาณ โดยแสดงถึงระบบคุณค่า สำนึก ท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อบ้านเกิด รวมเรียกว่า spirit capital เป็นสิ่งที่มีมาตลอดในสังคมไทยซึ่งอยู่ในความรู้สึกของคนที่รักบ้านรักเมืองและพร้อมที่จะลุกขึ้นมาเสียสละต่อบ้านเกิดเมืองนอนของตน

ทุนรูปแบบที่สอง ได้แก่ ทุนทางภูมิปัญญา เป็นสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ เป็นมรดกตกทอดที่มากับแผ่นดินไม่ว่าจะเป็น การใช้ชีวิต การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ชุมชนกับชุมชนอื่นข้างเคียง การดูแลรักษาสุขภาพ เป็นต้น

ทุนรูปแบบที่สาม ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีของคนไทย ซึ่งมักจะพบในผู้นำทั้งในชนบทและในเมืองทั้งผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำอาวุโส ผู้นำทางการเกษตร ผู้นำสตรี เยาวชน บุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็นทรัพยากรที่ไม่มีวันหมดสิ้น สามารถสร้างขึ้นมาทดแทนได้

ทุนรูปแบบที่สี่ ได้แก่ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ที่สามารถนำมาเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูอนุรักษ์และใช้ในการสร้างฐานอาชีพ ฐานเศรษฐกิจ ฐานการมีชีวิตรอดอยู่รอดของชุมชน

ทุนรูปแบบที่ห้า ได้แก่ กองทุนสาธารณะของชุมชน (social fund) อาทิ กองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารโคกระบือ เป็นต้น เป็นการจัดการทุนที่เป็นทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีวิต

ประเวศ วะสี (2544: 26-30) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่าหมายถึงความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการเมืองและระบบราชการที่ดี ทั้งนี้ทุนทางสังคมเป็นฐานที่ทำให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี และศีลธรรมดี ตลอดจนรากฐานของการพัฒนาอื่นๆ

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543: 286) ได้กล่าวถึงความหมายของทุนทางสังคมว่า หมายถึง สถาบันทางสังคม เช่น บ้าน วัด โรงเรียน กลุ่ม เป็นต้น และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่แต่ละชุมชนชนบทที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรมแก่แบบแผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากรอันเป็นการผสมกลมกลืนทางสังคมและลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัยหนึ่ง ทุนทางสังคม คือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน ความสามารถในการจัดการองค์การของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

อเนก นาคะบุตร (อ้างถึงใน สุจินดา สุขก่าเนิดและสมพจน์ สมบูรณ์, 2542) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมในลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน และมีใช้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในประเทศไทย หากแต่เป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะป็นกรณีมีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน การเกาะเกี่ยวกันทางสังคม การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรผสมผสาน เครือข่ายโรงสี เป็นต้น ทุนทางสังคมนี้คือพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนชุมชนต่างๆให้มีความสามารถในการเพิ่มมูลค่า และทุนทางสังคมให้กับชุมชนตนเองมากขึ้น มีความสามารถในการจัดการกับปัญหาและทำที่สุดสามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

2.1.2 ทุนทางสังคมกับทุนทางวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม ก็จำเป็นต้องกล่าวถึงแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่เกี่ยวเนื่องกับทุนทางสังคมอย่างแยกออกจากกันแทบจะไม่ออก คนบางกลุ่ม นักวิชาการบางกลุ่ม นับรวมเอาทุนทางวัฒนธรรมเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2540) ได้อธิบายว่า วัฒนธรรม คือ ทุน โดยมองต่างจากแนวเศรษฐศาสตร์ โดยได้มองในแนววัฒนธรรมนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย ซึ่งมีวัฒนธรรมเป็นจุดเด่น การมีวัฒนธรรมที่สั่งสมมานานนี้ถือว่าเป็นทุนที่สำคัญ ซึ่งจะมีบทบาทหลักในการสร้างชาติ ทั้งนี้วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ในสังคมมนุษย์ คือ แบบแผนในการดำรงชีวิต การที่แต่ละสังคมมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันก็ย่อมแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันที่แตกต่างกันด้วย เพราะเหตุนี้ นักคิดหลายคนจึงให้ความสำคัญกับเรื่องทุนวัฒนธรรมเทียบเท่ากับทุนทางสังคม โดยเฉพาะนักมานุษยวิทยาที่ศึกษาเรื่องของวัฒนธรรมเป็นหลัก

บัณฑิต อ่อนดำ (อ้างถึงใน พระระวี สีเหลืองสวัสดิ์, 2545: 63) เห็นว่า ทุนทางสังคม ก็คือ ทุนทางวัฒนธรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคม คือ วัฒนธรรมที่สามารถเอื้อ

ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น ศีลธรรม จริยธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สำนึกส่วนรวม และความเป็นชุมชน

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ (2547) ได้ให้นิยามศัพท์คำว่า ทูนทางวัฒนธรรม หมายถึง คุณค่า ค่านิยมของสังคมที่แสดงออกทางจารีตประเพณี วิถีชุมชน ที่มีรากฐานจาก ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงความรู้และภูมิหลังของบุคคล ซึ่งเป็นที่มาจาก ตระกูล เผ่าพันธุ์ สถานภาพทางสังคม(ชนชั้น) เช่น นามสกุลของบางคน ตำแหน่ง สถานภาพทางสังคมที่มีดีกรีทางการศึกษาทำให้คนนั้นได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปตั้งแต่ต้นแล้ว

หากจะสรุปความหมายสำหรับ “ทูนทางสังคม”และ “ทูนทางวัฒนธรรม” ในบริบทของสังคมไทย น่าจะหมายถึง “ผลรวมของสิ่งดีงามต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม ทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสมและการต่อยอดรวมถึงการรวมตัวของคนที่มีคุณภาพเพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม บนพื้นฐานของความไว้นื้อเชื่อใจ สายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม” อีกทั้งทูนทางสังคมได้อธิบายถึงลักษณะการเกาะเกี่ยวกันทางสังคมในรูปแบบของการรวมกลุ่มเป็นองค์กร การจัดตั้งเครือข่ายต่างๆ เพื่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และหมายถึงการที่ทุกคนในสังคมได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ทูนทางสังคมยังได้อธิบายถึงวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน ความสามารถในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นต้น

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

2.2.1 ความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541: 70) ได้ระบุว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่สร้างขึ้นจนกลายเป็นทั้งอารมณ์ ความรู้สึกและแบบแผนพฤติกรรมซึ่งสามารถถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้อย่างไม่สิ้นสุด

ส่วนคำอธิบายของเสนห์ นครสันติภาพ (2541: 78) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ดังนี้คือ

1. เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน
2. เป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นผลของการเรียนรู้และการถ่ายทอดของมนุษย์ โดยใช้ภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลัง ดำเนินกันต่อมาไม่ขาดสาย ภาษาจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรม

3. วิธีชีวิตมนุษย์หรือแบบของการดำเนินชีวิต เราสามารถจำแนกวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งออกจากอีกสังคมหนึ่งได้โดยไม่ถือว่าเป็นวัฒนธรรมของใคร สูงต่ำ ล้าหลังหรือป่าเถื่อนกว่าวัฒนธรรมหนึ่ง

4. เป็นสิ่งที่ไม่คงที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ด้าน อมรา พงศาพิชญ์ (2541: 1) ได้ระบุเพิ่มเติมอีกว่า วัฒนธรรม คือระบบสัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น อาจจะเป็นการกำหนดพฤติกรรมและความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ซึ่งต้องมีการเรียนรู้ และมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง วัฒนธรรมในสังคมแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ วัฒนธรรมที่เป็นสัญลักษณ์และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ภาษาพูด ระบบความเชื่อ โลกทัศน์ กริยา มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ ได้แก่ อาคารบ้านเรือน วัดและศิลปกรรม ประติมากรรมต่างๆ ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆที่ใช้เป็นประจำทุกวัน

อีกทั้ง กาญจนา แก้วเทพ (2539: 35) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่เป็นวัตถุ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น การก่อตัวของโครงสร้างทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นมา

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 59) ได้ให้ความหมายว่า “วัฒนธรรม หมายถึง วิธีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น ตามที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทั้งระบบความรู้ความคิด หรือความเชื่อจนมีการยอมรับปฏิบัติกันมา เป็นวิธีการหรือแบบแผนและมีการอบรมถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมา ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์นอกจากนี้ สุพัตรา สุภาพ (2536: 99) ยังได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมไว้เพิ่มเติมว่า วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคมใดสังคมหนึ่ง โดยที่มนุษย์เป็นผู้สร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิธีปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระเบียบความเชื่อ ความนิยม ความรู้และเทคโนโลยีต่างๆในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

ด้านการให้คำนิยามคำว่า “วัฒนธรรม” ของ เสถียร โกเศศ นาคะประทีป (2515: 55) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม อันมีความหมายได้หลายนัยแล้วแต่จะมุ่งเอาวัฒนธรรมในแง่ใด ซึ่งวัฒนธรรมนี้มนุษย์เองเป็นผู้สร้างและปรับปรุงจากธรรมชาติและเรียนรู้จากกันและกัน ดังนั้นวัฒนธรรมจะเจริญหรือเสื่อมก็อยู่ที่คนในสังคมนั้นๆ ซึ่งเสถียร โกเศศ ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 หมวดใหญ่คือ

1. วัฒนธรรมวัตถุ เช่น สิ่งปลูกสร้างต่างๆ อาหารการกิน เครื่องแต่งกาย อาวุธ เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น
2. สถาบันสังคม กิจกรรมที่จัดตั้งเป็นระเบียบขึ้นไว้ เพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งที่สังคมสนใจในการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข ปราศจากการเบียดเบียนที่กดขี่กัน อย่างมีสวัสดิภาพสังคม เช่น การจัดระเบียบครอบครัว การถ่ายทอดวัฒนธรรมรุ่นต่อรุ่น โครงสร้างการเมือง
3. จิตใจ เช่น วัฒนธรรมทางความเชื่อ ศาสนา เพื่อเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ยามมีทุกข์ เดือดร้อน หรือเป็นเครื่องกำหนดบังคับใจไม่ให้ประพฤติชั่ว
4. สุนทรียภาพ การสร้างสิ่งที่เป็นความงาม ความไพเราะ เรียกว่าศิลปะ ซึ่งแบ่งออกเป็น ศิลปะบริสุทธิ์ (pure arts) และศิลปะประยุกต์ (decorative arts)
5. ภาษา วัฒนธรรมจะยั่งยืนและมีความเจริญงอกงามได้อยู่ที่มนุษย์มีภาษา เพราะเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่กันในสังคมเพื่อเป็นการสื่อความรู้และความรู้สึกแก่กัน
6. จากการอธิบายความหมายของวัฒนธรรมจากนักวิชาการทั้งหมดข้างต้น พอจะสรุปประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทกว้างๆคือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพ เพื่อการกินอยู่ที่ดี มีความสะดวกสบายในการครองชีพ ได้แก่ความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตได้แก่ ปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และสิ่งอื่นๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนอาวุธ เครื่องป้องกันตัวและอื่นๆ

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งครอบคลุมไปถึงปัญญาและจิตใจที่มีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา ศาสนาและจรรยา ศิลปะ และวรรณคดี กฎหมายและระเบียบประเพณีซึ่งส่งเสริมความรู้สึกทางจิตใจให้งอกงามสบายใจ

ซึ่งวัฒนธรรมทั้ง 2 ประเภทถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์ เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อแสดงถึงความเจริญงอกงามของสังคม อีกทั้งเป็นมรดกทางสังคมที่มีแบบแผนที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัยได้อยู่เสมอ

2.2.2 จากความหมายของวัฒนธรรมสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

คำว่า “วัฒนธรรมชุมชน” ในประเทศไทยเกิดจากการวางรากฐานของนักคิด นักพัฒนาหลายท่าน อาทิ นิพนธ์ เทียนนิหาร¹ และ บำรุง บุญปัญญา² สองนักพัฒนาที่สำคัญ ได้ร่วมวางรากฐานแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ในงาน พัฒนาชุมชนโดยประสานมิติทางจิตวิญญาณ มาหลอมรวมกับศาสนาและมิติด้านวิถีชีวิตของ ชาวบ้าน มาผสมผสานต่อยอดกับองค์ความรู้ตามยุคสมัย ทำให้ “สถาบันชาวบ้าน” ทำให้ชุมชน สามารถดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี และมีความภาคภูมิใจ

ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภาและวันนอร์ จะนุ(2555) ได้ข้อสรุปจากการจัดเสวนากับ นักพัฒนาทั้งสองท่าน³ ดังนี้

1) “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” เกิดจากการรู้สำนึกถึงความสำคัญของจิต วิญญาณของตัวเอง อยากสืบสานวัฒนธรรมของบรรพบุรุษและมาตุภูมิ แสวงหาสิ่งสูงสุดใน ประวัติการรับรู้ ของครอบครัว ของชุมชน และสังคมของเราเอง อยากเข้าใจและอธิบายเส้นทาง ชีวิตของตัวเอง ชุมชนและสังคมของตัวเองได้ สามารถทำมาหากินโดยพึ่งตัวเองและช่วยกันเอง ภายในชุมชนและสังคมได้

2) “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” กำลังถูกคุกคามจากแนวคิดทุนนิยมแบบสุดโต่ง ระบบทุนนิยมสุดโต่ง ทำให้ผู้คนนึกถึงแต่การเป็นเจ้าของและการบริโภควัตถุ ปฏิเสธวัฒนธรรม อันประกอบด้วยระบบคุณค่าและศาสนา ชุมชนและสังคมปัจจุบันมีปัญหา โดยเฉพาะเรื่องการ สืบทอดของหนุ่มสาว ลูกหลานชาวบ้าน และคนชั้นกลางในปัจจุบัน เป็นปัญหาจากระบบ การศึกษาและสื่อที่เข้ามาครอบงำระบบคิดอย่างต่อเนื่อง บูชาผลประโยชน์ทางวัตถุ ปราศจาก คุณธรรม ไม่มีน้ำใจ แข่งขัน แย่งชิง เอารอดเอาเปรียบ ก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรง

¹ บาทหลวงนักปรัชญา นักพัฒนาแห่งล้านนา ผู้มีบทบาทสำคัญร่วมวางรากฐาน “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” เมื่อสามสิบ กว่าปีก่อน โดยเน้นการแสวงหาข้อมูลเกี่ยวกับ “ประวัติศาสตร์แห่งความรอดอยู่ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” โดยใช้เป็นแก่น ของความคิดที่สำคัญเพื่อเป็นพลังในการขับเคลื่อนทางความคิดและการปฏิบัติ จนประสานมิติทางจิตวิญญาณมาหลอม รวมกับศาสนาและมิติด้านวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างกลมกลืน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและวันนอร์ จะนุ, 2555: 8)

² นักพัฒนาปัญญาชนจนได้รับสมญานามว่า “ราชสีห์แห่งอีสาน” โดยนำความรู้จากการเรียนในมหาวิทยาลัยเข้าไป เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวบ้านจนทำให้เกิดภาวะ “สูญเสียความเป็นตัวเอง” ของชาวบ้าน ทำให้บำรุงเกิดการขบคิด เรียนรู้ จนเห็นคุณค่าของวิถีชาวบ้านและนำไปสู่ความต้องการในการสืบสานวัฒนธรรมของบรรพบุรุษและมาตุภูมิ จน กลายเป็นนักคิดนักพัฒนาที่สำคัญอีกคนหนึ่งของไทย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและวันนอร์ จะนุ, 2555: 8)

³ นิพนธ์ เทียนนิหารและบำรุง บุญญา (งานเสวนาเรื่อง “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย” เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.2555 ณ บ้านเลขที่ 54 ถนนเศรษฐศิริ แขวงสามเสนใน เขตพญาไทย กรุงเทพฯ)

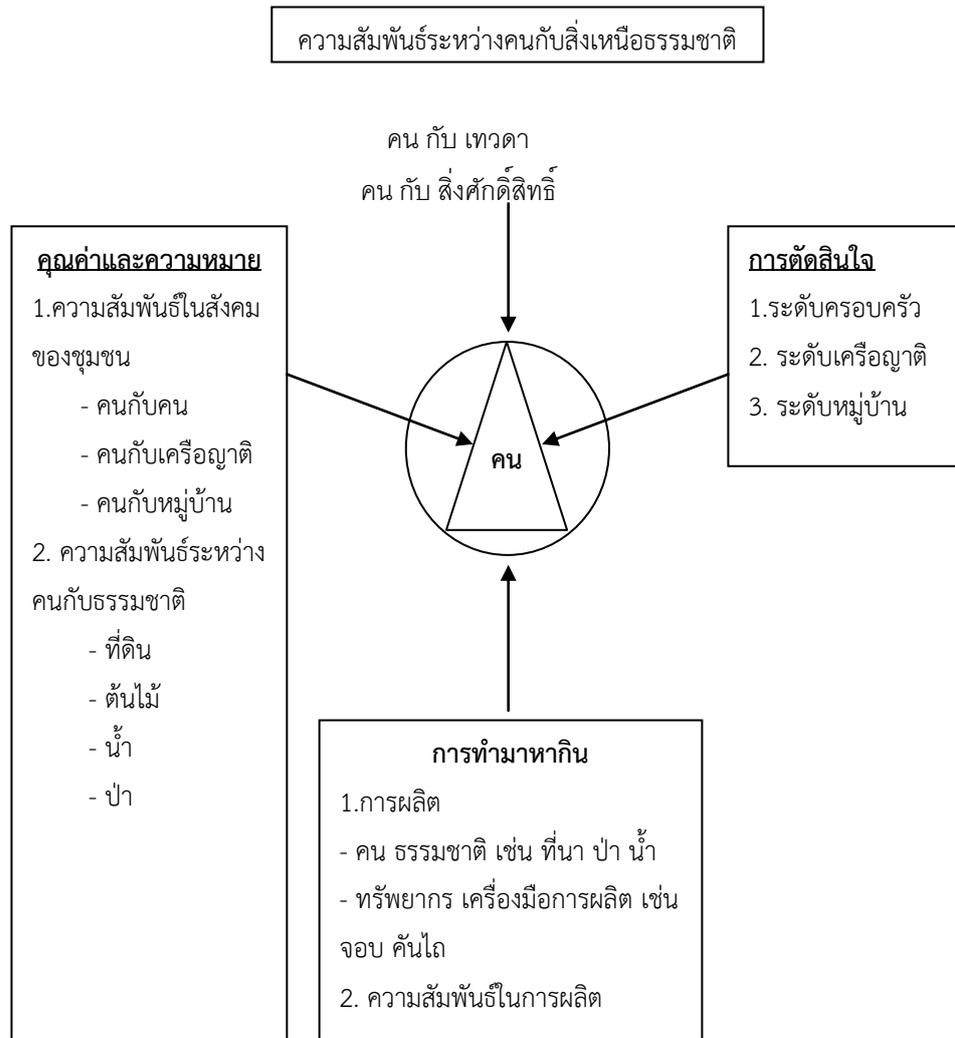
โดยฉัตรทิพย์และวันวรได้เสนอทางออก โดยเฉพาะสำหรับสังคมไทย คือรักษาและพัฒนาวัฒนธรรมแบบครอบครัวและชุมชน ซึ่งเป็นจิตวิญญาณของชาวไทย พัฒนาชุมชนขนาดเล็ก หมู่บ้าน ตำบล เมืองท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ ต่อยอดทางเทคโนโลยีและรวมกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรม พยายามยึดโยงชุมชนกับที่ดินและระบบนิเวศ พึ่งตนเอง ชุมชนของตัวเอง และทำงานหลายอาชีพ ให้การศึกษาให้ผู้คนเข้าใจประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น สถาบันและองค์กรศาสนาต้องปรับตัว เป็นส่วนสำคัญของชีวิตและจิตวิญญาณท้องถิ่นแทนบทบาททางด้านพิธีกรรมที่ขาดความหมาย ชุมชนและองค์กรชุมชนทั้งหลายรวมกันเป็นเครือข่าย ช่วยเหลือร่วมมือกัน ทำงานและให้บริการสาธารณะขนาดใหญ่ เป็นต้น

ยุกติ มุกดาวิจิตร (2538: 75-78) ได้อธิบายว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นทั้งในแวดวงของนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการที่เข้าร่วมนำเสนอแนวคิด ซึ่งสามารถสร้างความเป็นระบบและความชัดเจนให้กับพัฒนาการของแนวคิดในระยะต่อมา ทำให้เกิดกระแสการตื่นตัวของพลังของชุมชน และมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งในแง่ของจุดเน้น แนวทางในการวิเคราะห์หรือแม้แต่ข้อเสนอต่อการพัฒนาในชุมชนชนบท

กาญจนา แก้วเทพ (2538: 23-27) ได้เสนอว่า วัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่คนในชุมชนสร้างขึ้น และเป็นสิ่งที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ได้แก่ เทคโนโลยีทางการเกษตร การหุงหาอาหาร การสร้างบ้าน เครื่องนุ่งห่ม การคมนาคม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ คน พระเจ้า ความตาย การหลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งอธิบายได้จากสัญลักษณ์ พิธีกรรม คัมภีร์ เป็นต้น และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ได้แก่ การศึกษา การถ่ายทอดคุณค่า สื่อ ภาษา ฯลฯ ซึ่งทั้ง 3 ส่วนนี้เป็นวัฒนธรรมส่วนที่มองเห็น ขณะที่วัฒนธรรมส่วนที่มองไม่เห็น ได้แก่ คุณค่าต่างๆ ขบวนการสอน ขบวนการผลิต ระบบเศรษฐกิจ การตัดสินใจ การใช้อำนาจ เป็นต้น จะเป็นตัวกำหนดส่วนที่มองเห็น วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนหรือชุมชนมีเอกลักษณ์ของตนเอง เราจึงไม่สามารถกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมของกลุ่มใดที่ดีกว่ากัน สื่อที่สำคัญของวัฒนธรรมก็คือภาษาดังแผนภูมิภาพที่แสดงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมชุมชนในชุมชนชนบทที่บุญเทียน ทองประสาน (2531: 100) ได้สรุปไว้ ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 2.1

ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมชุมชนในชุมชนชนบท

ที่มา: บุญเทียน ทองประสาน, 2531: 100.

จากแผนภูมิภาพของบุญเทียน ทองประสาน (2531: 90 – 101) สามารถอธิบายได้ว่า วัฒนธรรมของชาวบ้านสัมพันธ์กับวิถีการผลิตของชุมชนและมีวิวัฒนาการของตนเอง เมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยนไปหรือพัฒนาไป วัฒนธรรมของชาวบ้านก็มีการเปลี่ยนหรือพัฒนาไปด้วย ที่เราเรียกว่า มีการผลิตซ้ำ (Reproduce) ขบวนการผลิตซ้ำทางด้านวัฒนธรรมมี

อยู่ตลอดเวลา จนมาถึงปัจจุบันที่วิถีการผลิตและวัฒนธรรมแบบทุนนิยมเข้าไปถึงหมู่บ้าน ก็เกิดการปะทะทำลายวัฒนธรรมของชาวบ้าน การศึกษาถึงการเข้าสู่วัฒนธรรมทุนนิยม เพื่อดูว่ามีผลกระทบต่อชาวบ้านอย่างไรบ้าง จะต้องศึกษาถึงพัฒนาการของวิถีการผลิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านในประวัติศาสตร์ด้วย

นอกจากนี้ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2534: 172-183) ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมที่มีต่อแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนว่า วัฒนธรรม คือ วิถีญาณของชุมชนเป็นระบบคิด ระบบคุณค่า และอุดมการณ์ที่ชุมชนตั้งไว้ กลั่นกรองและสืบทอดต่อเนื่องกันมา วัฒนธรรมเกิดจากรวมชาติแวดล้อมของชุมชน และเกิดจากประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นวิถีญาณที่เกิดมาจากชุมชนเอง เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติการของชุมชนนั้นๆเอง ซึ่งแต่ละชุมชนก็มีประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน เช่น การอพยพ การตั้งถิ่นฐาน การร่วมกันต่อสู้กับข้าศึก การมีวัฒนธรรมต่างๆ เป็นต้น วัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านของไทย มีลักษณะสำคัญคือ

1. ให้ความสำคัญต่อประโยชน์ร่วมกันของชุมชน
2. ให้ความสำคัญแก่สถาบันครอบครัว เครือญาติ และชุมชนขนาดเล็ก
3. จะสังเกตเห็นได้ว่าชาวบ้าน เปี่ยมด้วยน้ำใจ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ถือเป็นพี่

เป็นน้อง ยึดถือและรักษาความผสมผสานกลมกลืน

ฉัตรทิพย์ ยังได้สรุปสาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนออกเป็น 4 แนว จากความคิดของปัญญาชนที่เป็นผู้นำทางความคิดตั้งแต่ในช่วงแรก ได้แก่

1. ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้ให้คุณค่าแก่ความเป็นคน และแก่ชุมชนที่มีความผสมผสานกลมกลืน และวัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุดซึ่งจะใช้เป็นประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึกกับรู้ในวัฒนธรรมของตน

2. การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมสองกระแส คือ วัฒนธรรมชาวบ้าน และวัฒนธรรมทุนนิยม โดยวัฒนธรรมชาวบ้านมีความเป็นอิสระ เนื่องจากผูกพันกับความเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านที่เป็นรูปแบบสังคมที่มีความคงทนยืนนาน จึงเสนอให้เปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาไปเป็นการพึ่งตนเองอย่างในอดีต และเสนอบทบาทของชนชั้นกลางในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวบ้าน อีกทั้งนำทรัพยากรจากสังคมเมืองไปให้กับชนบทมากขึ้น และคัดค้านการบีบบังคับของรัฐต่อหมู่บ้าน

3. เน้นคุณลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นอิสระ และยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบันในสถาบันหมู่บ้าน มากกว่าการเสนอให้ต่อต้านวัฒนธรรมของรัฐและ

ระบบทุนนิยม การพัฒนาคือการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันดีงาม และการพึ่งตนเองที่เคยมีมา แต่ในอดีตแต่กำลังจะสูญเสียไป

4. เน้นการต่อต้านกระแสการพัฒนาของรัฐและส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของ ศาสนธรรม

สรุปได้ว่าหากวัฒนธรรมชุมชนมีความเข้มแข็ง ชุมชนก็มีโอกาสมากขึ้นที่รับวัฒนธรรมอื่นๆ อย่างเลือกสรร ที่ผ่านมามีวัฒนธรรมชุมชนช่วยให้ชุมชนดำรงอยู่ ทำให้ชุมชนคิดพึ่งตนเองและเลี้ยงตนเอง เมื่อจิตวิญญาณยังอยู่ ก็ยังรวมเป็นชุมชนได้ อีกทั้งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดเป็นเครือข่าย วัฒนธรรมชุมชนจะอยู่ได้ คนในชุมชนจะต้องช่วยกันรักษาชุมชนด้วย ทำให้ชุมชนมีความแข็งแรง ดังนั้นวัฒนธรรมชุมชนสามารถใช้เป็นศูนย์นำทางจิตใจของการพัฒนาสังคมไทย เพราะมีระบบคุณค่าคือการรวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้นๆ ซึ่งจะยึดถือเป็นวิถีชีวิตและเป็นทิศทางการพัฒนาชุมชนนั้นๆ ได้

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

2.3.1 ความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมของแต่ละถิ่นเป็นเรื่องของมรดกทางสังคมที่ถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ถือว่าเป็นบรรพตฐานของสังคม อันได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ อันเป็นแนวปฏิบัติของบุคคลในแต่ละสังคม เป็นพฤติกรรมการปรับตัวของบุคคล เพื่อลดความตึงเครียดทางอารมณ์ และสามารถเข้ากับสังคมได้ จัดเป็นแบบแผนหรือโครงสร้างที่กำหนดพฤติกรรมบุคคลในสังคม เป็นลักษณะนิสัยที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานาน จนออกมาเป็นบุคลิกภาพหรือเอกลักษณ์เฉพาะของคนในสังคมนั้นๆ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็น **ทรัพยากรทางวัฒนธรรม** ของสังคมหรือชุมชนนั้นๆ ซึ่งได้มีการให้ความหมาย อธิบายความหมายของคำว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยนักคิด นักวิชาการซึ่งเห็นว่า วัฒนธรรมเป็นกลไกในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของกาญจนา แก้วเทพ (2538: 23 – 27) ทั้งในระดับปัจเจก ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และระดับสังคมให้อยู่ในสภาวะปกติ เป็นธรรมชาติและสมดุลอยู่เสมออันเนื่องมาทั้งนี้รวมไปถึงภูมิปัญญา ที่จัดว่าเป็นระบบหนึ่งของวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่สำคัญในชุมชน และเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรม (cultural resource) ประเภทหนึ่งที่มีมนุษย์สามารถเอามาจัดการให้เกิดประโยชน์ทางการพัฒนาชุมชนได้

ดังที่สายันต์ ไพเราะญจิติร์และคณะ (2549: 21 - 23) ได้อธิบายไว้ในงานวิจัยโครงการ กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากนี้ สายันต์ ไพเราะญจิติร์ (2547: 3) ยังได้กล่าวถึง ทรัพยากรทาง วัฒนธรรม นั้นว่ามีความหมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ ทั้ง ที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างที่จับต้องและมองเห็นได้ (tangible forms) และที่เป็น ความหมาย (meaning) ความรู้/ภูมิปัญญา (knowledge / wisdom) ความเชื่อ (beliefs) กฎระเบียบแบบแผนเพื่อการปฏิบัติ (rules) จินตภาพ (imaginations) ความรู้สึกนึกคิด (feeling) ศิลปะและการแสดงออก (expressive behaviors) ที่ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสทาง กายภาพได้ (intangible forms) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของ มนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบัน ประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีต (heritages) และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ (creations/vital cultural resources) เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการ แก้ปัญหาด้านต่างๆของชุมชนและสังคม

สายันต์ ไพเราะญจิติร์ (2547 : 2-3 อ้างถึงใน ประมปนต แก้วนนท์, 2553 : 9-12) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ซึ่งหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ เป็นผู้สร้างขึ้นเพื่อการอยู่รอดของตนเอง และเพื่อพัฒนาสังคมของตน และยังเป็นเครื่องมือที่ มนุษย์ใช้ในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการพื้นฐาน 3 ประการ คือ 1)ด้านร่างกาย 2) ด้านสังคม 3) ด้านจิตใจ และวัฒนธรรมยังเป็นเรื่องเดียวกันกับคำว่าสังคม (social) ชุมชน (Community) และชาติพันธุ์ (Ethnicity) ซึ่งสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆที่อยู่โดยรอบ มีเรียนรู้ในการใช้ และสืบทอดวัฒนธรรมนั้นๆจากรุ่นสู่รุ่น ที่สำคัญคือ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีการปรับเปลี่ยนและ เปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นไปเพื่อความอยู่รอดทั้งตัววัฒนธรรม และผู้สร้าง วัฒนธรรม โดยในกระบวนการวัฒนธรรมมีกลไกสำคัญสองประการที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้ วัฒนธรรมทำหน้าที่สร้างสุขสภาวะ หรือสันติสุขได้อย่างยั่งยืนยาวนานประกอบด้วย ภูมิปัญญา (Wisdom) และศิลปวัฒนธรรม (Expressive culture)

สำหรับคำจำกัดความเกี่ยวกับ “ทรัพยากรวัฒนธรรม” และแนวคิดเกี่ยวกับ “การ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” มีผู้ที่ศึกษาและให้ความหมายไว้หลากหลายเช่นกัน ได้แก่

ธนิช เลิศชาญฤทธิ (2550 : 6-7) เสนอว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง ผลผลิต ของวัฒนธรรม หรือลักษณะต่างๆของระบบวัฒนธรรมทั้งในอดีตหรือปัจจุบัน ที่มีค่า หรือเป็น ตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆได้ แบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม หรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible) เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ และซากสิ่งของที่สามารคมองเห็น เป็นต้น

ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม หรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) เช่น ประเพณีมูขปาฐะ ศิลปะการแสดง คติความเชื่อ เป็นต้น

ในชุมชนทั่วไปมีทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหลักๆ ทั้งชนิดที่เป็นมรดก และทรัพยากรวัฒนธรรมร่วมสมัยที่สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้นใหม่สามารถพบเห็นและศึกษาได้ ซึ่งสายันต์ ไพรชาญจิตร (2547: 3 – 6) ได้จำแนกประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

- 1) ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Homegrown Knowledge หรือ Indigenous Wisdom)
- 3) ทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive cultural Resources) ได้แก่ ศิลปะ (Art) วรรณกรรม (Writing) ดนตรี (music) การละเล่น (Play & Entertainment) การแสดง (Performance) ปรัมปราคติ (Myths) นิทาน (Tales) ขนบธรรมเนียม (Customs) ประเพณี (Tradition) ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรมตามความเชื่อ (Rites) ฯลฯ

ทั้งนี้ทรัพยากรวัฒนธรรมตามความหมายต่างๆ ที่ได้เสนอในข้างต้นต่างมีคุณค่าทั้งจากตัวของทรัพยากรและคุณค่าต่อบริบทโดยรอบ ดังเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ครั้งเมื่อเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พุทธศักราช 2504 มีสาระสำคัญตอนหนึ่งว่า

“...โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานทั้งหลายนั้น ล้วนเป็นของมีคุณค่าและจำเป็นแก่การศึกษาค้นคว้า ทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดี เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทยที่มีมาแต่อดีตกาล ควรจะสงวนรักษาให้คงทนถาวร เป็นสมบัติส่วนรวมของชาติไว้ตลอดกาล โดยเฉพาะโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ควรจะได้มีพิพิธภัณฑสถานเก็บรักษาและตั้งแสดงให้นักศึกษาและประชาชนได้ชมและศึกษาหาความรู้ให้มาก และทั่วถึงยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้...”

นอกจากนี้ สว่าง เลิศฤทธิ์ (อ้างถึงใน ชนัญ วงษ์วิภาคและคณะ, 2547: 2-3) ได้อธิบายความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรมไว้ว่า ได้มีการกล่าวถึงชื่อเรียกที่แตกต่างกัน เช่น สมบัติทางวัฒนธรรม (Cultural Property), ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม (Cultural asset),

มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และอธิบายความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource) ว่าหมายถึง ผลผลิตของวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีค่าหรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆได้ ดังนั้น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงรวมถึงซากสิ่งมีชีวิตที่มนุษย์ทำขึ้น แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ศาสนสถาน ความเชื่อ ภูมิปัญญา พื้นบ้านพื้นบ้านต่างๆ ฯลฯ

พิสิฐ เจริญวงศ์ (2542 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resources) เป็นสิ่งของสำคัญจะจัดการให้ถูกต้องก็ต้องศึกษาว่าอะไรเป็นอะไร จะใช้แนวทางอย่างไร กล่าวคือ สมบัติวัฒนธรรมที่เป็น “มรดก” นั้นเปลี่ยน “บทบาทและหน้าที่” ไปเกือบหมดแล้วต้อง “อนุรักษ์” และ “สงวน” ให้คงเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วนำมาใช้ประโยชน์โดยไม่ให้เสื่อมสภาพเร็วกว่าที่ควร ส่วนที่เป็น “ของใหม่” ก็ต้อง “พัฒนา” ไม่หยุดอยู่กับที่ ฉะนั้น “การอนุรักษ์และพัฒนา” จึงเป็นของคู่กัน

2.3.2 การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

จากการประมวลความหมายของ “ทรัพยากรทางวัฒนธรรม” ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ทราบแล้วว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น เป็นตัวแทนที่สามารถเล่าเรื่องราวของสังคมนั้นท้องถิ่นนั้น ทำให้สามารถเข้าใจในที่มาที่ไปของสิ่งต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนทั้งที่เป็นวัตถุที่จับต้องได้ และแบบที่เป็นนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ด้วยมือ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณค่าและจำเป็นแก่การศึกษาค้นคว้าและควรสงวนรักษาไว้ในฐานะมรดกของสังคม

พิสิฐ เจริญวงศ์ (2542, อ้างถึงใน อัมพร ปวงรังษี, 2551: 24) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ทรัพยากรทางวัฒนธรรม” ไว้ว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นมีทั้งที่เป็น “ของเก่า” จากอดีต เป็น “มรดก” ที่เหลือถึงมายังคนรุ่นใหม่ และที่เป็น “ของใหม่” ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งอาจหมายถึง “มรดกทางวัฒนธรรม” (cultural heritage) ที่มีความหมายรวมทั้งที่เป็น “วัฒนธรรมทางวัตถุ” (material culture) ในรูปของวัตถุ (objects) โครงสร้าง (structures) สถานที่ (sites) และภูมิทัศน์ (landscapes) หรือ “วัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่” (living culture) หรือ “วัฒนธรรมที่แสดงออก” (expressive culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะการแสดง วรรณคดี ประเพณีบอกเล่าและภาษา ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นความต่อเนื่องจากอดีตส่งผ่านมาปัจจุบันและไปสู่นาคต โดยยอมรับว่าวัฒนธรรมเป็น “อินทรีย์สูง” (super organic) และ “วิวัฒนาการ” (evolving) ไปได้เรื่อยๆ ในบางกรณีเราต้องอนุรักษ์ทั้ง “นามธรรม” และ “รูปธรรม” หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง หรือบางทีก็ต้องอนุรักษ์ทั้งสองอย่าง ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงถือว่าเป็นของสำคัญที่จะจัดการให้ถูกต้องก็จำเป็นที่จะต้องศึกษาว่าอะไรเป็นอะไร จะใช้แนวทางอย่างไร กล่าวคือ สมบัติ

วัฒนธรรมที่เป็น “มรดก” นั้นเปลี่ยน “บทบาทและหน้าที่” ไปเกือบหมดแล้ว ต้อง “อนุรักษ์” และ “สงวน” ให้คงคุณค่าเดิมไว้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วนำมาใช้ประโยชน์โดยไม่ให้เสื่อมสภาพเร็วกว่าที่ควร

การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมยังเป็นส่วนสำคัญในงานพัฒนาชุมชน เนื่องจากเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์และการพัฒนาด้วยเช่นกัน และนักพัฒนาก็นับว่ามีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านการวิจัย การส่งเสริม การสนับสนุน และช่วยประสานให้ชุมชนมีการจัดการตนเอง โดยเริ่มตั้งแต่การกระตุ้นให้ชุมชนมีความตระหนักในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนของตน จนกระทั่งทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และสามารถจะยั่งยืนในอนาคตได้

อาจสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินการจัดการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งประเภทที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม เพื่อเป็นการปกป้องอนุรักษ์ทั้งตัวทรัพยากร และคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆ ควบคู่กับการดำเนินงานในแนวทางพัฒนา เพื่อให้ทรัพยากรนั้นๆ เกิดประโยชน์กับชุมชน และประเทศชาติทางใดทางหนึ่ง และเป็นการสงวนรักษาเพื่อไม่ให้ทรัพยากรเหล่านั้นสูญหายไป

2.4 แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

2.4.1 ความหมายของพิพิธภัณฑ์

สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (2548: 1) ได้นำเสนอข้อมูลของสมาคมการพิพิธภัณฑ์ (The Museum Association) ในประเทศอังกฤษได้กล่าวถึงความหมายของพิพิธภัณฑ์ว่า “พิพิธภัณฑ์” เป็นสถาบันที่รวบรวม สะสม ศึกษาวิเคราะห์วิจัย สงวนรักษา จัดแสดง และนำเสนอเรื่องราว ความเป็นมาของหลักฐาน วัสดุและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ของสาธารณชน

ส่วนความหมายของพิพิธภัณฑ์ ตามที่สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ⁴ (international Council of Museum) หรือ ICOM (1994, p.239 อ้างถึงใน มงคลรัตน์ มหัตถชอล, 2553: 8) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “พิพิธภัณฑ์” ไว้ว่า พิพิธภัณฑ์ เป็นองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร ที่เปิดเป็นสถานที่สาธารณะ และเป็นสถาบันถาวรที่ให้บริการแก่สังคมและมี

⁴ สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ หรือ ICOM (International Council of Museum) เป็นสถาบันที่องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้สนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2489

ส่วนในการพัฒนาสังคม มีหน้าที่รวบรวม สงวนรักษา ค้นคว้าวิจัย เผยแพร่ความรู้ และจัดแสดง วัตถุอันเป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อจุดประสงค์ทางการค้นคว้า การศึกษา และความเพลิดเพลินใจ

นอกจากนี้ยังได้มีผู้ศึกษาความหมายตามรูปศัพท์ของคำว่า “มิวเซียม” (Museum) และ “พิพิธภัณฑ์” ไว้ดังนี้

ศุภย์มานุษยวิทยาสิริธร (องค์การมหาชน) (2547: 6 – 10)ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านความหมายของ “มิวเซียม” ในโลกตะวันตก คำว่า “มุเซออน” ในสมัยกรีกโบราณว่าเป็นสถานที่สำหรับการปฏิบัติสมาธิ เป็นสถาบันด้านปรัชญา หรือเป็นวิหารสำหรับคณะเทพธิดามูซา ต่อมาในสมัยโรมันเรื่องอำนาจ ความหมายของ “มิวเซียม” มีการเปลี่ยนแปลงไปหมายถึง สถานที่สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านปรัชญาซึ่งกันและกัน และยังคงความหมายในลักษณะนี้เรื่อยมาจนถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 (พุทธศตวรรษที่ 20) ในยุคนี้ “มิวเซียม” จะหมายถึง “สถานที่ที่มีสิ่งสะสมต่างๆ” ซึ่งมีความหมายแฝงว่าเป็นสถานที่แห่งความรู้ด้วยเช่นกัน จนถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 (พุทธศตวรรษที่ 23) เป็นต้นมา นิยมใช้ความหมายที่ว่า “สถานที่สำหรับเก็บสะสมและจัดแสดงวัตถุต่างๆที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติวิทยา และประวัติศาสตร์” แนวความคิดเช่นนี้ใช้เรื่อยมาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (กลางพุทธศตวรรษที่ 25) จนกระทั่งมีการจัดตั้งสภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ หรือ ICOM จึงได้เริ่มสร้างนิยามของคำว่า “มิวเซียม” ขึ้นเพื่อให้เป็นที่เข้าใจตรงกันระหว่างประเทศสมาชิก และได้มีการปรับปรุงคำนิยามเรื่อยมา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2489 จนถึงปัจจุบัน

นอกเหนือจากนี้ จีรา จงกล (2532: 4 – 5) ก็ได้ศึกษาจุดเริ่มต้นของคำว่า “มิวเซียม” (Museum) ว่ามาจากคำกรีกว่า “Temple of the Muses” คือเทวาลัยของเทพธิดาทั้งเก้า ซึ่งล้วนแต่ทรงคุณวุฒิในสรรพวิทยาการต่างๆที่ศึกษาเล่าเรียนกันอยู่ในสมัยกรีกนั่นเอง เทพธิดาทั้งเก้าเป็นลูกของเทพเจ้าเซอุส (Zeus) และเทพีเนโมซิน (Mnemosyne) ซึ่งเป็นเทวีแห่งความทรงจำ โดยเทพธิดาทั้งเก้าเกิดที่เชิงเขาโอลิมปัส มีนามดังนี้

- 1) คลีโอ (Clio) เทพธิดาแห่งประวัติศาสตร์
- 2) ยูรานี (Urania) เทพธิดาแห่งดาราศาสตร์
- 3) เมลโปเมเน (Melpomene) เทพธิดาแห่งโศกนาฏกรรม
- 4) ธาเลีย (Thalia) เทพธิดาแห่งร้อยกรองทำนองเรีงมย์และเรื่องชนบท
- 5) คาลลิโอเป (Calliope) เทพธิดาแห่งกาพย์
- 6) ยูเตอร์เป (Euterpe) เทพธิดาแห่งกาพย์

- 7) เอราโต (Erato) เทพธิดาแห่งกวีนิพนธ์เรื่องรัก
- 8) โพลีฮิมเนีย (Polyhymnia) เทพธิดาแห่งบทเพลงสรรเสริญอันศักดิ์สิทธิ์
- 9) เตอร์ปซิโคเร (Terpsichore) เทพธิดาแห่งการฟ้อนรำ

จากความหมายของเทวาลัยเทพธิดาทั้งเก้า แปลได้ 2 ประการ ซึ่งตรงตามความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบันคือ ประการที่หนึ่ง หมายถึงสถานที่ซึ่งเป็นที่รวมของสรรพวิทยาการเพื่อก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการที่จะศึกษาคนคว่าหาความรู้ ส่วนประการที่สอง ความหมายทางสัญลักษณ์ของเทพธิดาทั้งเก้ายังเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดความเพลิดเพลินดังนั้นก็ว่าตามความหมายของคำกรีกนั้น ตรงตามหลักวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึงสถานที่ซึ่งให้ความรู้และความเพลิดเพลินนั่นเอง

การให้ความหมายของคำว่า “พิพิธภัณฑ์” ในประเทศไทยนั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 (2546: 789) ได้ให้ความหมายว่า เป็นสถานที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่างๆที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาล่าเรียนและก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจ

นอกจากการอธิบายความหมายของคำว่า “พิพิธภัณฑ์” ดังกล่าวเบื้องต้นแล้วนั้นก็ได้มีการแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์โดย สมาคมพิพิธภัณฑ์นานาชาติ หรือ ICOM โดยได้จำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์ออกเป็นสาขาต่างๆ 9 สาขา ดังนี้

- 1) พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะ (Museum of Arts) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมผลงานทางศิลปะ
- 2) พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย (Gallery of Contemporary Arts) เป็นพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะสมัยใหม่ ทำหน้าที่รวบรวมศิลปะร่วมสมัย
- 3) พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยา (Natural History Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ได้พัฒนามาจากการรวบรวมวัตถุในรูปแบบต่างๆ เช่น ธรณีวิทยา พฤกษศาสตร์ สัตวศาสตร์ มานุษยวิทยา ฯลฯ
- 4) พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล (Museum of Science and Technology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่แสดงเรื่องราวการคิดค้นเกี่ยวกับการหาเครื่องผ่อนแรงและการวิเคราะห์เรื่องราวของจักรวาลอันกว้างใหญ่ วงการพิพิธภัณฑ์สถานเรียกพิพิธภัณฑ์สถานชนิดนี้ว่า “พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล”

5) พิพิธภัณฑ์สถานทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Anthropology and Ethnology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีขอบเขตงานกว้างขวาง มีวัตถุประสงค์ที่จะให้มนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์ได้เข้าไปในวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ซึ่งประกอบด้วย

5.1) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพันธุ์วิทยา (Ethnological Museum)

5.2) พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะพื้นเมือง (Folk Arts Museum)

5.3) พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง (Open Air Museum)

6) พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Museum of History and Archaeology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เป็นแหล่งแสดงเรื่องราวความเป็นมาของมนุษย์ในอดีต สภาการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติถือว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ที่สร้างความเข้าใจทางสังคมมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง แยกออกเป็น 3 ประเภทย่อยได้ดังนี้

6.1) พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองหรือท้องถิ่น (Regional Museum/City Museum)

6.2) พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์ (Historical Museum)

6.3) พิพิธภัณฑ์สถานประจำโบราณสถาน (Site Museum)

7) พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองหรือท้องถิ่น (Regional Museum – City museum) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่แสดงเรื่องราวของท้องถิ่น

8) พิพิธภัณฑ์สถานแบบพิเศษ (Specialized Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ศิลปะประยุกต์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการศึกษาด้านสังคมต่างๆ

9) พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา (University Museum) พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ จัดตั้งขึ้นโดยสถาบันการศึกษา มีวัตถุประสงค์เฉพาะตามความต้องการของสถาบันศึกษานั้นๆ

นอกจากนี้ยังแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ในลักษณะอื่นๆนอกเหนือจากการแบ่งตามแนวทางของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ เป็นการแบ่งประเภทโดยนักการพิพิธภัณฑ์เป็นผู้กำหนด เช่น สมลักษณ์ เจริญพจน์ ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้แบ่งพิพิธภัณฑ์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) การแบ่งตามลักษณะการบริหาร โดยเป็นการแบ่งตามสถานะของผู้เป็นเจ้าของเป็นหลัก บางพิพิธภัณฑ์จัดตั้งขึ้นโดยหน่วยงานเฉพาะ เช่น พิพิธภัณฑ์ของสถานศึกษา เป็นต้น ในขณะที่บางแห่งเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคลแต่ละพิพิธภัณฑ์ ที่จัดตั้งขึ้นในลักษณะต่างๆ

เหล่านี้ จะมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานที่ต่างกันออกไปและสามารถแบ่งออกเป็นประเภทย่อยๆ ได้ดังนี้

1.1) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เป็นพิพิธภัณฑ์สำหรับสาธารณชนที่เกิดขึ้นในสมัยแรกในแต่ละประเทศ ส่วนใหญ่เป็นพิพิธภัณฑ์ที่พัฒนามาจากพิพิธภัณฑ์ส่วนพระมหากษัตริย์ที่ตกทอดมาเป็นของรัฐบาลกลาง เช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในประเทศไทย

1.2) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นและบริหารจัดการโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (เมือง/จังหวัด/ เทศบาล/ตำบล ฯลฯ) เพื่อการประชาสัมพันธ์เรื่องราวของท้องถิ่น และ/หรือ เรื่องราวที่ท้องถิ่นนั้นๆ สนใจ และยังเป็นสถานที่จัดกิจกรรมด้านต่างๆ ของท้องถิ่น เช่น พิพิธภัณฑ์เมือง เป็นต้น

1.3) พิพิธภัณฑ์ของหน่วยงาน เป็นพิพิธภัณฑ์ที่บริหารจัดการโดยหน่วยงาน (กระทรวง กรม สถานศึกษา ฯลฯ) ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อประชาสัมพันธ์เรื่องราวของหน่วยงาน ซึ่งทำให้ลักษณะเนื้อหาวิชาการจะเป็นเฉพาะเรื่อง เช่น พิพิธภัณฑ์ของสถานศึกษาต่างๆ

1.4) พิพิธภัณฑ์เอกชน เป็นพิพิธภัณฑ์ที่บริหารจัดการโดยภาคเอกชน หรือส่วนบุคคลที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อประชาสัมพันธ์เรื่องราวของหน่วยงานเอกชนหรือเฉพาะเรื่องที่บุคคลนั้นๆ ให้ความสนใจ

2) แบ่งตามประเภทของวัตถุที่รวบรวมหรือตามสาขาวิชา นอกจากการจัดแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ตามลักษณะการบริหารแล้ว พิพิธภัณฑ์ยังสามารถจัดแบ่งออกได้ตามลักษณะของเนื้อหาทางวิชาการ และประเภทของวัตถุที่รวบรวมประเภทของพิพิธภัณฑ์ชนิดนี้ได้แก่ ประเภททั่วไป ประเภทโบราณคดี ประเภทประวัติศาสตร์ ประเภทประวัติศาสตร์ศิลปะ และประเภทมานุษยวิทยา ชาติพันธุ์วิทยา

2.4.2 บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันของประชาชน เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและให้ความเพลิดเพลินใจแก่ประชาชน พิพิธภัณฑ์จึงมีหน้าที่สำคัญในการสงวนรักษาหลักฐานเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม โดยการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญกับงานพิพิธภัณฑ์เป็นอันมาก เพื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพของประชาชน

Douglas A, Allan (อ้างถึงใน จิรา จงกล, 2532: 21) ได้จำแนกหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์โดยเขียนบรรยายไว้ในบทความเรื่อง The Museum and its functions ซึ่งตีพิมพ์ใน

หนังสือเรื่อง The Organization of Museums: Practical Advice ซึ่งองค์การ UNESCO ได้ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2503 ไว้ดังนี้

1) การรวบรวมวัตถุ (Collecting) หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ประการแรกคือ การรวบรวมวัตถุ ถ้าไม่มีการรวบรวมวัตถุก็ไม่เกิดเป็นพิพิธภัณฑ์ได้ การรวบรวมวัตถุของพิพิธภัณฑ์มีการสะสมรวบรวมดังนี้

1.1) การรวบรวมวัตถุที่ได้รับบริจาคจากประชาชน โดยจะรับสิ่งของที่ เหมาะสมกับจุดประสงค์ของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์

1.2) การรวบรวมวัตถุเกิดขึ้นจากผลการขุดค้นทางโบราณคดี เกิดจากการปฏิบัติงานสนามของนักธรรมชาติวิทยา นักมานุษยวิทยา และเกิดจากการประดิษฐ์ของนักวิทยาศาสตร์

1.3) การรวบรวมวัตถุโดยการจัดซื้อ โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ ซึ่งมีการรวบรวมวัตถุโดยการจัดซื้ออยู่มาก

2) หน้าที่ตรวจสอบ จำแนกประเภท และศึกษาวิจัย (Identifying, Classifying, Research) คือ งานหน้าที่ทางวิชาการของพิพิธภัณฑ์ ที่จะต้องตรวจสอบ สามารถจำแนกแยกประเภท แบบสมัย ที่มาของวัตถุ หน้าที่ทางวิชาการของพิพิธภัณฑ์มีความสำคัญมาก ภัณฑารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ต้องมีความรู้ความชำนาญในการตรวจสอบและแบ่งแยกประเภทของวัตถุได้

3) การทำบันทึกหลักฐาน (Recording) คือ การจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์ เพื่อไม่ให้เกิดสูญหายหรือทุจริตจากเจ้าหน้าที่ และเป็นหลักฐานทางวิชาการเพราะเป็นทะเบียนประวัติที่แน่นอนในเรื่องที่มาของวัตถุ และสามารถนำไปใช้อ้างอิงได้

4) หน้าที่ซ่อมสงวนรักษาวัตถุ (Conservation and Preservation) ถือเป็นหน้าที่สำคัญของพิพิธภัณฑ์ที่จะต้อง “สงวนรักษา” วัตถุที่รวบรวมให้คงทนถาวร ไม่เสื่อมสภาพ ซึ่งต้องมีการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยในการ “สงวนรักษา และซ่อมรักษา” วัตถุทุกประเภทให้อยู่ในสภาพที่ดี

5) หน้าที่รักษาความปลอดภัย (Museum Security) คือการสงวนรักษาวัตถุให้ปลอดภัยจากการเสื่อมชำรุดและปลอดภัยจากโจรและอัคคีภัย ดังนั้นเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยจึงมีบทบาทที่สำคัญ อีกทั้งต้องมีระบบการรักษาความปลอดภัยที่มั่นคง

6) การจัดแสดง (Exhibition) พิพิธภัณฑ์ใดจัดแสดงได้ดี ย่อมดึงดูดความสนใจของประชาชน

7) หน้าที่ให้การศึกษา (Museum Education) พิพิธภัณฑ์มีหน้าที่ให้บริการเพื่อการศึกษาแก่คนทุกระดับ ทุกประเภท และทุกวัย มีเจ้าหน้าที่การศึกษา เป็นผู้ดำเนินการรับผิดชอบกิจกรรมแก่ประชาชนทุกรูปแบบและรวมถึงบุคคลพิเศษ การจัดแสดงจะต้องให้ความรู้และความเพลิดเพลินทั้งภายในและภายนอกพิพิธภัณฑ์ จนพัฒนาถึงขั้นเป็นศูนย์บริการการศึกษาได้ (Education Center)

8) หน้าที่ทางสังคม (Social Function) พิพิธภัณฑ์จะต้องเป็นสถาบันที่เปลี่ยนแปลงปรับตัวไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดำเนินกิจกรรมตามความต้องการของสังคม และต้องมีสถานะเป็นศูนย์กลางของชุมชน (Community Center)

จากการให้ความหมายและจำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์ในข้างต้น จึงสรุปได้ว่าพิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งที่เก็บสะสมข้อมูล และวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ และความรู้สึกผูกพันว่าเป็นสถานที่ สิ่งของ หรือสังคมนั้นๆ พิพิธภัณฑ์ในหลายๆ ประเทศสามารถเสริมสร้างความรู้สึที่ดีและมีคุณค่าในการเชื่อมต่อระหว่างยุคอดีตกับยุคปัจจุบัน จนกระทั่งแนวโน้มในอนาคตได้อีกด้วย ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่องทางเอกลักษณ์ คุณค่าและวิวัฒนาการของวัฒนธรรมประเพณีในสังคมนั้น

2.4.3 ความหมายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

สายนต์ ไพรชาญจิตร (2550: 282-284) ให้ความหมายว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หมายถึง แหล่งหรือสถานที่รวบรวมและจัดแสดงหลักฐานทางโบราณคดี วัตถุโบราณ สิ่งของเครื่องใช้ วัตถุทางวัฒนธรรม รวมทั้งความรู้ภูมิปัญญา เรื่องราวประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นที่มีอยู่หรือเคยมีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งอาจจะเป็นสถานที่บ้านเรือน สิ่งก่อสร้างสมัยโบราณ โดยที่อายุ รูปแบบทางศิลปะ สถาปัตยกรรมหรือประวัติความเป็นมาเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องราวของชุมชนนั้นๆ ที่รวมเรียกว่า โบราณสถาน แหล่งโบราณคดีหรืออาคารสถานที่ที่ก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้จัดแสดงข้อมูล หลักฐานทางโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมต่างๆ ของชุมชน อาจจะเป็นสถานที่อื่นใดที่แสดงถึงนัยสำคัญทางวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ให้คนในชุมชนและคนนอกชุมชนรับรู้เข้าใจได้อย่างถ่องแท้

สายนต์ ยังได้พูดถึงความสำคัญของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมในทุกระดับ มีฐานะเป็นเครื่องมือและวิธีการในกระบวนการพัฒนาชุมชน เสริมสร้างศักยภาพชุมชนให้สามารถจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการความรู้และประสบการณ์ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชน วัฒนธรรมของตน ความรู้สึกเป็นเจ้าของ รักถิ่นฐานบ้านเกิด เป็นพื้นที่

แสดงความเป็นตัวตนของชุมชนให้เกิดการเห็นและยอมรับจากคนภายนอก นำไปสู่ความการพัฒนาชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ เกิดความเข้มแข็งและเกิดการสร้างเครือข่ายในวงกว้างขึ้น

การให้ความหมายของคำว่าพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นของงามพิศ สัตย์สงวน (อ้างถึงในศุภยามานุชวิทยาสิรินคร 2549: 22) ได้อธิบายไว้ว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นหมายถึงศูนย์ทางด้านวัฒนธรรม ที่สามารถชักจูงให้คนที่อยู่ในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการมาพบปะกันเป็นประจำ เพื่อแสวงหาความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านมากขึ้น

ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุลและคณะ (อ้างถึงในอุษณีย์ ยุทธพงษ์ธาดา, 2549: 45) กล่าวว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจะสามารถเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ต่อมายาวรวมถึงการเป็นสถาบันทางสังคมหนึ่งของชุมชนเช่นเดียวกับศาสนา (รูปธรรม คือ วัด) เช่นเดียวกับการสาธารณสุข (รูปธรรม คือ โรงพยาบาล สถานพยาบาล หมอพื้นบ้าน) การศึกษา (รูปธรรม คือ โรงเรียน) เมื่อใดก็ตามที่องค์กรในท้องถิ่นใดได้รับการสถาปนาเป็นสถาบันทางสังคม มีกระบวนการทางการปฏิบัติให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชุมชน และมีการพัฒนาการที่เคียงคู่ไปกับสังคม ได้รับการดูแลใส่ใจเป็นส่วนหนึ่ง ก็จะทำให้พิพิธภัณฑสถานสามารถเดินต่อไปได้

ส่วนความหมายและคุณลักษณะของ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ในทัศนคติของศรีศักร วัลลิโภดม (2543: 75-79) หมายถึง พิพิธภัณฑสถานที่เกิดขึ้นภายในของชุมชน จัดขึ้นโดยคนในชุมชนหรือท้องถิ่นเองและใช้กำลังทรัพย์ของท้องถิ่น พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นสถานที่จัดแสดงของและคลังสะสมภูมิปัญญาที่บรรพชนของชุมชนได้สร้างสรรค์ไว้และสืบทอดมาสู่คนรุ่นหลัง โดยมีเป้าหมายให้คนในท้องถิ่นรู้จักตัวเอง และท้องถิ่นตลอดจนสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มีหลักฐานที่แสดงถึงการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ตลอดจนการพัฒนาทางเทคโนโลยีและพัฒนาการทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจในท้องถิ่น ถือเป็นจุดรวมความหลากหลายทางวัฒนธรรม และสิ่งที่ต้องการแสดงในพิพิธภัณฑสถานไม่ใช่แค่วัตถุ แต่เป็นความหมายที่อยู่เบื้องหลังวัตถุนั้น ดังนั้นวัตถุจึงไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นของที่มีค่าหรือเก่าแก่ แต่จะต้องมีความหมายสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานจะต้องทำเป็นกระบวนการต่อไปเรื่อยๆ เพราะเรื่องราวของชุมชนและวัฒนธรรมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยหัวใจสำคัญของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นก็คือการร่วมกันในการจัดทำและจัดการ ซึ่งความรู้ในพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นแต่ละแห่งนั้นอาจนำมาพัฒนาให้คนคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับท้องถิ่นขึ้นมาได้

Hilde S. Hein (2000 : 50 อ้างถึงใน วณิชชา ตีคำ, 2553 : 14) ได้ให้ความหมายของคำว่า พิพิธภัณฑสถานชุมชนหรือพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นไว้ว่า เป็นพิพิธภัณฑสถานที่ต้องสร้างประโยชน์ต่อ

สังคมทั้งตัวของคนในชุมชนและคนนอกชุมชนที่จะได้รับประโยชน์จากพิพิธภัณฑ์ชุมชน เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นสถานที่ที่สื่อให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของคนในชุมชนนั้นๆ ในช่วงเวลาของอดีตและอนาคตที่ประกอบด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่และของที่จัดแสดงก็จะบ่งบอกถึงอัตลักษณ์พิพิธภัณฑ์และบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนนั้นๆ นอกจากนี้ Elaine Heumann Gurian (อ้างถึงในจุลสาร “ก้าวไปด้วยกัน” ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2549: 5) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือพิพิธภัณฑ์ที่เกิดจากความต้องการของคนในชุมชนที่สามารถรักษาขนบธรรมเนียมท้องถิ่น มีการสอนวัฒนธรรมประเพณีโบราณในโอกาสพิเศษและช่วยเหลือประเด็นที่เป็นปัญหาของชุมชน

2.4.4 องค์ประกอบหลักในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

จากเอกสารของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ที่ได้นำข้อมูลจากงานสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยที่ได้อธิบายถึงองค์ประกอบต่างๆที่ทำให้เกิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ดังนี้

2.4.4.1 คณะทำงาน ซึ่งการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จะประสบความสำเร็จได้นั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายต่อไปนี้

1) ชาวบ้าน คือกลุ่มที่ถือว่าสำคัญที่สุด ถือว่าเป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริง ถ้าคนในท้องถิ่นไม่มีความต้องการหรือไม่เห็นความสำคัญ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นก็เกิดขึ้นได้ยาก แม้ว่าจะสามารถเกิดขึ้นได้ก็ไม่มี ความหมาย ชาวบ้านจึงเป็นแหล่งข้อมูล และแหล่งที่มาของวัตถุที่จัดแสดงที่สำคัญมากที่สุด ซึ่งเป็นกลุ่มที่ต้องรักษาดูแลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

2) ฝ่ายวิชาการ มีความสำคัญไม่แพ้กัน ทำหน้าที่ในการวิจัยท้องถิ่น เพื่อให้ได้เนื้อหาในการจัดแสดง คำบรรยายประกอบเรื่องราว ตลอดจนการกำหนดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ ซึ่งกลุ่มนี้อาจประกอบด้วยชาวบ้านในท้องถิ่นที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดี หรือพระสงฆ์ ครู อาจารย์ นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาภายในท้องถิ่น เป็นต้น

3) ภัณฑารักษ์ เป็นผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์หลัก ทำหน้าที่ในการจัดทำทะเบียนวัตถุ ทำความสะอาดวัตถุ ซ่อมแซมวัตถุที่เสียหาย ตลอดจนคัดเลือกวัตถุที่จะจัดแสดง โดยในการทำงานจำเป็นต้องประสานงานกับฝ่ายวิชาการ

2.4.4.2 งบประมาณในการจัดตั้ง พิพิธภัณฑ์ไม่จำเป็นต้องใช้งบประมาณในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ควรพิจารณาและดำเนินการไปตามอัตภาพ โดยถือคติทำเท่าที่มี

หรือ เท่าที่ทำได้ ดีกว่าไม่ทำเลย อาจเริ่มต้นจากเล็กๆ แล้วค่อยขยายใหญ่ สิ่งสำคัญในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์นั้น คือการสร้าง ความเข้าใจแก่คนในท้องถิ่นให้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ที่มีต่อท้องถิ่น เมื่อเข้าใจแล้ว ท้องถิ่นจะให้ความร่วมมือไม่ว่าจะเป็นทุนหรือความร่วมมือลงแรงก็ตาม

2.4.4.3 เนื้อหาที่น่าสนใจในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น มักเป็นการนำเสนอเรื่องราวความเป็นมาของท้องถิ่นในด้านต่างๆ เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อม นิทานหรือตำนานโบราณคดี ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี การละเล่น ประวัตินุบุคคลสำคัญในท้องถิ่น การทำมาหากินของผู้คนในอดีตและปัจจุบัน ความสัมพันธ์ของคนภายในท้องถิ่น รวมทั้งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมกับสังคมและชุมชนภายนอก จากการศึกษาพิพิธภัณฑ์ได้รวบรวมความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นไว้มากมาย จึงกลายเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ในด้านต่างๆที่เกี่ยวกับท้องถิ่น

2.4.4.4 สิ่งของที่ใช้ในการจัดแสดง เป็นสิ่งของที่มีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่า เพราะสิ่งสำคัญคือความหมายที่อยู่เบื้องหลังวัตถุ ไม่ใช่มูลค่าที่เกิดขึ้นในตัววัตถุ ซึ่งสิ่งของจัดแสดงนั้น บางคนอาจมองว่าไม่มีคุณค่า แต่สิ่งของเหล่านั้นมีความหมายและแสดงถึงสิ่งที่ผ่านมามีในอดีตและอาจจะยังคงอยู่ในชีวิตประจำวัน

2.4.4.5 สถานที่ในการจัดแสดง อาจเป็นบ้าน ตึก อาคาร โกดังเก่า ห้องเรียน วิหาร ศาลาการเปรียญหรือศาลาวัด การใช้วัดสำหรับจัดเป็นพิพิธภัณฑ์นั้นว่ามีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะนอกจากวัดจะเป็นที่ให้การศึกษาบรมในอดีตและเป็นศูนย์กลางชุมชนแล้ว วัดยังเป็นศูนย์รวมศิลปวัตถุ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ชุมชน ที่ชาวบ้านมีศรัทธาไปถวายมากกว่าจะเก็บสะสมไว้ที่บ้าน

สรุปได้ว่าพิพิธภัณฑ์ชุมชน และ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชุมชน หมายถึง แหล่งสถานที่รวบรวมและหรือจัดแสดงหลักฐานทางโบราณคดี วัตถุโบราณ สิ่งของเครื่องใช้ วัตถุทางวัฒนธรรม รวมทั้งความรู้ภูมิปัญญา เรื่องราวประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่หรือเคยมีอยู่ในชุมชน หรือท้องถิ่นนั้นๆซึ่งอาจจะเป็นสถานที่ บ้านเรือน สิ่งก่อสร้างสมัยโบราณที่โดยอายุ รูปแบบทางศิลปะ เรียกว่า โบราณสถาน หรือประวัติความเป็นมาเป็นประโยชน์ต่อการศึกษารายละเอียดของชุมชนนั้นๆที่รวมเรียกว่า โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี หรืออาคารสถานที่ก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้ในการจัดแสดงข้อมูล หลักฐานทางโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมต่างๆของชุมชน หรืออาจจะเป็นสถานที่อื่นใดที่แสดงถึงนัยสำคัญทางวัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่นให้คนในชุมชนหรือคนนอกชุมชนรับรู้เข้าใจได้อย่างถ่องแท้ และอาจกล่าวได้ว่า

พิพิธภัณฑสถานชุมชนท้องถิ่นมีคุณสมบัติในฐานะที่เป็นทั้งเครื่องมือและวิธีการในกระบวนการพัฒนาชุมชน คือ เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างศักยภาพและฟื้นฟูพลังของชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนของตนเองได้

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งเรียนรู้

2.5.1 ความหมายและประเภทของแหล่งเรียนรู้

“แหล่งเรียนรู้” เป็นคำที่เริ่มใช้อย่างแพร่หลายในประเทศไทยหลังที่มีการออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 โดยในมาตรา 24 ระบุว่า “รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ...” ซึ่งต้องเป็นสถานที่ที่สามารถให้ความรู้หรือสามารถตอบสนองความต้องการของความรู้แก่สาธารณชนทั่วไปได้และแบ่งออกได้เป็นหลายประเภทและหลายลักษณะ เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น และมีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของแหล่งเรียนรู้ไว้ ดังนี้

1. จัดการศึกษาและการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนในทุกระดับทุกกลุ่มเป้าหมาย
2. สร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นองค์กรเปิด
3. จัดหาความร่วมมือ โดยร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐและเอกชน ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้เรียน เพื่อร่วมกันจัดทำหลักสูตรที่ยืดหยุ่น ผู้เรียนเลือกเรียนตามความสนใจ
4. เป็นแหล่งศึกษา ค้นคว้า วิจัย และสามารถจัดการกระบวนการเพื่อเชื่อมโยงกับองค์กรอื่น ให้เข้ามามีส่วนร่วม
5. เป็นแหล่งข้อมูลที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างสะดวกและเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข้อมูล
6. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานเพื่อให้ผู้เรียนจากทั่วทุกภูมิภาคสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารและเข้าถึงการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริง

จากการกำหนดบทบาทหน้าที่ของแหล่งเรียนรู้ข้างต้น มีความสอดคล้องกับการให้ความหมายของคำว่า แหล่งเรียนรู้ ดังที่ นิคม ทาแดงและคณะ (2545 อ้างถึงใน ภัคภรณ์ มานิตย์, 2550: 25) หมายถึง แหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ มีลักษณะเป็นศูนย์รวมของวิชาความรู้ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ บุคคล สิ่งประดิษฐ์ วัตถุ อาคาร สถานที่ ซึ่งมีอยู่กระจัดกระจายทั้ง

ชุมชนเมืองและชุมชนชนบท อันเป็นชุมทรัพย์แห่งปัญญาที่แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์เป็น แหล่งการเรียนรู้ที่ค้นพบได้อย่างไม่รู้จบ

ส่วนกรมวิชาการ (2545) ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศ แหล่งความรู้วิชาการและประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แสวงหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวาง และต่อเนื่องจากแหล่งต่างๆเพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ ศูนย์พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนวิชาต่างๆ พิพิธภัณฑ์หอศิลป์ ห้องวัฒนธรรม ห้องภูมิปัญญา ห้องเฉลิมพระเกียรติ ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ ห้องพยาบาล ห้องแนะแนว ห้องดนตรีไทย สากล สวนศิลป์ สวนสมุนไพร สวนสุขภาพ สวนธรรมชาติ สวนเกษตร ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ

สำหรับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2554: 3) ได้อธิบายความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” อันอาจเป็นสถานที่หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้ หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอน วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้เป็นการเฉพาะแตกต่างกันออกไปไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑ์ สวนพฤกษศาสตร์ หรือแม้แต่หอสมุดแห่งชาติ และอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น

จากการให้ความหมายข้างต้นกล่าวสรุปได้ว่า แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง สถานที่หรือแหล่งที่รวบรวมข้อมูล ความรู้ สารสนเทศ ทรัพยากรต่างๆทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ในพื้นที่นั้นๆซึ่งมีคุณค่า และมีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนการสอน และก่อให้เกิดการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ปลูกฝังนิสัยแห่งการเรียนรู้ใฝ่เรียน รวมถึงเป็นสถานที่สร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

2.5.2 การจัดการแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

การจัดการแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์นั้น สายันต์ ไพรชาญจิตร ได้ อธิบายถึงกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ในเอกสารประกอบการสอนรายวิชา 357621 Museum Management (2552 อ้างถึงใน วณิชา ตีคำ, 2553: 16) ว่า กระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ แบ่งเป็น 8 ขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดอัตลักษณ์พิพิธภัณฑ์ (Research for museum identity) เป็นการหาอัตลักษณ์และตัวตนของพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นเป้าหมายร่วมกันในการจัดการ การเรียนรู้ร่วมกัน พิพิธภัณฑ์ไม่จำเป็นต้องตอบทุกเรื่อง แค่เรื่องเดียวก็เป็นอัตลักษณ์ได้

2. การประเมินคุณค่าและศักยภาพผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์และวัตถุพิพิธภัณฑ์ (Valuation) จะช่วยให้ทราบว่าทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมีคุณค่าและประโยชน์อย่างไร รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรนั้นให้ความสำคัญต่อทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างไร และมีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างไร

3. การเสริมสร้างศักยภาพผู้ดูแลจัดการพิพิธภัณฑ์ (People empowerment) เป็นการแสดงศักยภาพความรู้ความสามารถในการจัดการพิพิธภัณฑ์เป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรมหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้แสดงศักยภาพตนเองในการจัดการทรัพยากรนั้นๆให้เกิดประโยชน์

4. การจัดการวัตถุพิพิธภัณฑ์ (Collection management) เป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์นั้นๆที่สะท้อนให้เห็นวิถีคิดและการจัดการของผู้ดูแลจัดการพิพิธภัณฑ์

5. การจัดแสดงและการให้บริการ (Presentation & Services) เป็นการแสดงวัตถุพิพิธภัณฑ์ที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์และการถ่ายทอดความรู้ผ่านการจัดแสดงและวิทยากรหรือสื่อต่างๆ

6. การจัดการความรู้ (Knowledge management) เป็นการแปลความรู้ให้ง่าย โดยการชุด ค้นหา สร้าง ฟื้นฟู จัดเก็บ อนุรักษ์ นำความรู้ไปให้ใช้เกิดประโยชน์โดยการถ่ายทอดสู่คนอื่นที่มีการปรับปรุงให้ทันสมัยและเผยแพร่ให้แก่คนและของ ผ่านการสร้างความรู้และการจัดหาความรู้ การจัดเก็บความรู้ การกระจายความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ในวิถีวัฒนธรรม

7. กิจกรรมพิพิธภัณฑ์ (Museum activities) คือ กิจกรรมที่จัดขึ้นในระหว่างการดำเนินกิจกรรมพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมเป็นระยะๆ เช่น การจัดนิทรรศการชั่วคราว การใช้พื้นที่พิพิธภัณฑ์จัดกิจกรรมชุมชนและการจัดให้มีกิจกรรมเคลื่อนไหวได้

8. ธุรกิจพิพิธภัณฑ์ (Museum business) เป็นการดำเนินการต่อยอดจากกิจกรรมพิพิธภัณฑ์ที่สามารถพัฒนาสิ่งที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมพิพิธภัณฑ์ให้เป็นธุรกิจพิพิธภัณฑ์

จิรา จงกล (2532: 31- 42) อธิบายถึงการจัดการแหล่งเรียนรู้ประเภทพิพิธภัณฑ์
 พื้นบ้านท้องถิ่น ว่ามีลักษณะของการจัดการรวบรวมข้าวของ เครื่องมือ เครื่องใช้พื้นบ้าน หรือของใช้ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่สะท้อนชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี วิถีคิด การดำเนินชีวิต ตลอดจนภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ โดยนำมาจัดแสดงในอาคารสถานที่ที่ก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้จัดแสดงข้อมูล หลักฐานทางโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมต่างๆของชุมชน

สิ่งที่สำคัญคือการตรวจพิสูจน์ การจัดทำหลักฐาน การให้การศึกษาต่อประชาชน โดยเฉพาะการจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่เก็บรวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์ ความสำคัญประการหนึ่งคือ เพื่อให้เป็นหลักฐานไม่ให้เกิดการสูญหาย หรือทุจริตจากเจ้าหน้าที่ อีกประการหนึ่งเพื่อเป็นหลักฐานทางวิชาการ เพราะเป็นทะเบียนประวัติหลักฐานแน่นอนในเรื่องที่มาของวัตถุ ซึ่งมีความสำคัญมากสำหรับการศึกษาค้นคว้า วัตถุใดที่ไม่มีประวัติเป็นหลักฐานจะไม่มีคุณค่าทางวิชาการ ไม่สามารถใช้อ้างอิงเป็นหลักฐาน โดยการจัดทำทะเบียนวัตถุ จะบันทึก บรรยาย รูปลักษณะเพียงเท่านั้นไม่ได้ การทำทะเบียนหลักฐานวัตถุจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องใช้ความละเอียดถี่ถ้วน และสมุดทะเบียนจะต้องมีสถานที่เก็บรักษาที่ปลอดภัย เนื่องจากหลักฐานวัตถุจากทะเบียนนี้จะเป็นเอกสารเบื้องต้นของการค้นคว้าวิจัยทางวิชาการ

จะเห็นได้ว่าการจัดการแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ที่ท้องถิ่นนั้น ไม่ได้มีความสำคัญน้อยไปกว่าพิพิธภัณฑ์ประเภทอื่นๆเลย การจัดการต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ ตลอดจนการร่วมเข้ามาจัดการ บริหารงานของคนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมักจะขาดการบริหารจัดการที่เคร่งครัด เท่ากับพิพิธภัณฑ์ระดับประเทศ แต่มักจะมุ่งเน้นไปที่ความเป็นท้องถิ่น พื้นบ้าน เน้นการถ่ายทอดวิถีชีวิต ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อหน้าที่หลักในการเป็นแหล่งเรียนรู้คู่ชุมชน ที่มีหน้าที่รองในการประชาสัมพันธ์ชุมชนของตนเองไปสู่สังคมภายนอกต่อไป

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ พบว่ามีผู้ทำการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ดังนี้

2.6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคม

อรุณ คุณคำ (2554) ได้ทำการวิจัยเรื่องประเพณีท้องถิ่นในฐานะทุนทางสังคมกับวิถีชีวิตชุมชน : กรณีศึกษาประเพณี งานบุญผะเหวด ของไทยและลาว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีงานบุญผะเหวดในวิถีชีวิตของไทยและลาว 2) วิเคราะห์การดำรงอยู่ของประเพณีงานบุญผะเหวดในวิถีชีวิตของไทยและลาว และ 3) เปรียบเทียบคุณค่าการดำรงอยู่ของประเพณีงานบุญผะเหวดในฐานะทุนทางสังคมของไทยและลาว ซึ่งเลือกพื้นที่วิจัยในฝั่งประเทศไทยคือ บ้านตากแดด ตำบลตากแดด อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี และพื้นที่วิจัยในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คือ บ้านโพนสีโคเขตการปกครองที่ 2 เมืองปากเซ แขวงจำปาสัก โดยผลการวิจัยพบว่า 1. คุณค่าที่เกิดจาก

ประเพณีงานบุญผะเหวดในชุมชนของไทยและลาว และสามารถจำแนกได้ดังนี้ คือ คุณค่าด้านวัฒนธรรม ได้แก่ สุนทรียภาพด้านความงามของภาษาอีสานและภาษาลาวที่ใช้ประกอบกิจการงานบุญผะเหวด ประวัติศาสตร์ชุมชน และภูมิปัญญาชุมชน คุณค่าด้านสังคมที่ได้จากประเพณีบุญผะเหวด มีผลทำให้สังคมหรือทุนทางสังคมของชุมชนพื้นที่กรณีศึกษาทั้งในประเทศไทยและลาว เป็นระบบระเบียบ มีคุณค่าด้านคุณธรรมที่สำคัญ 3 ประการ คือ เกิดการสามัคคีมีความกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นทุนแห่งพลังของสังคม ความกตัญญูที่ได้ คือ บิดามารดาหรือผู้อาวุโสเกิดความพอใจ ในการที่บุตรหลานกลับมาเยี่ยมตนเองและเข้าร่วมประเพณีบุญผะเหวดเพื่อสืบสารประเพณีวัฒนธรรมของบรรพบุรุษให้ยาวนานสืบไป และความเสียสละหรือการให้ในระดับชุมชน 3 ประการคือ (1) ให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม (2) การทำประโยชน์หรือชื่อเสียงที่ดีในด้านต่างๆ (3) การรักษาและถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมที่ดีของท้องถิ่น มิให้สูญสลาย ผลการวิจัยประการที่ 2. การดำรงอยู่ของประเพณีงานบุญผะเหวดกับทัศนคติชุมชนของไทยและลาว พบว่าการดำรงอยู่ของบทบาทหน้าที่และโครงสร้างของพิธีกรรมงานบุญผะเหวดที่เป็นรูปธรรมคล้ายคลึงกัน คือ 1) รูปแบบขั้นตอนและพิธีกรรมของการจัดงานบุญผะเหวด และ 2) การจัดงานทุกขั้นตอนจะต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายประชาชน เข้ามาเกี่ยวข้อง 3) ทุกคนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของประเพณีบุญผะเหวด ประการที่ 3. การเปรียบเทียบคุณค่าและการดำรงอยู่ของประเพณีงานบุญผะเหวดทั้ง 2 พื้นที่ศึกษาในภาพรวมมีความคล้ายคลึงกัน คือ ทัศนคติของชุมชนไทยและลาว ที่มีต่อคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของประเพณีบุญผะเหวด ส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของตนเองที่ประดิษฐ์ประเพณีนี้ขึ้นเพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันเสียสละให้ทานมาอย่างต่อเนื่อง สังคมภายนอกได้รู้จักชุมชน โดยผ่านสื่อทางประเพณี

ความแตกต่างกัน คือ วิวัฒนาการของประเพณีงานบุญผะเหวดของไทยมีความต่อเนื่องยาวนานมากกว่า 200 ปี มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ประเพณีนี้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง เช่น การปรับเปลี่ยนวิธีการเทศน์ให้น่าสนใจ การสร้างมูลค่าจากประเพณี เป็นต้น ส่วนประเพณีงานบุญผะเหวดในประเทศลาว มีมานานตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง แต่มีการขาดช่วงลงเมื่อเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นระบอบสังคมนิยม แต่ด้วยการที่ประเพณีงานบุญผะเหวดเป็นทุนทางสังคม จึงมีการนำมาผลิตซ้ำเพื่อเพิ่มทุนและสร้างมูลค่าให้แก่สังคมโดยผ่านสื่อประเพณี ส่วนเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของประเพณีบุญผะเหวด มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานอยู่คู่กับคนไทยอีสานและคนลาว ถือเป็นมรดกทางสังคม อันมีคุณค่า และควรได้รับการอนุรักษ์ ส่งเสริมให้ประเพณีงานบุญผะเหวดอยู่คู่สังคมไทยและลาวต่อไป

สุวัฒน์ชัย สวัสดิผล (2552) ทำการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้ กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชุมชนมอญบางกระบือ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร โดยศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนมอญบางกระบือ ศึกษากระบวนการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ และศึกษาพลวัตของกระบวนการทุนทางสังคมในการจัดการศูนย์การเรียนรู้ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบางกระบือนี้เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานนับร้อยปี มีวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษเชื้อสายมอญทำให้ระบบความสัมพันธ์เป็นอย่างเอื้ออาทร ต่อมากระแสการพัฒนาได้เข้ามาสู่ชุมชนจนเกิดปัญหาการลดคุณค่าวัฒนธรรมชุมชน จึงมีกลุ่มผู้นำที่ตระหนักต่อปัญหาได้จัดทำศูนย์การเรียนรู้ขึ้นมาเพื่อนำทุนของชุมชนและทุนทางสังคมมาใช้ในการแก้ปัญหา ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคมที่ช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาและพึ่งตนเองได้คือ การเป็นชุมชนมอญที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมภายใต้ระบบเครือญาติซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของความเป็นมอญ การเป็นครอบครัวขยายและการมีผู้นำที่มีความสามารถ กล้าที่จะเปลี่ยนแปลง โดยได้ร่วมมือกับหน่วยงานจากภายนอกมาช่วยในการแก้ปัญหาให้กับชุมชน

เบญญาภา เศรษฐทัตต์ (2554) ทำการวิจัยเรื่องทุนทางสังคมกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาตลาดคลองสวนร้อยปี อำเภอบางปอ จังหวัดสมุทรปราการ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 15 คน โดยผลการวิจัยพบว่า ทุนทางสังคมที่เด่นชัดที่สุดของชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี คือ “ความไว้วางใจ” ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เกิดจากความสนิทสนมคุ้นเคยกันดีของคนในชุมชน รองลงมาคือ “การรักษากฎ ระเบียบข้อบังคับ” ร่วมกันของคนในชุมชน อันดับที่ 3 คือ “การมีทรัพยากรบุคคลที่เข้มแข็ง” ซึ่งมีส่งผลกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นในชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการช่วยกันวางแผนและตัดสินใจให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น เนื่องจากผู้นำต้องการแก้ไขปัญหาความซบเซาของตลาดคลองสวน นอกจากนี้ยังมีการสร้างความร่วมมือแบบเครือข่ายกับกลุ่มและองค์กรทั้งภายในและภายนอกชุมชนด้วยการแบ่งปันแลกเปลี่ยนประสบการณ์และถอดบทเรียนที่ผ่านมาระหว่างสมาชิกชุมชน ทำให้เกิดการแบ่งปันข้อมูลที่แท้จริงระหว่างสมาชิกชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและทำให้สมาชิกในชุมชนเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน

ฤทัยรัตน์ รัตนสร้อย (2552) ทำการวิจัยเรื่องพลวัตทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง โดยศึกษา

ตั้งแต่พัฒนาการของชุมชนบ้านจำรงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและศึกษาพลวัตความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมในกระบวนการจัดการความเข้มแข็งของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนช่วงเริ่มก่อตั้งมีวิถีชีวิตที่เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ พึ่งพิงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดจากทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ความเป็นเครือญาติ ประเพณีวัฒนธรรมที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน มีผู้นำที่เป็นคนดี มีคุณธรรมที่ชาวบ้านเชื่อฟังและเคารพนับถือ ต่อมากระแสพัฒนาทำให้ระบบความสัมพันธ์ช่วยเหลือกันลดลง มีความเป็นปัจเจกและพึ่งพาภายนอกมากขึ้น จึงมีกลุ่มผู้นำที่ตระหนักต่อปัญหาได้จัดตั้งกิจกรรมร้านค้าชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและผู้สูงอายุ และเวทีประชุมสภาหมู่บ้าน ซึ่งสร้างความเข้มแข็งและทุนทางสังคมในเรื่องการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ สร้างผู้นำ การสื่อสารเชื่อมความสัมพันธ์ และการรื้อฟื้นภูมิปัญญามาใช้แตกต่างกันไปตามลักษณะของกิจกรรม ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนถือว่าเป็นสถานที่ที่เน้นการระดมความคิด การตัดสินใจและสร้างให้เกิดทุนทางสังคมในหมู่สมาชิกมากขึ้น ในส่วนของผู้นำพบว่า มีบทบาทสำคัญในการพัฒนากิจกรรม โดยอาศัยระบบเครือญาติที่เหนียวแน่นและระบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

2.6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชน

เพียงกานต์ นามวงศ์ (2552) ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนไหลหิน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง โดยผลการวิจัยพบว่า สถานภาพปัจจุบันของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพบว่าชุมชนไหลหินมีสถานภาพที่สามารถจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบ 3 ด้าน ซึ่งได้แก่ ด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านการเข้าถึงหมู่บ้าน และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งชุมชนไหลหินมีสถานภาพที่จะสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและเพื่อเพิ่มศักยภาพในการท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักรวมถึงส่งเสริมให้คนในชุมชนรู้จัก รักและหวงแหนทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป โดยที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจผลักดันการท่องเที่ยวของชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืนต่อไป เพื่อสร้างอาชีพและสร้างรายได้ แก่ชุมชนในท้องถิ่น รวมถึงการมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา ดูแลชุมชนให้เป็นไปตามระบบการจัดการที่ดีอีกด้วย

ชลธิรศน์ ไชยประสิทธิ์ (2550) ทำการศึกษาศักยภาพและแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนผู้ไท เพื่อศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนผู้ไท พบว่า สิ่งที่มีศักยภาพในการดึงดูดใจมากที่สุด คือ มีการรักษาวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่

ต่อไป รองลงมาคือ วิธีการดำเนินชีวิตหรือวิถีชาวบ้านของชาวผู้ไทมีเอกลักษณ์และมีความน่าสนใจ สินค้าหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้ายเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียง และมีศิลปะหัตถกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ส่วนศักยภาพด้านการท่องเที่ยว คือ ถนนที่ตัดผ่านชุมชนเป็นถนนลาดยางมีความสะดวกสบายในทุกฤดู รองลงมาคือแหล่งท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่บนถนนสายหลัก ถนนที่ผ่านชุมชนสามารถเดินทางต่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงได้ และมีเส้นทาง การเดินทางที่รอบหมู่บ้าน ที่มีความสะดวกสบาย ส่วนทัศนคติของประชาชนในท้องถิ่นมีความภาคภูมิใจกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน รองลงมาคือ มีความต้องการให้หน่วยงานราชการเข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนและต้องสามารถให้ประชาชนในชุมชนตรวจสอบได้

พรชัย ศักดิ์ศิริโสภณ (2550) ได้ทำวิจัยเรื่องการจัดการศูนย์วัฒนธรรมชุมชนบ้านห้วยโป่ง ตำบลบ้านปวง อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า การวางแผนจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชน เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มผู้นำที่มีความรู้ ส่วนในขั้นตอนการดำเนินงาน ได้มีการร่วมมือกับสมาชิกชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านห้วยโป่งในกิจกรรมต่างๆ ของศูนย์ เช่น การออกแบบตกแต่ง การบริจาคหรือการให้ยืมวัตถุศิลป์ ตลอดจนการจัดวางตำแหน่งวัตถุศิลป์ การตรวจสอบเป็นไปในลักษณะของการพูดคุยกันในที่ประชุม นอกจากนี้สมาชิกชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านห้วยโป่งยังมีส่วนในการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์และการตกแต่งศูนย์วัฒนธรรมทั้งภายในและภายนอก รวมทั้งการดูแลความสะอาด การบำรุงซ่อมแซมวัตถุศิลป์ การแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่นและการพัฒนาทักษะการให้ข้อมูล ความรู้ไปจนถึงมารยาทแก่ผู้สืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีภาคีเทคนิคในการนำชมศูนย์วัฒนธรรมบ้านห้วยโป่ง

จรินทร์ ศิริ (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านการท่องเที่ยวโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา: กรณีชุมชนเมืองก๊อต อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยได้สรุปผลของการวิจัยได้ดังนี้คือ 1. ค้นพบวัฒนธรรมชุมชนเมืองก๊อตที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาศักยภาพชุมชนได้ 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมที่สามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการกลุ่มหรือองค์กรชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนและวัฒนธรรมที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาให้เป็นสิ่งดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวในชุมชน 2. พบว่ามีวัฒนธรรมชุมชนเมืองก๊อต 2 กลุ่ม คือ วัฒนธรรมด้านความเชื่อ อันประกอบด้วย ความเชื่อเกี่ยวกับนรกสวรรค์ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับกรรมชั่ว ความเชื่อเกี่ยวกับคำสาบานและความเชื่อเกี่ยวกับชาติภพ กับวัฒนธรรมทางบรรทัดฐานประกอบด้วยวิถีประชาจารีตประเพณี กฎหมายบ้านเมือง นอกจากนี้วัฒนธรรม

ชุมชนที่สามารถนำมาใช้ป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวและมาใช้บริการ คือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับอาชีพ ได้แก่ การทำนา การทำสวนกาแฟและการทำสวนลิ้นจี่ การรักษาโรคแผนไทย ศิลปหัตถกรรมเครื่องจักสาน และวัฒนธรรมทางประเพณีอื่นๆของชุมชน 3. ผลการพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดผลและผลกระทบต่อชุมชนและสมาชิกในชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ผลโดยตรงคือ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าการท่องเที่ยวโดยใช้ฐานวัฒนธรรมชุมชนนั้นเกิดประโยชน์กับชาวบ้านในชุมชน ทำให้รู้สึกว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นของมีค่าเกิดความรู้สึกเชิงบวก ส่งผลให้ชาวบ้านมีความรักสามัคคี เกิดความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ ทำให้ชาวบ้านสามารถใช้วัฒนธรรมชุมชนด้านอาชีพและประเพณีในชุมชนมาเป็นฐานในการทำมาหากินได้ ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เกิดจากกระจายรายได้ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวไปสู่สมาชิกชุมชนได้อย่างทั่วถึง

2.6.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

วรรณกร ชาวนาไร่ (2556) ศึกษาเรื่องการประเมินการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยววัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยว่า วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารมีทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นจำนวนมากที่สามารถนำมาใช้ในการท่องเที่ยวได้ เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทที่จับต้องได้และเป็นนามธรรม ซึ่งแนวทางของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารคือมีเป้าหมายหลักในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์และการศึกษาไม่ใช่เพื่อการท่องเที่ยว ดังนั้นผู้วิจัยจึงประเมินว่ารูปแบบของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดอาจจะไม่สามารถตอบสนองนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวระยะสั้นหรือมีเวลาจำกัดได้เต็มที่ เนื่องจากวัดให้น้ำหนักไปที่กิจกรรมเชิงศาสนาและการศึกษามากกว่ากิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวจึงทำให้ข้อมูลทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ในวัดเป็นจำนวนมากไม่ได้รับการถ่ายทอดแบบครบถ้วนไปสู่นักท่องเที่ยวอย่างสมควรจะเป็นอย่างเต็มศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้น อีกทั้งพบว่าการติดตั้งตู้รับบริจาคและเตนท์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางศาสนาที่ทางวัดจัดขึ้นนั้น ทำให้บดบังทัศนียภาพ ทรัพยากรวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังพบว่าทัศนคติที่ไม่ตรงกันด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนที่ให้คุณค่าในด้านเศรษฐกิจหรือประโยชน์จากการท่องเที่ยวกับกลุ่มคนที่ให้คุณค่าในด้านสุนทรีย์และความงาม ส่วนสำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์มีหน้าที่ในเชิงวิชาการและการอนุรักษ์ บูรณะซ่อมแซมโบราณสถานโบราณวัตถุเป็นหลัก จึงมีบทบาทต่อรูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารด้านการท่องเที่ยวแต่เพียงทางอ้อมเท่านั้น

ชยาภา อานามวัฒน์ (2554) ศึกษาเรื่องชุมชนริมน้ำจันทบูร การจัดการชุมชนผ่านมิติทรัพยากรวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้เสนอผลการศึกษาคือ ชุมชนริมน้ำจันทบูรเป็นชุมชนที่ค้นพบตนเองว่ามีทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีคุณค่าสามารถนำมาใช้เป็นพลังและเครื่องมือในกระบวนการจัดการชุมชนที่เน้นกระบวนการกลุ่ม โดยการนำของกลุ่มแกนนำหรือคณะกรรมการชุมชน โดยหันมาหาความเป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ความเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ที่เคยรุ่งเรืองในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติ ศาสนาของผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ นั่นคือ ชาวจีน ชาวไทย และชาวญวนเวียดนามที่นับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งในกระบวนการจัดการชุมชนในมิติทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนจึงใช้ทุนทางวัฒนธรรมของตนเป็นเครื่องมือในการจัดการนำเสนอภาพความเป็นชุมชนแห่งวิถีวัฒนธรรมซึ่งมีการประสานงานกับองค์กรเอกชนอื่นๆเข้ามาช่วยในกระบวนการจัดการชุมชน เช่น สร้างสถาบันอาศรมศิลป์ สร้างพิพิธภัณฑ์ร่วมกับชาวบ้าน อีกทั้งมีมหาวิทยาลัยบูรพาและองค์กรอื่นๆที่มองเห็นคุณค่าของชุมชนริมน้ำที่ต้องการปรับปรุงในท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวแต่มีใช้การเปลี่ยนแปลงแบบตอบสนองระบบตลาดเนื่องจากชุมชนริมน้ำจันทบูรเป็นชุมชนที่มีจุดเด่นและมีเอกลักษณ์อยู่แล้วไม่จำเป็นต้องมาสร้างเป็นตลาดหรือมาค้าขายอะไรเพื่อเรียกคนเข้ามาท่องเที่ยวเหมือนในพื้นที่อื่น เช่น เมืองปาย หรือเมืองเชียงคาน ที่มีเกสต์เฮาส์อยู่มากมายแทรกอยู่กับการอยู่อาศัยของชาวบ้าน ซึ่งทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่คือสิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการเข้ามาชื่นชมวิถีชีวิตจริง พิพิธภัณฑ์หรือถ้ำรูปกับทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านเก่า บ้านที่เคยออกทีวี ร้านค้ารูปแบบดั้งเดิม เป็นต้น ซึ่งถือเป็นเสน่ห์ของทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

กนกวรรณ ชูชาญ (2552) ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรม โดยผู้นำชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยผลการศึกษาแบ่งออกได้ 3 ส่วนคือ สภาวะการณ์ทางกายภาพและสังคม การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมของผู้นำชุมชน และผลจากกระบวนการจัดการความรู้ของผู้นำชุมชนในเวทีการเรียนรู้ชุมชน สรุปได้ว่า สภาวะการณ์ทางกายภาพและสังคม ชนเผ่าปกากะญอ บ้านผาหมอน เป็นชนเผ่าที่มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยผู้นำชุมชนมีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม ด้านการจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมของกลุ่มผู้นำชุมชน อาศัยการถ่ายทอดและนำไปใช้ ผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม จุดเด่นที่พบคือศักยภาพทางการท่องเที่ยว เป็นการรวมทุนทางกายภาพ ทุนทางสังคม รวมทั้งทุนทางจิตวิญญาณ มาปรับใช้ใน

การทอ้งเกี่ยวข้องได้อย่างเหมาะสม แต่ยังพบแนวโน้มของสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเอง คือ วิธีการจัดการความรู้ฝังลึก และกระบวนการสืบทอดความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมภายใน ชุมชน ทั้งนี้กระบวนการจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมของผู้นำชุมชนจากอดีตถึง ปัจจุบันมีรูปแบบการจัดการความรู้ตามแนวประเพณี เกิดกลไกในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนและส่วนหนึ่งเกิดเรียนรู้จากกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ นำ ความรู้มาใช้อย่างมีจุดยืน สามารถค้นพบศักยภาพของกลุ่มผู้นำชุมชนที่ริเริ่มนำเปลี่ยนแปลง (Agent of Change) และเกิดการหมุนวนของกระบวนการจัดการความรู้ตามรูปแบบ SECI Model ผ่าน เวทีเรียนรู้ชุมชน เพื่อยกระดับความรู้ หาแนวทางในการจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรม ส่วนปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนต้องมีกระบวนการจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมในปัจจุบัน คือ เกิดจากโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง การต่อต้านวัฒนธรรมของตนเอง และ กระบวนการถ่ายทอดและสืบทอดความรู้ที่อ่อนพลัง แนวโน้มของสภาพปัญหาในการจัดการ ความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรม ได้แก่ การขาดการหมุนเวียนความรู้และการผลิตซ้ำทาง วัฒนธรรม ความหลากหลายและความแตกต่างของสภาพปัญหา การเปลี่ยนแปลงของบทบาท ผู้นำ รวมถึงการดำเนินงานทางด้านการท่องเที่ยวเกิดขึ้นกับคนเพียงกลุ่มเดียว และพบว่า “เวที เรียนรู้” เป็นเครื่องมือหนึ่งในการกระตุ้นให้ผู้นำชุมชนเกิดกระบวนการจัดการความรู้ทาง ทรัพยากรวัฒนธรรมด้วยตนเอง ทำให้เกิดการค้นพบ กำหนดเป้าหมาย พัฒนาทักษะ และสร้าง แรงจูงใจในการฟื้นฟูองค์ความรู้และต่อยอดองค์ความรู้ใหม่จากฐานสู่ฐาน เครื่องมือที่นำมาใช้ใ นการศึกษาที่เอื้อให้เกิดการจัดการความรู้ได้แก่ การสร้างพื้นที่เรียนรู้ รวมไปถึงการรังสรรค์ บรรยายการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยใช้รูปแบบการเล่าเรื่องเป็นเครื่องมือ

อำพร ปวงรังสี (2551) ศึกษาเรื่องกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม : กรณีศึกษาประเพณีแข่งเรือชุมชนบ้านดอนไชย ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ผล การศึกษาพบว่า ประเพณีการแข่งเรือมีมานานไม่น้อยกว่า 300 ปี เป้าหมายของการแข่งเรือเพื่อ ความสนุกสนานสร้างความสามัคคีในชุมชน อีกทั้งถือเป็นการสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชน รางวัลที่ได้จากการแข่งขันก็จะเป็นข้าวหอม เหล้า หรือต่อมาพัฒนาเป็นธงที่ปักชื่อหมู่บ้านที่ จัดการแข่งขัน ต่อมาจึงมีการขอพระราชทานถ้วยรางวัลจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อ พระราชทานให้แก่เรือที่ชนะการแข่งขัน จากปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นแรงจูงใจให้ชาวจังหวัด น่านมีระบบจัดการแบบสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น มีการวางแผน การเก็บตัว การฝึกซ้อมฝึกพาย การ จัดจ้างฝีพายมืออาชีพมาร่วมในการแข่งขัน การนำเรือไปแข่งจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงมีการสรุปผล การดำเนินงานและวางแผนการดำเนินงานในปีต่อไป แต่ประเพณีทางศาสนา คือ ประเพณี

“ตายนก้วยสลาก” กลับถูกลดความสำคัญลง ประเพณีการแข่งขันเรือและเรือ ยังคงมีคุณค่าและความหมายต่อชาวบ้านดอนไชย เนื่องจากเรือถือเป็นสัญลักษณ์ของความภาคภูมิใจ เป็นตัวแทนความรักใคร่สมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชน อีกทั้งเรือแข่งบ้านดอนไชยถือเป็นเรือที่ยังคงรูปลักษณะแบบฉบับเรือแข่งเมืองน่านดั้งเดิม ซึ่งเห็นได้ยากในสนามแข่งขัน อีกทั้งบ้านดอนไชยยังมีช่างฝีมือที่ยังคงสืบทอดการทำเรือนานโบราณ ที่สร้างผลงานให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาอย่างใกล้ชิดตาม ท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทำให้ประเพณีแข่งเรือซึ่งครั้งหนึ่งเป็นเพียงกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานและเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เปลี่ยนแปลงไปสู่กิจกรรมธุรกิจมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจการท่องเที่ยวและการแข่งขันเพื่อเงินรางวัล ชื่อเสียงเกียรติยศ รวมทั้งมีการพนันซึ่งมีปรากฏอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2.6.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

พระปลัดประพจน์ อยู่สำราญ (2552) วิจัยเรื่องบทบาทพิพิธภัณฑ์ในการพัฒนาชุมชน : พหุกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยผลการวิจัยพบว่า

1. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านในเขตอำเภอนครชัยศรี เกิดจากความต้องการของชุมชนและชุมชนเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ โดยมีหน่วยงานภายนอก เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ชมรมเพื่อนพิพิธภัณฑ์แห่งนครปฐม เป็นพี่เลี้ยงและที่ปรึกษาในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ โดยนำเสนอเรื่องราวของชุมชนได้แก่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน การทำมาหากิน ศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนถึงความสัมพันธ์ภายในชุมชน เป็นสำคัญ ผ่านการจัดแสดงโบราณวัตถุหรือวัตถุเสมือนที่เกี่ยวข้องด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน
2. พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆดังนี้ ในด้านการศึกษา พิพิธภัณฑ์จัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต กระบวนการของการดำเนินชีวิตท้องถิ่นในอดีต เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยมของท้องถิ่น ซึ่งถ่ายทอดผ่านวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน รวมถึงการสาธิตวิธีการใช้งานของวัตถุที่จัดแสดงนั้น เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันตามวิถีของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านศิลปกรรม ด้านจิตรกรรม ด้านประติมากรรม ด้านหัตถกรรม และด้านนาฏศิลป์ ในด้านสังคม พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านเป็นศูนย์กลางในการสืบสานความภาคภูมิใจจากบรรพบุรุษมาสู่ลูกหลาน เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการจัดกิจกรรมต่างๆในด้าน

ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี พิพิธภัณฑสถานเป็นศูนย์กลางที่สอดคล้องและเกี่ยวข้องโดยตรงกับ ประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรม และความเชื่อของคนในชุมชน ในการจัดกิจกรรมของพิพิธภัณฑสถาน มักมีการสอดแทรกการละเล่นต่างๆที่เห็นสมควรจะได้รับการอนุรักษ์เข้าในการจัดกิจกรรมของ ชุมชนด้วย และในด้านเศรษฐกิจ การจัดพิพิธภัณฑสถานทำให้เกิดการสร้างงาน และนำมาซึ่งการเพิ่ม รายได้ให้ชุมชน ทั้งจากการขายผลิตภัณฑ์ต่างๆและจากการเป็นวิทยากรบรรยายความรู้ที่ เกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถาน

3. เมื่อเปรียบเทียบบทบาททางการพัฒนาสังคมของพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านที่ ดำเนินการโดยวัด บ้านและโรงเรียน พบว่ามีความแตกต่างกันที่กระบวนการในการนำเสนอและ การจัดกิจกรรมต่างๆในพิพิธภัณฑสถาน แต่ในภาพรวมยังมีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อการอนุรักษ์ และส่งเสริม การเรียนรู้วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อสะท้อนความเป็นอยู่ของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ไม่สามารถประเมินค่าได้ และคงไว้ให้ลูกหลานในชุมชนได้เรียนรู้ หวงแหวน อนุรักษ์และสามารถสืบสานต่อเจตนารมณ์ของพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านต่อไป

ญาถินนทร์ รัทวงศ์วาน (2552) ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการ จัดตั้งและดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น การวิจัยได้ข้อค้นพบว่า กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันใน การจัดตั้งและดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นได้มีการเรียนรู้ผ่านรูปแบบการเรียนรู้ ใน 3 รูปแบบ คือ รูปแบบการเรียนรู้ที่ไตร่ตรองฝึกฝนด้วยตนเอง รูปแบบการเรียนรู้ทางปฏิสัมพันธ์ และ รูปแบบการเรียนรู้ที่ใช้กระบวนการไตร่ตรองเหตุผล เพื่อให้ได้รู้ในเนื้อหาเกี่ยวกับ ความเป็นมา ของชุมชนและเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานและในการวิเคราะห์ด้วยกรอบ “PHII” (Participation, Horizontal relationship, Interaction and Integration) พบว่า การมี ส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นอยู่ในระดับสูง การมีปฏิสัมพันธ์ใน รูปแบบของคนกับคน จะเป็นรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน ท้องถิ่นอยู่ในระดับสูง การบูรณาการเข้ากับการเรียนรู้และวิถีชีวิต พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในลักษณะ ผู้คนในชุมชนมีบทบาทมาก จะมีระดับของการบูรณาการที่ดีกว่า พิพิธภัณฑสถานที่ผู้สนับสนุน ภายนอกมีบทบาทมาก ผลลัพธ์ของกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ลักษณะกายภาพ ของ พิพิธภัณฑสถานจะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือการเป็นอาคารที่มีสถานะเป็นวัตถุทางวัฒนธรรม และที่มี ลักษณะเป็นตัวแทนทางวัฒนธรรม โดยอาศัยเทคโนโลยีที่หาได้ในท้องถิ่นนิทรรศการจะมีอยู่ ด้วยกัน 3 รูปแบบคือ แบบเน้นเนื้อหา เน้นประสบการณ์ และแบบผสมผสานวิี กระบวนการจัดตั้ง และพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นโดยมีกระบวนการเรียนรู้ มีผลกระทบต่อ การสร้างกลไกในการรักษามรดก ทางวัฒนธรรมโดยชุมชนแต่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชน แต่เป็น

เพียงการเพิ่มโอกาสในการประกอบอาชีพเท่านั้นการมีปฏิสัมพันธ์มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงบวกและลบ ซึ่งมีผลมาจากทัศนคติที่มีต่อคณะทำงานและการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและผลกระทบในด้านการเรียนรู้ได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้โดยเฉพาะเพียงคณะทำงาน และเป็นการเพิ่มช่องทางการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์เกี่ยวกับท้องถิ่นให้กับชุมชน

สมคิด จำนงค์ศร (2552) วิจัยเรื่องการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดนาหนองเป็นศูนย์การเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนไทยยวน ตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่า

1) ประวัติความเป็นมาของชาวไทยยวนในจังหวัดราชบุรี สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวโยนกเชียงแสน อพยพลงมาสมัยรัชกาลที่ 1 มีบางส่วนของตั้งหลักแหล่งที่อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ส่วนที่เหลือทรงโปรดเกล้าฯให้ไปตั้งถิ่นฐานอยุธยาแม่น้ำแม่กลองฝั่งขวา ณ เมืองราชบุรี กระจายกันอยู่ตามชุมชนต่างๆในเขตจังหวัดราชบุรี

2) การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์เริ่มต้นจากที่ท่านพระครูสิริคณาภรณ์ (อเนก รัตนวงฺโณ) กล่าวว่าวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทยยวนจะสูญหายไป จึงมีแนวคิดที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูไว้ให้ลูกหลานชาวไทยยวนได้ศึกษาและสืบทอด จึงได้ชักชวนชาวบ้านให้นำศิลปวัตถุและสิ่งของต่างๆที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม มาร่วมบริจาคที่วัดเพื่อจะได้จัดสร้างเป็นพิพิธภัณฑ์ของชาวไทยเชื้อสายยวน ส่วนศูนย์หัตถกรรมทอผ้าพื้นบ้านราชบุรี สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2536 ใช้เป็นอาคารสำหรับสาธิตการทอผ้าขึ้นตีนจกและเป็นศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน

3) ปัจจัยที่มีผลในการดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์ ขาดเจ้าหน้าที่หรือบุคลากรในการดูแลและบำรุงรักษาศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์ เพราะมีข้อจำกัดเนื่องจากพระภิกษุมีกิจนิมนต์และมีภารกิจด้านอื่น ไม่มีเวลาในการดูแลพิพิธภัณฑ์ อาคารของพิพิธภัณฑ์นั้นมี 2 อาคาร การจัดแสดงนิทรรศการจึงขาดความเชื่อมโยงและการเล่าเรื่องของศิลปวัตถุ

พิณวลี อังศุพันธ์ (2551) วิจัยเรื่องการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งได้ศึกษา 4 แห่งได้แก่ พิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติ, พิพิธภัณฑ์วัดพรหมราช, พิพิธภัณฑ์โคกศรีสะเกษและพิพิธภัณฑ์สืบสานภูมิปัญญาชาวนาไทย ผลการวิจัยพบว่า ขีดความสามารถในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของจังหวัดนครราชสีมาทั้ง 4 แห่ง ในช่วงเริ่มต้นมีการนำสิ่งของเครื่องใช้ ทรัพยากรวัตถุ สถาปัตยกรรมโบราณรวมถึงโบราณวัตถุที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองมารวบรวมไว้ โดยแนวคิดของผู้นำชุมชนประกอบกับจิตใต้สำนึกของคนในชุมชนที่มีความรัก

และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาบรรพบุรุษนำมาจัดแสดงไว้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาและบอกถึงเรื่องราวต่างๆในอดีต ซึ่งชุมชนในท้องถิ่นหรือแม้แต่ผู้ที่สนใจศึกษาก็ได้รับประโยชน์มากมาย และของที่ได้นำมาบริจาคมก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นจึงทำให้เกิดแนวคิดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ในปัจจุบันพบปัญหาคือ ระบบการบริหารจัดการยังขาดปัจจัยสำคัญ 4 ประการคือ บุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจในงานพิพิธภัณฑ์, วัสดุและอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในการดำเนินงานต่างๆอย่างเหมาะสม, ขาดงบประมาณรายรับรายจ่ายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของค่าสาธารณูปโภค ค่าจ้างบุคลากร ค่าวัสดุสิ่งพิมพ์และขาดการวางแผนงานที่มีความมั่นคงและยั่งยืน ในส่วนของผลการวิจัยด้านการการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดยมีข้อค้นพบจากงานวิจัยคือ ในการดูแล รักษา ซ่อมแซมและการจัดกิจกรรมต่างๆ ผู้มีส่วนสำคัญคือ ชุมชนในท้องถิ่น โดยมีผู้บริหารที่มีความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นหัวใจสำคัญและแบ่งหน้าที่ตามความรับผิดชอบ เพื่อให้ดูแลมรดกทางวัฒนธรรมภายใต้จิตสำนึกรักท้องถิ่นได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

ชาญวิทย์ ตีระประเสริฐ (2548) ได้ทำการวิจัยเรื่องพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน การแสดงทางวัฒนธรรม และกระบวนการรื้อฟื้นความเป็นไทยเบิ้ง ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปถึงการที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ได้แก่ การต้องถูกเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างเขื่อน ซึ่งส่งผลกระทบต่อให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตไปจากเดิม ตัวอย่างหนึ่งคือชุมชนบ้านโคกสูง ซึ่งมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเลือกที่จะสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบิ้ง โคกสูง ในกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทยเบิ้งเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจนกลายเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยเบิ้งที่โดดเด่นในบ้านโคกสูง แต่พิพิธภัณฑ์นี้ก็ยังคงต้องประสบปัญหาต่างๆที่ยังไม่สามารถหาทางออกได้ เช่น ปัญหาทางการเงิน ปัญหาความร่วมมือจากชาวบ้าน ปัญหาการเมืองท้องถิ่น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การได้รับความนิยมนั้นมาของกิจกรรมทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแสดงเพลงพื้นบ้าน ก็ได้กลายเป็นทางเลือกหนึ่งที่ชาวบ้านใช้ในการแสดงและตอรองความเป็นไทยเบิ้ง รวมทั้งยังกลายเป็นอีกหนทางหนึ่งในการดำรงกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมท่ามกลางบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้ความเป็นไทยเบิ้งที่เคยแสดงออกด้วยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านได้ก้าวข้ามมาสู่การแสดงความเป็นไทยเบิ้งในปฏิบัติการของการแสดงในสถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลายกันไป

2.6.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งเรียนรู้

นภัทร์ มงคลปทุมรัตน์ (2556) วิจัยเรื่องการจัดการแหล่งเรียนรู้พระราชวังจันทน์ โดยผลการวิจัยคือผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไว้ 6 ประเด็น คือ 1. การเลือกพื้นที่ตั้งศูนย์ข้อมูลและการออกแบบแผนผังภายในอาคาร 2. การจัดแสดงข้อมูลภายในศูนย์ข้อมูล 3. การปรับปรุงป้ายสื่อความหมายของโบราณสถานภายในพระราชวังจันทน์ 4. การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ 5. การประชาสัมพันธ์และติดตามผล และ 6. การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้แบบยั่งยืนและผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า การจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้มีความยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องเป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานรัฐ สถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก และประชาชนท้องถิ่นทำงานร่วมกันในรูปแบบของคณะกรรมการทำหน้าที่บริหารจัดการทุกกิจกรรม

สุนีย์ ภัทรเจียรพันธุ์ (2556) วิจัยเรื่องการจัดการแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบาตร กรณีศึกษาร้านหัตถกรรมไทยโบราณ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยคือ ร้านหัตถกรรมไทยโบราณเริ่มจากการเป็นร้านขายบาตรพระ แล้วจึงพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย หลังจากนั้นก็มีกลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาเข้ามาที่ร้าน จนกลายเป็นสถานที่ให้คนเข้ามาเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบาตร จนเรียกได้ว่าเป็น “แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบาตร” ส่วนของการดำเนินงานแหล่งเรียนรู้ของร้านหัตถกรรมไทยโบราณ เริ่มตั้งแต่นางกฤษณา แสงไชยเจ้าของร้านต้องศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำบาตรเพื่อไว้ให้นำเสนอแก่ผู้เรียนรู้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2546 เมื่อเปิดร้านให้เป็นแหล่งเรียนรู้แล้ว นางกฤษณา แสงไชยได้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งในชุมชนและนอกชุมชนเพื่อนำความรู้มาสร้างสรรค์กิจกรรมภายในร้านของตน โดยพบว่าแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบาตรร้านหัตถกรรมไทยโบราณแห่งนี้จัดรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ถึง 5 รูปแบบ คือ 1). การชมแหล่งการผลิตบาตรพระ 2). กิจกรรมการชมการทำบาตรจากวิถีชีวิตจริง 3). กิจกรรมการทดลองทำบาตร 4). การฟังบรรยายจากนางกฤษณา แสงไชยและช่างทำบาตรในร้านบรรยายเกี่ยวกับการทำบาตร และ 5). การสัมภาษณ์และพูดคุยกับนางกฤษณา แสงไชยเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำบาตร ส่วนการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้เป็นการจัดการตามสภาพความเป็นอยู่จริงของร้านหัตถกรรมไทยโบราณซึ่งมีพื้นที่จำกัด ทำให้ผู้เรียนรู้ส่วนใหญ่ต้องยืนทำกิจกรรมกลางแจ้งซึ่งเป็นปัญหาหากวันใดมีแดดแรงนอกจากนี้ยังขาดบุคลากรในการให้ความรู้อย่างเพียงพอและบุคลากรบางคนก็ยังให้ข้อมูลได้ไม่ดีนัก อีกทั้งขาดการวางแผนด้านงบประมาณและการประชาสัมพันธ์ผ่านทางสื่อต่างๆเพราะ

เจ้าของแหล่งเรียนรู้ไม่ได้มุ่งเน้นธุรกิจการขายบัตร ชุดทำยคือแหล่งเรียนรู้นี้เป็นแหล่งเรียนรู้ส่วนตัว ทำให้เกิดปัญหาไม่มีส่วนร่วมกับคนในชุมชนบ้านบาตร

นครินทร์ น้ำใจดี (2555) วิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาการจัดการแหล่งเรียนรู้ตรอกบ้านจีน ตำบลระแหง อำเภอเมือง จังหวัดตาก โดยมุ่งศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมชุมชนตรอกบ้านจีน ที่ผ่านมาระหว่างปี พ.ศ.2542 จนถึงปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า ได้มีบริษัทสุขสถาปนิกจำกัดและหน่วยงานราชการที่ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชนตรอกบ้านจีน จึงได้ดำเนินการทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนตรอกบ้านจีน ซึ่งการจัดการที่ผ่านมามีการเริ่มต้นที่ดี สามารถกระตุ้นให้ชาวบ้านตื่นตัว มีการจัดการแหล่งเรียนรู้ที่น่าสนใจ ในกรณีการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการพัฒนาต่อยอดแหล่งเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนตรอกบ้านจีนกลายเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนหรือเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต สร้างความภาคภูมิใจให้คนในชุมชนและในจังหวัด เป็นต้นแบบให้ชุมชนภายนอกเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และเป็นการช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นผลพลอยได้จากการท่องเที่ยวชุมชนยั่งยืน

บุษกร แข่งเจริญ (2553) วิจัยเรื่องการจัดการแหล่งเรียนรู้ของจังหวัดเพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตไทย โดยทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มได้แก่ กลุ่มคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มศูนย์ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ, ประชาชนในพื้นที่ที่มีภูมิลำเนาในอำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทองและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยว ณ ศูนย์ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ จากการศึกษาพบว่า ความเป็นไปได้ในการจัดการแหล่งเรียนรู้ของจังหวัดเพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตไทย กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความต้องการในการพัฒนาศูนย์ตุ๊กตาชาววังให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เพราะเล็งเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม ผ่านผลงานการปั้นตุ๊กตาชาววังในด้านต่างๆทั้งคุณค่าของวิถีชีวิต ประเพณี และการละเล่นของคนไทย คุณค่าในการศึกษาขั้นตอนและวิธีการประดิษฐ์ตุ๊กตาชาววัง คุณค่าทางด้านจิตใจ คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้เด็ก เยาวชน นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้ศึกษา เรียนรู้และเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของไทยไม่ให้สูญหายไป และจากการศึกษาพบปัญหาและอุปสรรคบางประการในการจัดการแหล่งเรียนรู้ของจังหวัดเพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตไทยเนื่องจากระบบการบริหารงานยังมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันระหว่างคณะกรรมการและสมาชิกของศูนย์ และขาดการสื่อความหมายเพื่อให้มีความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างทางวัดกับศูนย์ รวมถึงการขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารงานโดยตรงที่จะพัฒนาไปสู่การจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตไทยได้ในอนาคต

ปรมปณต แก้วนนท์ (2553) วิจัยเรื่องแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ภายในบ้านเขาทุเรียน ตำบลเขาพระ อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก ผลการวิจัยพบว่า ฐานข้อมูลสาระเรียนรู้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ชุด คือ ชุดข้อมูลทางประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น และชุดข้อมูลทางด้านโบราณคดี และนอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งเรียนรู้ว่าควรดำเนินการในรูปแบบ “ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนบ้านเขาทุเรียน” ควรประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วนคือ 1) อาคารศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนบ้านเขาทุเรียน และ 2) พื้นที่จัดแสดงที่ตัวแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดีสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอแผนปฏิบัติเป็นแนวทางในการดำเนินงานที่มุ่งเน้นให้สามารถปฏิบัติได้และเกิดผลสำเร็จได้จริง

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ทูทางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม กรณีศึกษา พิพิธภัณฑสถานภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้วิจัยเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเลือกวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก, การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและจัดกระบวนการสนทนากลุ่มระหว่างตัวแทนผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ซึ่งข้อมูลที่ได้จะสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 4 วัตถุประสงค์ได้อย่างสมบูรณ์ โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.1 วิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1.1 สำรวจพื้นที่วิจัย

การวิจัยนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ผู้วิจัยได้เคยเป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นให้แก่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เมื่อปี พ.ศ.2555 โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้ให้โจทย์ในการเก็บข้อมูลว่าต้องไปที่พิพิธภัณฑสถานภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งผู้วิจัยไม่เคยรู้จักมาก่อน เมื่อเข้าไปถึงในพื้นที่ ในขณะนั้นสภาพของพิพิธภัณฑสถานภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษายังไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนในการก่อสร้างอาคารถาวร การจัดแสดงวัตถุสิ่งของยังไม่ได้มีการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรม และวัตถุสิ่งของต่างๆยังเก็บรักษาไว้ได้ดูแลอาคารศาลาการเปรียญของวัด เมื่อมีการเปิดรับข้อเสนอวิจัยปีงบประมาณ พ.ศ.2558 ผู้วิจัยจึงได้สนใจที่จะศึกษาต่อยอดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษาเพิ่มเติมว่ามีความเปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไร จึงได้เข้าพื้นที่อีกครั้งทำให้ทราบว่าพิพิธภัณฑสถานภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษาในปัจจุบันได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกระทรวงวัฒนธรรมในการก่อสร้างอาคารถาวรและเปลี่ยนชื่อเป็น ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา

3.1.2 การศึกษาค้นคว้าข้อมูลและทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร (Documentary Study and Literature Review) ได้แก่ เอกสาร หนังสือ บทความทางวิชาการ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ ข้อมูลจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทูทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑสถานและ

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งเรียนรู้ อีกทั้งข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวัดโสมจากหนังสือที่ระลึก พิธีเปิดศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมฯ

3.1.3 การศึกษาภาคสนาม (Field Study)

โดยวิธีการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ดังจะกล่าวในรายละเอียดของวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

3.1.3.1 การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้ 2 วิธี ดังนี้

1) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ได้แก่ การสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐาน บริบทและสภาพทั่วไปของกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นลักษณะของการชวนคุยแบบทั่วไปเกี่ยวกับข้อมูลที่สำคัญต่องานวิจัย

2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อสัมภาษณ์โดยใช้แนวทางการสนทนาหรือสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant) ในประเด็นของสถานะของทุนทางสังคม บริบทของชุมชนและองค์ความรู้ต่างๆเกี่ยวกับภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนบ้านท่าช้าง การนำทุนทางสังคมออกมาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเหล่านั้น ซึ่งจะช่วยให้ได้ข้อมูลที่สามารถใช้ในการวิเคราะห์ต่อไป

3) กระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อเป็นการเก็บข้อมูลเชิงตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าจากแต่ละกลุ่มตัวแทนผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยเป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้ และการแสดงความคิดเห็นเชิงเสนอแนะร่วมกัน ซึ่งจะเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์และเขียนผลการศึกษาของการวิจัยต่อไป

3.1.3.2 การสังเกตการณ์ (Observation) ใช้ 2 วิธี ดังนี้

1) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ในการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน บริบทและสภาพทั่วไปของชุมชนบ้านท่าช้าง ว่ามีสภาพเป็นอย่างไรและเข้าไปเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโสมฯในฐานะผู้เยี่ยมชม โดยไปอย่างสม่ำเสมอ

2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้มีโอกาสพูดคุยกับเจ้าอาวาสวัดโสมฯหลายครั้งในฐานะผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ จึงทำให้ได้ทราบถึงเรื่องราว ขั้นตอนต่างๆที่จะมาเป็นศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมฯได้ในปัจจุบัน

3.1.4 ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยบุคคลที่เข้ามาเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดการตื่นตัวของคนในชุมชนที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญาของตนเอง ซึ่งจะเป็นผู้ที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหวในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ เช่น การมีส่วนร่วมและปฏิบัติในการแสดงวัตถุ สิ่งของโบราณ หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในบริเวณพื้นที่บ้าน หรือ หน่วยงานของตนเอง เป็นต้น ในกลุ่มแกนหลักจะมีผู้ที่เกี่ยวข้องและสามารถเป็นผู้ที่ให้ข้อมูล (Key Informant) โดยท่านพระครูได้ให้ความอนุเคราะห์ประสานผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญท่านอื่นๆ ซึ่งสามารถรวบรวมได้อีก 15 คนรวมท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาเป็น 16 คน โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ณ วัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานภูมิปัญญาท้องถิ่นวัดโฆษา หรือศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาในปัจจุบัน ได้แก่

กลุ่มผู้นำชุมชน คือ ตัวแทนผู้นำชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานโดยสำคัญ โดยได้รับการอนุเคราะห์ให้สัมภาษณ์จากอดีตผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนในการดำเนินการต่างๆ ภายในพิพิธภัณฑสถาน จนกระทั่งสำเร็จเป็นรูปธรรม

กลุ่มปราชญ์ชุมชน คือ บุคคลในหมู่บ้านท่าช้างที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชน เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน คติความเชื่อของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

กลุ่มตัวแทนชาวบ้านในชุมชน คือ ผู้ที่มีพื้นเพเป็นชาวชุมชนบ้านท่าช้างโดยกำเนิดซึ่งจะมีความรู้และความเข้าใจในวิถีของชุมชน อีกทั้งเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวัตถุ สิ่งของที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน นอกจากนี้ยังรวมไปถึงผู้ที่อพยพมาจากถิ่นอื่นเข้ามาอาศัยในชุมชนบ้านท่าช้างซึ่งได้เข้ามา มีบทบาทในการดำเนินการภายในพิพิธภัณฑสถานด้วย

กลุ่มสถาบันทางสังคม คือ ตัวแทนสถาบันทางสังคมที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ วัดและโรงเรียน ในที่นี้ได้แก่ ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการริเริ่มความคิดที่จะรวบรวมทั้งวัตถุสิ่งของและองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน อีกทั้งตัวแทนครูจากโรงเรียนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงที่เข้ามาช่วยงานในพิพิธภัณฑสถาน

3.1.5 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่เป็นคำถามปลายเปิดและใช้สำหรับการสนทนากลุ่ม โดยมีแนวสัมภาษณ์ ดังนี้

ส่วนที่ 1 การสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ส่วนที่ 2 การสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ส่วนที่ 3 การสัมภาษณ์เกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ส่วนที่ 4 การสัมภาษณ์การจัดการพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโงะษา

ส่วนที่ 5 การสัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการภายในพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโงะษา

ส่วนที่ 6 ข้อเสนอแนะที่มีต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนา การจัดการและการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโงะษา

3.1.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆกับการเก็บรวบรวมข้อมูลตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยข้อมูลที่ได้จากการสนทนาหรือสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จะมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยอาศัยเทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) เพื่อการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากบุคคลแต่ละกลุ่ม เพื่อช่วยในการรวบรวมข้อมูลที่มีความหลากหลายและครอบคลุมกับแนวคำถามเพื่อการสัมภาษณ์ จากนั้นทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงความสอดคล้องของเนื้อหาเพื่อเทียบเคียงกับแนวคิดทฤษฎีและผลจากการวิจัยที่เกี่ยวข้องจากการทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารต่างๆเพื่อให้ได้ผลการศึกษาตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

3.2 ระยะเวลาในการวิจัย

ระยะเวลาในการศึกษาตั้งแต่ช่วงเดือนกรกฎาคม – เดือนธันวาคม พ.ศ.2558

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ทูนทางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการวิจัยไว้ทั้งหมด 4 วัตถุประสงค์ได้แก่ 1) สถานะทูนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 3) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และ 4) เพื่อศึกษาการนำทูนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยดำเนินการศึกษาด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และแบบสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษาหรือศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชในปัจจุบัน ได้แก่ 1) **ผู้นำชุมชน** โดยเลือกตัวแทนจำนวน 2 คน ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านท่าช้าง และตัวแทนผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน, 2) **ปราชญ์ชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน** โดยเลือกตัวแทนจำนวน 1 คน, 3) **ชาวบ้านในชุมชน** โดยผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับพิพิธภัณฑ์ฯ จำนวน 10 คนแบ่งเป็นเพศชาย 6 คนและเพศหญิง 4 คน และ 4) **ผู้นำสถาบันทางสังคม** ได้แก่ วัด โรงเรียนและหน่วยงานราชการในพื้นที่ ซึ่งผู้วิจัยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากเจ้าอาวาสวัดโฆษาซึ่งเป็นตัวแทนสถาบันศาสนา(วัด), ตัวแทนสถาบันการศึกษา(โรงเรียน) คือคุณครูที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ฯโดยตรง รวมผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้งสิ้นจำนวน 16 คน โดยมีรายละเอียดผลการวิจัยตามประเด็นต่างๆดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

งานวิจัยนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกและแบบสนทนากลุ่มจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญซึ่งแต่ละท่านมีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในแต่ละประเด็นไป เพื่อเป็นการ

รักษาสิทธิของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ผู้วิจัยจึงใช้นามสมมติในการพรรณนาผลการวิจัย โดยในเบื้องต้นผู้วิจัยจะได้พรรณนาถึงข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญแต่ละท่าน จากนั้นจึงจะพรรณนาเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ในการวิจัยแต่ละประเด็น ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง ตัวแทนผู้นำชุมชน

1) **พ่อผัน** อาศัยอยู่หมู่ที่ 1 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ พ่อผันเป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 73 ปี ประกอบอาชีพเกษตรกร เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านในชุมชนบ้านท่าช้างมาทั้งหมด 20 ปี ได้มาช่วยเหลือท่านพระครูคุณแล้ววัดและกิจกรรมต่างๆของวัดมาโดยตลอด ปัจจุบันเป็นสมาชิกกลุ่มจักสานของชุมชน

2) **ลุงต่าย** อาศัยอยู่หมู่ที่ 1 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ ลุงต่ายเป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 50 ปี ประกอบอาชีพเกษตรกร ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านภายในชุมชนบ้านท่าช้าง คอยช่วยเหลือท่านพระครูเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆของวัดและคอยประสานชาวบ้านในชุมชนเกี่ยวกับประเพณีที่ทางวัดร่วมกับชุมชนและโรงเรียนจะจัดในแต่ละเดือน

กลุ่มที่สอง ตัวแทนปราชญ์ชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน

พ่อสิม อาศัยอยู่หมู่ที่ 10 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ พ่อสิมเป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 72 ปี ประกอบอาชีพเกษตรกร มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านจักสานและงานประเพณีต่างๆที่จัดขึ้นภายในชุมชน อีกทั้งมีองค์ความรู้เกี่ยวกับตำนาน เรื่องเล่าภายในชุมชน

กลุ่มที่สาม ตัวแทนชาวบ้านในชุมชน

แต่เดิมความตั้งใจของผู้วิจัยต้องการสัมภาษณ์ตัวแทนชาวบ้านในชุมชนบ้านท่าช้างทั้งผู้ที่มีภูมิลำเนาที่บ้านท่าช้างโดยกำเนิดและผู้ที่ย้ายมาเข้ามาจากถิ่นอื่น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายของความคิดเห็น แต่จากการเข้าไปสำรวจและสอบถามจากชาวบ้านในชุมชน ทำให้ทราบว่าชาวบ้านในชุมชนร้อยละ 99 เป็นคนหมู่บ้านท่าช้างโดยกำเนิด ส่วนคนจากถิ่นอื่นมีเป็นส่วนน้อยมาก ซึ่งเป็นทั้งข้าราชการที่ย้ายมา หรือเป็นผู้ที่มาแต่งงานกับคนพื้นถิ่นแต่ก็ไปทำงานที่กรุงเทพฯ ดังนั้นในส่วนของผู้ที่ย้ายมาจากถิ่นอื่น ผู้วิจัยเลือกคุณครูมานะ ซึ่งเป็นครูโรงเรียนมัธยมประจำตำบลบ้านตัว ซึ่งเป็นตำบลข้างเคียงกับตำบลห้วยไร่ นอกเหนือจากนี้จะเป็นตัวแทนชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาเกิดและเติบโตอยู่ที่บ้านท่าช้างซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มี

ความผูกพันกับวัดท่าช้างและมีความทรงจำร่วมกันเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีต่างๆของชุมชน มาตั้งแต่อดีตและมีความพยายามที่จะอนุรักษ์ไว้ โดยมีรายละเอียดส่วนบุคคลเบื้องต้นดังนี้

1) คุณครูมานะ

คุณครูมานะ ปัจจุบันอายุ 43 ปี ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนจังหวัดหนองบัวลำภู ต่อมา เมื่อแต่งงานแล้วได้ย้ายจากจังหวัดเลยมาเป็นครูที่โรงเรียนบ้านวังขอนคู จึงได้มาพบกับ ภรรยาซึ่งเป็นครูโรงเรียนเดียวกัน จากนั้นแต่งงานจึงอาศัยอยู่ที่ตำบลบ้านตัวจนถึงปัจจุบัน โดย ภรรยาของคุณครูมานะมีภูมิลำเนาเป็นคนบ้านท่าช้างมาโดยกำเนิด จากนั้นจึงย้ายไปยังโรงเรียน ตัวพิทยาคม ปัจจุบันครูมานะเป็นข้าราชการครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนตัวพิทยาคม สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยม เขต 42

จุดเริ่มต้นในการเข้ามาร่วมงานกับท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาเริ่มต้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2552 ได้เข้ามาร่วมงานกับคณะภูมิปัญญาชาวบ้านท่าช้างและวัดโฆษา ซึ่งแต่ก่อนตั้งเป็น ศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน โดยการนำนักเรียนมาร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ เมื่อท่านพระครูมีความคิดริเริ่มในการที่จะรวบรวมองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของ ชุมชนบ้านท่าช้าง จึงได้ร่วมกับคณะครูอีกสองสามท่านมาเป็นทีมงานในการรวบรวมข้อมูล ต่างๆที่สำคัญ เพื่อใช้ในการเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญของชุมชนและของศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นเพียงพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา

2) พ่อบุญล้ำ

พ่อบุญล้ำ อาศัยอยู่หมู่ที่ 10 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ พ่อบุญล้ำเป็นชาวบ้านท่า ช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 72 ปี อาชีพหลักของครอบครัวคือเกษตรกร มีความรู้เรื่องงานจัก สาน เวลาว่างจะสานกระบี่ข้าว หวด เพื่อใช้ในครัวเรือนและขายให้ชาวบ้านในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นสมาชิกกลุ่มจักสานของหมู่บ้าน ความสัมพันธ์กับวัดท่าช้างหรือวัดโฆษา พ่อ บุญล้ำจะมาช่วยงานที่วัดทุกอย่าง ตามแต่ท่านพระครูจะให้อาหาร พ่อบุญล้ำเป็นหนึ่งในผู้ที่ช่วย ตกแต่งภายในส่วนจัดแสดงต่างๆของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษาหรือศูนย์วัฒนธรรม เฉลิมราชในปัจจุบัน

3) พ่อบุญมา

พ่อบุญมา อาศัยอยู่หมู่ที่ 1 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ พ่อบุญมาเป็นชาวบ้านท่า ช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 73 ปี อาชีพหลักของครอบครัวคือเกษตรกรและจักสานกระบี่ข้าว

และหวดเพื่อจำหน่าย เป็นสมาชิกกลุ่มจักสานของหมู่บ้าน ความสัมพันธ์กับวัดท่าช้างหรือวัดโฆษา เช่นเดียวกับพ่อนุญกล้า คือ มีความนับถือศรัทธาในตัวของท่านพระครูเจ้าอาวาสอย่างมาก และให้ความช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆของวัดเป็นอย่างดี เป็นหนึ่งในผู้ช่วยทำวัดตกแต่งภายในส่วนจัดแสดงต่างๆของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษาหรือศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชในปัจจุบันเช่นเดียวกัน

4) พ่อนุญปาน

พ่อนุญปาน เป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 73 ปี อาชีพหลักของครอบครัวคือเกษตรกรและเข้ากลุ่มจักสานของหมู่บ้าน พ่อนุญปานเป็นอีกคนหนึ่งเข้ามามีส่วนร่วมกับการกิจกรรมของวัดตั้งแต่ยังไม่มีกรรวบรวมวัดอุลิ่งของเพื่อจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และเป็นหนึ่งในผู้ช่วยตกแต่งภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชเช่นกัน

5) พ่อสำราญ

พ่อสำราญ เป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 72 ปี อาชีพหลักของครอบครัวคือเกษตรกร พ่อสำราญมีทักษะทำงานช่างก่อสร้าง พ่อสำราญจึงมักจะมาช่วยท่านพระครูในการปรับปรุงพัฒนาภูมิทัศน์ของวัดอยู่เสมอ และยังมีส่วนร่วมในการตกแต่งภายในอาคารศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช

6) แม่ทองดี

แม่ทองดี อาศัยอยู่หมู่ที่ 2 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ แม่ทองดีเป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 65 ปี อาชีพหลักของครอบครัวคือเกษตรกร นอกจากนี้แม่ทองดียังเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าชนิดภายในชุมชน แม่ทองดีมีความศรัทธาต่อวัดท่าช้างอย่างมาก และมีความศรัทธาท่านพระครูเจ้าอาวาสด้วย เมื่อทางวัดมีกิจกรรมอะไรที่เกี่ยวกับศาสนาหรือศิลปวัฒนธรรมต่างๆ แม่ทองดีจะมาร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้แม่ทองดียังได้นำสิ่งของเครื่องใช้ในอดีตมาบริจาคให้แก่พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษามากมายหลายชิ้น โดยมีความคิดที่อยากจะอนุรักษ์องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนไว้ให้ได้มากที่สุด นานที่สุด

7) แม่ทองคำ

แม่ทองคำ อาศัยอยู่หมู่ที่ 2 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ แม่ทองคำเป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 63 ปี อาชีพหลักของครอบครัวคือเกษตรกรและเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าซิด แม่ทองคำมักจะเข้าร่วมกิจกรรมของวัดอย่างสม่ำเสมอและบางกิจกรรมก็ได้เข้าร่วมแสดงภายในขบวนแห่ประเพณีต่างๆด้วย แม่ทองคำได้นำของใช้ในอดีตที่นำสนใจและหาชมได้ยากมาบริจาคให้แก่พิพิธภัณฑ์เช่นเดียวกับแม่ทองดี โดยมีความต้องการที่จะอนุรักษ์สิ่งของเหล่านี้ไว้ให้คนรุ่นหลังได้เข้ามาศึกษาและได้รู้จัก เพื่อจะได้ไม่หลงลืมรากเหง้าของตนเอง

8) แม่ทองอยู่

แม่ทองอยู่ อาศัยอยู่หมู่ที่ 2 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ แม่ทองอยู่เป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 63 ปี อาชีพหลักของครอบครัวคือเกษตรกร และเข้าร่วมกลุ่มทอผ้าซิดด้วยเช่นกัน แม่ทองอยู่เข้าร่วมกิจกรรมในงานวัฒนธรรมประเพณีต่างๆที่วัดโสมมาจัดขึ้นเกือบจะทุกงาน หากไม่มีกิจธุระใดที่จำเป็น แม่ทองอยู่จะมาช่วยกิจกรรมของวัดอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในด้านการแสดงในริ้วขบวนของประเพณีต่างๆ แม่ทองอยู่ก็เป็นหนึ่งในหลายๆคนที่ได้บริจาคสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันให้แก่พิพิธภัณฑ์เพื่อไว้ให้ลูกหลานได้เข้ามาศึกษาเยี่ยมชมและสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด

9) พี่ดาว

พี่ดาว อาศัยอยู่หมู่ที่ 1 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ พี่ดาวเป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 42 ปี อาชีพหลักคือเกษตรกร เมื่อก่อนพี่ดาวเคยได้รับเลือกให้เป็นสารวัตรกำนัน จึงได้มีโอกาสเข้าไปร่วมกิจกรรมกับวัดโสมมาอยู่อย่างสม่ำเสมอ จากนั้นเมื่อหมดวาระตำแหน่งสารวัตรกำนัน พี่ดาวก็ยังเข้าไปช่วยเหลือกิจกรรมของวัดอย่างต่อเนื่อง

10) พี่พัน

พี่พัน อาศัยอยู่หมู่ที่ 10 บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ พี่พันเป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 50 ปี อาชีพหลักคือเกษตรกร ปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 พี่พันมีความรู้ด้านการทอผ้าซิด เพราะสนใจมาตั้งแต่เด็กและหัดทอผ้ามาตั้งแต่เป็นวัยรุ่น เมื่อวัดจัดกิจกรรมอะไรที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรม พี่พันจะเข้ามามีส่วนร่วมเสมอ จนในปัจจุบันได้รับความไว้วางใจให้เป็นประธานกลุ่มทอผ้าซิดของหมู่บ้านท่าช้าง

กลุ่มที่สี่ ตัวแทนสถาบันทางสังคม

1) เจ้าอาวาสวัดโฆษา

ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ปัจจุบันอายุ 48 ปี อุปสมบทมาแล้ว 26 พรรษา ภูมิลำเนาเป็นชาวตำบลท่าอิบุญ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ตั้งแต่กำเนิด แต่เดิมท่านไม่ได้จำพรรษาที่วัดโฆษาแห่งนี้ หลังจากเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ก็ช่วยทางบ้านทำอาชีพเกษตรกรรมจนอายุ 23 ปีจึงได้เข้าพิธีอุปสมบท เมื่อปี พ.ศ. 2533 เมื่อแรกท่านจำพรรษาที่วัดศรีธรรมมาตั้งแต่เริ่มอุปสมบท ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ชุมชนข้างเคียง จากนั้นจึงได้ย้ายมาจำพรรษาที่วัดท่าช้างหรือวัดโฆษาแห่งนี้โดยที่อดีตท่านตำบลช่วยไว้ในสมัยนั้นได้ไปกราบนมัสการนิมนต์ให้ท่านมาเป็นเจ้าอาวาสแทนเจ้าอาวาสองค์เก่าตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 จนถึงปัจจุบัน

ท่านพระครูเป็นผู้ริเริ่มให้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2550 โดยมีวัตถุประสงค์คือต้องการจะอนุรักษ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน จากนั้นจึงเริ่มประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านนำสิ่งของเครื่องใช้ที่เป็นของดั้งเดิม เช่น เขี่ยนหมาก เครื่องมือดักสัตว์ เครื่องมือทางการเกษตร เป็นต้น มาบริจาคที่วัดที่ทำการแรกเริ่มคือศาลาการเปรียญใหญ่ของวัดที่ไว้ใช้ทำกิจกรรมต่างๆทั้งของวัดและกิจกรรมจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งศาลาการเปรียญใหญ่เกิดจากความร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในบ้านท่าช้างที่มาช่วยกันสร้างศาลาจนสำเร็จ ต่อมาท่านพระครูได้เสนอโครงการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน โดยมีคณะกรรมการจากจังหวัดเข้ามาประเมินจนกระทั่งได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์วัฒนธรรมไทยต้นแบบ ระดับ 4 ซึ่งศาลาใหญ่หลังนี้นอกจากจะเป็นที่ตั้งของศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน ก็ยังเป็นสถานที่ในการจัดเก็บสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาบริจาคให้จนกระทั่งมีจำนวนมาก ต้องมีการจัดระเบียบและได้งบประมาณในการก่อสร้างศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาในเวลาต่อมา

2) คุณครูมานี

คุณครูมานี เป็นภรรยาของคุณครูมานะ เป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันสอนอยู่ที่โรงเรียนบ้านวังขอนคู ตำบลท่าอิบุญ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ครูมานีเข้ามามีส่วนร่วมกับการกิจกรรมของวัดและชุมชนโดยการนำนักเรียนเข้ามาใช้บริการเกี่ยวกับองค์ความรู้ต่างๆของชุมชน ทำให้นักเรียนได้มีโอกาสพูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับปราชญ์ชุมชนและท่านพระครู เด็กๆยังได้ซึมซับแนวความคิดในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งในแต่ละเดือนเมื่อมีเทศกาลหรือมีประเพณีอะไร ครูมานีจะพานักเรียนเข้ามาช่วยกิจกรรมอย่าง

สม่ำเสมอต่อเนื่องเป็นประจำทุกเทศกาล ครูมานิเป็นอีกคนหนึ่งที่มีส่วนช่วยในการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านท่าช้าง ร่วมกับคุณครูมานะและทีมงาน เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นข้อมูลสำคัญและจัดเก็บเป็นฐานข้อมูลนำมาใช้ในการจัดนิทรรศการให้ความรู้ภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช

3) คุณครูอำไพ

คุณครูอำไพ เป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด ปัจจุบันสอนอยู่ที่โรงเรียนบ้านท่าช้าง ซึ่งอยู่ติดกับวัดท่าช้าง คุณครูอำไพเป็นตัวแทนของผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าช้างในการมาให้สัมภาษณ์ นอกจากนี้คุณครูอำไวยังมีความสัมพันธ์กับศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชคือ การเป็นจิตอาสา ร่วมกับคุณครูท่านอื่นๆ ในโรงเรียนสลับกันมาคอยดูแลศูนย์ฯ และคอยพานักเรียนของโรงเรียนบ้านท่าช้างมาใช้สถานที่ของศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชในการเรียนการสอนรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งเมื่อทางวัดมีการจัดกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน ก็จะนำนักเรียนที่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อเป็นเรี่ยวแรงสำคัญในการร่วมกิจกรรมของชุมชน มาช่วยในการดำเนินการ ฝึกฝนรุ่นน้อง เช่น การร่วมแสดงในงานบุญตามประเพณีต่างๆ เป็นต้น

จากข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในเบื้องต้น จะเห็นได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านท่าช้างโดยกำเนิด และเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ซึ่งเกิดจากการได้รับการสืบทอดจากรุ่นปู่ย่าตายายและฝึกฝน เรียนรู้มาตั้งแต่วัยเด็ก อีกทั้งผลจากการที่วิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับผูกพันกับการเกษตร กิจกรรมต่างๆ จึงสัมพันธ์กับวิถีเกษตรและวิถีชีวิตแบบสังคมชนบท เช่น กิจกรรมประเพณีต่างๆ ทั้ง 12 เดือน การจักสาน การทอผ้า เป็นต้น ดังนั้นอาจจะสามารถกล่าวได้ว่าผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้งหมดเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดจิตสำนึกรักบ้านเกิดและมีความเชื่อถือศรัทธากับประเพณีท้องถิ่นและมีความเชื่อถือศรัทธาในสถาบันศาสนา ดังนั้นวัดท่าช้างหรือวัดโฆษาจึงได้รับความร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดี โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเหล่านี้เป็นทุนที่คอยให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาโดยตลอด ซึ่งจะได้กล่าวถึงผลการวิจัยตามรายวัตถุประสงค์ ดังนี้

4.1 สถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ผลการวิจัยพบว่าสถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้างที่สำคัญ มีทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ทุนมนุษย์ ที่หมายถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษาหรือศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา โดยเฉพาะท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญซึ่งเป็นผู้ที่ร่วมบุกเบิกการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมบ้านท่าช้าง นอกจากนี้ทุนทางสังคมที่ถือว่าเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจนคือ ทุนทางวัฒนธรรม หรือประเพณีต่างๆที่จัดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะประเพณีสิบสองเดือน หรือ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ และสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือนต่างๆจำนวนมากที่ชาวบ้านได้นำมาถวายให้แก่วัดโฆษาเพื่อรวบรวมไว้ในการจัดแสดงภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชดังที่กล่าวมาแล้ว ส่วนทุนทางสังคมที่เป็นนามธรรม พบว่ายังคงมีการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา รวมไปถึงวัฒนธรรมประเพณีต่างๆโดยแสดงถึงความเชื่อและความศรัทธาในวัฒนธรรมประเพณีซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกรักและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนเอง

4.1.1 ทุนมนุษย์ ซึ่งในงานวิจัยนี้จะหมายถึง ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทุกคนกล่าวถึงความเป็นพระนักพัฒนาของท่านในการริเริ่มความคิดที่จะจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าช้างอันได้แก่ ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆในวิถีชีวิตประจำวันโดยเฉพาะในอดีตที่ชาวบ้านในชุมชนนำมาถวายเพื่อให้เก็บรักษาไว้ให้ลูกหลานได้รู้จัก โดยผ่านการจัดแสดงเป็นนิทรรศการในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งแต่เดิมสิ่งของต่างๆที่ชาวบ้านนำมาบริจาคถวายให้วัดได้เก็บรักษาและแยกหมวดหมู่ไว้อย่างคร่าวๆที่ได้ฤๅนศาลาใหญ่ของวัด จากนั้นท่านพระครูจึงได้เสนอโครงการต่อกระทรวงวัฒนธรรมจนได้รับงบประมาณให้มาสร้างอาคารที่เป็นกิจลักษณะโดยตั้งชื่ออย่างเป็นทางการว่า ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา ซึ่งทุนมนุษย์ยังหมายรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาที่เป็นทั้งผู้ช่วยในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้ที่บริจาคให้แก่วัดคือ ชาวบ้านท่าช้าง และปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญสำหรับการจัดทำข้อมูลนิทรรศการท่านอื่นๆ เป็นต้น โดยสิ่งต่างๆเหล่านี้เกิดจากความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อท่านพระครู ทุนมนุษย์เหล่านี้ถือว่าเป็นกลุ่มคนที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัย และความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และทำประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งเห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญา วัฒนธรรมและประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต

4.1.2 ทูตทางวัฒนธรรม นอกจากทูตมนุษย์แล้วยังพบว่าทูตทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้างที่สำคัญรองลงมาคือ ทูตทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน จากการวิจัยพบว่า ชาวบ้านท่าช้างให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” หรือประเพณีสิบสองเดือน โดยในแต่ละเดือนจะมีกิจกรรมร่วมกันระหว่าง วัด ชุมชนและโรงเรียน อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ชาวบ้านในชุมชนและโรงเรียนมีความสมัครใจที่จะมาร่วมกิจกรรมกับวัด และฮีตสิบสองคองสิบสี่นี้มีการให้ความสำคัญอย่างมากโดยการนำไปเป็นข้อมูลส่วนใหญ่ของการจัดแสดงนิทรรศการความรู้ภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชฯ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนทุกวัยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีและมีความตระหนักถึงคุณค่าและมีความพยายามในการอนุรักษ์และฟื้นฟู สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ให้สูญหาย

นอกจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่แล้ว ยังพบว่าภูมิปัญญาที่สำคัญภายในชุมชนบ้านท่าช้าง คือ ภูมิปัญญาด้านการจักสานและด้านการทอผ้าซิด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของผู้ชายและผู้หญิงในสังคมชนบท จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้งชายและหญิง ซึ่งเป็นกลุ่มตัวแทนชาวบ้านท่าช้าง ทำให้ทราบว่า ในปัจจุบันภูมิปัญญาทั้งสองอย่างนี้ยังคงมีอยู่ มีการตั้งกลุ่มจักสานและกลุ่มทอผ้าซิดขึ้นภายในชุมชน แต่พบว่าสมาชิกกลุ่มจะเป็นวัยกลางคนไปจนถึงวัยผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก เนื่องจากเป็นความรู้ดั้งเดิมที่ติดตัวมาตั้งแต่สมัยวัยรุ่น ซึ่งในอดีตหากว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่ ผู้ชายก็จะจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน ส่วนผู้หญิงจะทอผ้าไว้ใช้เองบ้างหรือไว้ใช้ในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตปกติของชาวบ้านในสมัยก่อน โดยเฉพาะในสังคมชนบท กลุ่มจักสานและกลุ่มทอผ้านี้โดยปกติแล้วจะทำอยู่ที่บ้านของแต่ละคน จะได้มีโอกาสมาเผยแพร่องค์ความรู้ในกิจกรรมที่วัดโฆษาจัดขึ้นโดยมีลักษณะเป็นการสาธิตให้นักเรียนในชุมชนและผู้มาเยือนจากภายนอกได้ชม ถือว่าเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ได้รู้จักภูมิปัญญาของตนเองและได้เป็นจุดเริ่มต้นที่จะสำนึกในคุณค่าของภูมิปัญญาในชุมชนของตน

4.1.3 สำเนียงร่วมกันของชุมชน ซึ่งเป็นทูตทางสังคมอีกประการหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบจากการวิจัยนี้ ในที่นี้หมายถึงสำเนียงร่วมกันของชุมชนที่มีต่อมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม จนทำให้เกิดการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมร่วมกับวัดในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน โดยความสำเนียงร่วมแสดงให้เห็นถึง ความรักและหวงแหนในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมต่างๆ เห็นได้จากการให้ความสำคัญกับประเพณีสิบสองเดือน และชุมชนยังมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจอันเป็นมาจากการเชื่อฟังปู่ ย่า ตา ยาย ที่ปลุกฝังเรื่องของความเชื่อ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามมาตั้งแต่สมัยโบราณและปฏิบัติสืบต่อกัน

มา โดยชุมชนมีสิ่งที่มีคุณค่าร่วมกันคือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนได้แก่ ศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์ และศาลเจ้าย่าแก้วบัวศรี ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชุมชนในการที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ อีกทั้งท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาได้เข้ามามีบทบาทร่วมกับชาวบ้านในชุมชนและครูจากโรงเรียนในชุมชนในการรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วให้เกิดความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ชุมชนจะได้เห็นถึงคุณค่าของทุนที่ตนมีอยู่และรู้สึกหวงแหน ไม่อยากให้สูญหาย

สรุปได้ว่า สถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ยังคงมีอยู่ โดยเป็นทุนทางสังคมที่มีสถานะเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม ที่แสดงออกในรูปแบบต่างๆไม่ว่าจะเป็นทุนมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนในลักษณะของสำนึกร่วมของชุมชน ทั้งนี้เกิดจากความเชื่อถือศรัทธาในคำสอนของบรรพบุรุษที่ยึดโยงกับความเชื่อถือศรัทธาในอำนาจเหนือธรรมชาติผนวกกับวิถีชีวิตประจำวันที่ยังคงมีความเป็นสังคมชนบททำให้มีการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้การดำเนินพิธีกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ตามปฏิทินสิบสองเดือนหรือ “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” ยังคงมีความชัดเจนและเข้มแข็ง อีกทั้งการให้ความเลื่อมใสในสถาบันศาสนา ซึ่งเป็นผลจากการเป็นนักพัฒนาของเจ้าอาวาสวัดโฆษา จึงทำให้การขอความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชนและจากโรงเรียนได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี นอกจากนี้การได้รับการสืบทอดองค์ความรู้จากสถาบันครอบครัว ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการจักสานและการทอผ้า ทำให้ชุมชนบ้านท่าช้างยังคงมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ หมุนเวียนกันไปในแต่ละเดือน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อถือท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาที่ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการริเริ่มที่จะฟื้นฟูภูมิปัญญา วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆที่เคยเงียบงันให้กลับมาเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญและเกิดการร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งในการที่จะอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเหล่านี้ไว้

4.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ในด้านองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง พบว่ามีวัฒนธรรมประเพณีประจำถิ่นอยู่มากมาย ซึ่งสมาชิกในชุมชนรู้จักและให้ความสำคัญมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สืบทอดมาจนถึงรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน โดยสถาบันศาสนายังคงเป็นสื่อกลางที่สำคัญระหว่างวัฒนธรรมประเพณีกับแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีการอนุรักษ์และฟื้นฟู

วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นอย่างเข้มแข็งร่วมกับชุมชน และโรงเรียนประจำชุมชน โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

4.2.1 องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาด้านการจักสานและการทอผ้าซิด

จากการศึกษาพบว่า มีการจัดตั้งกลุ่มจักสานและกลุ่มการทอผ้าซิดขึ้นภายในชุมชนบ้านท่าช้าง ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มผู้มีความรู้และความชำนาญในด้านการจักสานและการทอผ้าซิด โดยส่วนใหญ่สมาชิกกลุ่มจะเป็นวัยกลางคนและวัยผู้สูงอายุ ซึ่งความรู้ในด้านการจักสานและการทอผ้าซิดนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ซึ่งมีส่วนหนึ่งที่เป็นสมาชิกกลุ่มทั้งสองกลุ่มนี้ ทำให้ทราบว่าองค์ความรู้ด้านการจักสานและการทอผ้าซิดนี้ เป็นความรู้ที่สมาชิกกลุ่มได้เรียนรู้มาจากรุ่นปู่ย่าตายายโดยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันในสังคมชนบท ผู้ชายจะมีความรู้เรื่องการจักสาน และผู้หญิงจะมีความรู้เรื่องการทอผ้า จนกระทั่งในปัจจุบันยังคงมีการจักสานเครื่องใช้ทั่วไปใช้ในครัวเรือนและเพื่อการจำหน่าย เช่น กระติบข้าวและหวด ในส่วนของกลุ่มทอผ้าซิด ในปัจจุบันยังคงมีการทอผ้าอยู่แต่ไม่ได้มุ่งเน้นทอเพื่อใช้ส่วนตัวดังเช่นในสมัยก่อน แต่เป็นการทอเพื่อการจำหน่ายร่วมด้วย ซึ่งทางกลุ่มได้นำผ้าซิดมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น ลวดลายซิดนำมาตกแต่งถุงย่าม นำมาตกแต่งเสื้อที่ใช้กันภายในกลุ่มและแพรวหลายไปสู่วรรณกรรม นำมาตัดและตกแต่งเป็นกระเป๋าใส่กระดาษทิชชู และถุงผ้าสำหรับใส่ของใช้ เป็นต้น ซึ่งผลิตภัณฑ์ต่างๆเหล่านี้ได้นำมาจัดจำหน่ายภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา และนำมาจำหน่ายเมื่อมีการจัดกิจกรรมต่างๆเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีที่วัดโฆษาจัดขึ้น อีกทั้งมีการสาธิตให้ชมเมื่อมีบุคคลหรือเครือข่ายจากภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมภายในชุมชนและศูนย์ นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้เยาวชนจากโรงเรียนในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามาเรียนรู้และฝึกปฏิบัติ ทำให้เกิดการสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

“ การตั้งกลุ่มภายในหมู่บ้านเราก็มีกลุ่มทอผ้าซิด สมาชิกกลุ่มก็จะเป็นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อสม.(อาสาสมัครและผู้สูงอายุ) แล้วก็มีกลุ่มเยาวชน ที่เข้ามาช่วยเรียนรู้ ช่วยกันสอน ช่วยกันทอผ้าซิด ปกติก็จะทอกันในบ้านใครบ้านมัน แต่ถ้าท่านพระครูเรียกใช้งานเวลามีแขกมาเยี่ยมชมศูนย์ฯ เราก็จะมาช่วยสาธิตกันในวัด เมื่อก่อนตอนที่ยังไม่มีศูนย์ฯ เราก็ยกเอาที่ทอผ้ามาไว้ที่ศาลาใหญ่ ก็มานั่งทอกันที่นี่ เพราะที่วัดก็เป็นศูนย์เรียนรู้ของหมู่บ้านด้วย” (แม่ทองคำ, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

นอกจากนี้ พ่อบุญมา ยังได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มจักสานด้วย

“ พ่อก็เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน ก็มีสานข้อง สานกระบี่ สานไซ สานหวด อะไรพวกนี้ ก็สานของง่าย ๆ ของใช้ในบ้าน พ่อทำเป็นมาตั้งแต่เด็ก ก็เรียนรู้มาจากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้ชายสมัยก่อนถ้าไม่ไปทำอะไรทำนา ก็มานั่งจักสาน ก็ทำเป็นกันทุกคนแหละ เพราะว่าสมัยก่อนเราไม่มีพวกพลาสติก พวกของใช้เหมือนในสมัยนี้ เราก็หาวัสดุในท้องถิ่นมาทำใช้ พวกหมู่เพื่อน ๆ ก็ทำเป็นกันทั้งนั้น...”

เมื่อผู้วิจัยสอบถามว่า มีบ้านของสมาชิกท่านใดที่เป็นศูนย์กลางของกลุ่มจักสานหรือไม่ พ่อบุญมาได้อธิบายว่า ไม่ได้มีสถานที่ของกลุ่มอย่างเป็นทางการ แต่ต่างคนต่างทำอยู่ที่บ้าน

“.....พ่อก็สานอยู่บ้านนั่นล่ะ บ้านใครบ้านมัน ก็ขายเล็กๆน้อยๆพอแก้เหงา ลูกค้าก็คนในหมู่บ้าน พอแก่ตัวก็ไม่ได้ออกไปทำอะไรทำนาเหมือนสมัยหนุ่มๆแล้ว บางทีถ้าที่วัดมีกิจกรรมอะไร เราก็จะไปร่วมด้วยทุกครั้ง ทางศูนย์ฯ ก็จะมีโทรมาว่ามีเต็นท์ให้เราไปนั่งสานให้แขกที่เยี่ยมชมศูนย์ฯดู ก็จะเป็นเฉพาะงานไป.....พวกเด็กนักเรียนก็มีเข้ามาคลุกคลี คุณครูเขาก็พามาดู มาเรียนรู้เรื่อยๆ แขกที่มาเยี่ยมชมก็มีหลายกลุ่มตั้งแต่นักเรียนจากโรงเรียนในหมู่บ้าน ไปจนถึงรัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรม ผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าฯ ผู้ใหญ่ แขกหรือ ฯลฯ ก็รู้สึกดีใจ เหมือนได้แสดงภูมิปัญญาวิถีชีวิตในชุมชน.....” (พ่อผั่น, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

4.2.2 องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทำให้ทราบว่า องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนบ้านท่าช้าง เรียกว่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษดั้งเดิมที่อพยพมาจากจังหวัดเลยและกรุงศรีสัตนาคนหุต หรือล้านช้าง หรือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆจึงมีความคล้ายคลึงกับประเพณีทางภาคอีสาน แต่ทำนองหรือสำเนียงการพูดจะแตกต่างจากภาษาถิ่นอีสาน โดยจะเรียกสำเนียงพื้นถิ่นอำเภอหล่มสักว่า ภาษาหล่ม ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ทางด้าน

ภาษาของพื้นที่แห่งนี้ ในส่วนของ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ นั้น จากคำบอกเล่าของท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาและปราชญ์ชาวบ้านที่ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ได้อธิบายลักษณะของฮีตสิบสองคองสิบสี่ว่า คือประเพณีสิบสองเดือน ซึ่งในแต่ละเดือนก็จะมีกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป

“ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ที่ว่านี้ก็จะมึลักษณะประเพณีที่ว่าเดือนหนึ่ง เดือนสอง เดือนสามมีกิจกรรมอะไรบ้าง อย่างเช่น เดือนหนึ่งบุญลานข้าว ก็เป็นการนำข้าวมารวมกัน เมื่อชาวบ้านเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจากฤดูทำนาแล้ว จะนำข้าวที่ได้จากการทำนา มารวมกันทำบุญเพื่อที่จะทำให้ข้าวที่ได้มาเป็นมงคล และเป็นการสร้างนิมิตหมายอันดีไว้ว่า ปีนี้ชาวบ้านได้ข้าวมาขนาดนี้ อานิสงส์จากบุญกุศลจะส่งเสริมให้ชาวบ้านทุกคนได้ข้าวมากกว่าเดิมในปีต่อไป.....”

“.....หรืออย่างการทำบายศรี การทำพิธีสู่ขวัญในปีที่ผ่านมา ก็จะเริ่มทำช่วงประมาณเดือนมีนาคม ซึ่งก็จะมีผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ มาเป็นประธานในพิธี ก็ถือว่าชาวบ้านยังยึดถือประเพณีพวกนี้ค่อนข้างเหนียวแน่นอยู่ นอกจากนี้ก็ยังมีประเพณีเดือนสามเป็นงานบุญข้าวจี คือการนำข้าวเหนียวมาปั้นแล้วเอามาใส่บาตร ปั้นแล้วก็เอามาย่างไฟ รสชาติก็แล้วแต่ใครจะปรุง บางคนก็ใช้ไข่ตีให้แตก ใส่เครื่องปรุงเข้าไปอาจจะจะเป็นน้ำตาล น้ำปลาหรืออาจจะใส่เครื่องเทศแล้วแต่ความชอบ จากนั้นจึงผสมไข่กับข้าวเหนียวที่ปั้นแล้วนำไปย่างไฟ หรือที่ภาษาชาวบ้านจะเรียกว่า ขางไฟ นอกจากนี้ก็ยังมีประเพณีทำบุญฟังเทศน์มหาชาติ จากนั้นก็จะตามด้วยประเพณีบุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ เข้าพรรษา ออกพรรษา บุญสลากภัต บุญข้าวประดับดิน ซึ่งประเพณีบุญข้าวประดับดินนี้แปลก เพราะจะนำข้าวมาประดับดินในลักษณะที่พวกชาวบ้านจะนำพวกอาหารที่ได้ โดยมาใส่ใบตองห่อข้าว ห่อผลไม้ ห่อแล้วจึงนำมาถวายพระโดยจะถวายแต่เช้า ตั้งแต่เวลาประมาณตีสามตีสี่ พอพระฉันแล้ว ชาวบ้านก็จะนำอาหารที่เหลือจากที่พระฉันแล้วไปฝังดิน แล้วจุดธูปบอกให้พวกผีเปรต พวกวิญญาณไม่มีญาติมาแสวงหาส่วนบุญนี้ ก็เป็นที่มาของคำว่า ประดับดิน เพราะเอาของกินไปฝังไว้ในดินหรือวางไว้บนดินเพื่อให้เปรตเอาไปกิน ก็มีความเชื่อว่าอาหารที่พระคุณเจ้าได้พิจารณาแล้วนั้น เปรตจะพลอยได้เศษส่วนบุญด้วย ปกติประเพณีนี้จะทำในเดือนดับ แรม 14 ค่ำ 15

คำ เดือน 9.....ปัจจุบันก็มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบบ้าง แต่ก็ไม่ขาด ทำ ต่อเนื่อง กันมาทุกปี....” (เจ้าอาวาสวัดโฆษา, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

นอกจากนี้ท่านพระครูยังได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ซึ่งมีความเข้มแข็งและมีความสัมพันธ์อันดีในปัจจุบัน ซึ่งส่งผลต่อการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ซึ่งทำให้สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

“.....ถ้าจะพูดถึงเรื่องความศรัทธาที่ชุมชนมีต่อวัด จริงๆแล้วแต่ก่อนก็มีปัญหาระหว่างชุมชนของพวกเรา ไม่ว่าจะเป็น วัด โรงเรียน อบต. กำนัน ผญบ. ซึ่งเกิดจากความไม่เข้าใจ เข้าใจไม่ตรงกัน พวกฝ่ายก็ถือความคิดตัวเอง พอนายกคนใหม่มา เราก็คุยได้ พอดีจังหระนั้นอาตมาก็ซื้อรถตู้ เพราะเรามีการไปดูงาน ก็ใช้เงินวัดนี้แหละพาชาวบ้านไปดูงาน แต่ก็ดีอย่างหนึ่ง เวลาว่างมีอะไร บั๊จจัยเท่าไร เขาก็ยกให้อาตมาเป็นคนดูแล บริหารจัดการทั้งหมด แม้แต่การก่อสร้างเป็นล้าน เขาก็ให้เราจัดการ พอดีไปดูงานบ่อย หลังจากเป็นศูนย์เฉลิมราชก็ต้องไปดูงานบ่อยมากขึ้น บางที่มันเป็นเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรม เขาเชิญมาเราต้องไป.....” (เจ้าอาวาสวัดโฆษา, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

นอกจากนี้ ประชาชนชาวบ้านอีกท่านหนึ่งยังได้ให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีอื่นๆไว้อย่างน่าสนใจ

“.....ประเพณีตักบาตรเทโวที่นี้ถือว่ามีวิธีการที่ไม่เหมือนที่อื่นๆ คิดว่าน่าจะมีความแปลกอีกที่หนึ่งในประเทศไทยก็ได้ วัดอื่นๆก็ทำตามรูปแบบประเพณีทั่วไป คือ พระจะเดินลงมาจากที่สูงมารับบิณฑบาตรจากญาติโยม แต่ที่ชุมชนนี้ทำเป็นกิจจะลักษณะคือ จะทำเป็นนั่งร้าน โดยนำไม้ไผ่ไปพาดเพื่อขึ้น

ไปถึงบนนั่งร้านที่ได้ต่อไว้ นั่งร้านที่ว่านี้จะสูงประมาณ 12 เมตรก็ประมาณตึก 2 ชั้น พระจะขึ้นไปนั่งบนนั้น ส่วนชาวบ้านก็ขึ้นไปตัดบาตรบนนั้น ใส่บาตรด้วยข้าวเหนียว ขนม ซึ่งความเชื่อของชาวบ้านที่มาทำบุญเชื่อว่าหากได้ทำก็จะทำให้ได้ขึ้นไปบนสวรรค์เหมือนที่พระพุทธเจ้าได้ขึ้นไป นี่คือความเชื่อที่ชาวบ้านสืบทอดกันมา ในส่วนอื่นๆก็จะมีบุญกุศล บุญลอยกระทงก็เป็นบุญที่มีรูปแบบตามปกติธรรมดา.....”

“.....เรื่องบุญกุศล บุญลอยกระทง หรือประเพณีอื่นๆชาวบ้านก็พยายามสืบทอดกัน ในช่วงหลังๆทางวัดก็ร่วมมือกับวัฒนธรรมจังหวัดจัดโครงการพิเศษช่วงเข้าพรรษา ก็จะมีการรณรงค์ให้ผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ให้นำผ้าถุงมาทำบุญใส่บาตร ที่วัดโฆษานี้จะให้ผู้ชายเป็นผู้ใส่บาตรก่อน ผู้หญิงจะใส่บาตรทีหลัง ปัจจุบันก็ยังคงไว้ถือว่าเป็นประเพณีที่ชาวบ้านได้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณ.....ถ้าจะให้เรียงลำดับก็จะเป็น เดือนอ้าย เดือนยี่ ประเพณีบุญข้าวเปลือก เดือนสาม บุญข้าวจี เดือนสี่ บุญผะเหวด เดือนห้า สงกรานต์ เดือนหก บุญบั้งไฟ เดือนเจ็ด บุญเบิกบ้าน เดือนแปด บุญเข้าพรรษา เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน เดือนสิบ บุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา เดือนสิบสอง บุญกุศล ครบสิบสองเดือนพอดี.....” (พ่อสิม, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

ในส่วน of พ่อบุญปาน ได้อธิบายถึงรูปแบบของวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับงานบวชและงานศพที่น่าสนใจเพิ่มเติมว่า

“.....พวกประเพณีต่างๆก็เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อย่างสมัยก่อนงานบวชก็มีการแห่หน้าด้วยช้าง ในหมู่บ้านมีช้างอยู่หลายเชือก ก็จะมีบวชหมู่ แห่หน้าทีละสิบเชือก แต่ในปัจจุบันไม่มีแล้ว ก็มาทำพิธีที่โบสถ์หลังเก่า เกิดมาก็เห็นแล้ว ก็บูรณะครั้งล่าสุดคือปี 2513 วันก่อนกรมศิลปากรมาดูแล้วเขาจะมาซ่อมแซมให้ แต่ก็ยังงะแงอยู่ ตอนแรกเราจะซ่อมกันเอง แต่กรมศิลปากรมาดูก็ห้ามไม่ให้ซ่อมเอง แต่ก็ไม่เห็นกลับมาอีก.....อย่างกรณีงานศพ สมัยก่อนจะมีการเป่าแคนก่อนเผา เพื่อให้ญาติสนุกสนาน ก็มีการเล่นนิดหน่อย เพื่อไม่ให้ญาติต้องเสียใจ เศร้าใจมาก ก็เหมือนสมัยนี้ก็จะ

มีดนตรี แต่ในสมัยนี้ก็ไม่มีแล้วครับ ธรรมเนียมเก่าๆหายไปแล้ว หมอแคนก็ตายไปแล้ว ก็ไม่มีใครสืบทอดธรรมเนียมประเพณีนี้ ตอนนี้ก็คงมีแต่คุณครูมานะที่เก่งมาก สืบสานประเพณีบางอย่างให้นักเรียนได้ช่วยสืบสาน ส่วนใหญ่ก็เป็นประเพณีพื้นถิ่นแบบอีสาน....เดี๋ยวนี้ถ้ามีใครตาย หน่วยงานภายนอกก็มาประสานงานกันหมด ระหว่าง อบต. กับชาวบ้าน อย่างแต่ก่อนนี้ไม่มีนะที่จะมีการนำเงินมาช่วยงานศพ พอมาสมัยกำนันกมลศักดิ์ ไทยแท้ เริ่มจะมีการรวมตัวกัน 13 หมู่บ้าน มีชมรมกำนัน ผญบ. อบต. ร่วมกันบริจาคเงินเป็นเจ้าภาพศพคืนสุดท้าย ก็เกิดธรรมเนียมที่ดี สามัคคีกัน ไปให้กำลังใจเจ้าภาพ.....” (พ่อนุญปาน, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

เมื่อสอบถามถึงการตื่นตัวของสมาชิกในครอบครัวเกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ พ่อนุญปานเล่าว่า

“พวกลูกหลานก็จะมาช่วยบ้างในวันพระหรือเทศกาลต่างๆ ก็พยายามปลูกฝังให้เข้าวัด ให้มาช่วยกิจกรรมที่วัด ตัวพ่อแม่ก็ชอบทำบุญ ถ้าไม่ได้มาวัดก็จะรู้สึกไม่สบายใจ” (พ่อนุญปาน, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

จากตัวอย่างผลการศึกษจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ พอสรุปได้ว่า ชุมชนบ้านท่าช้างมีองค์ความรู้ที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมหลักๆแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาด้านการจักสานและการทอผ้าซิด ซึ่งในปัจจุบันมีการก่อตั้งกลุ่มโดยมีสมาชิกที่มีความรู้และความชำนาญมารวมกลุ่มกันเพื่อผลิตใช้เองภายในครัวเรือน เพื่อการจำหน่ายและเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจทั่วไปทั้งในชุมชนและนอกชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่า มี องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน ซึ่งถือปฏิบัติสืบต่อกันมาทุกปี โดยประเพณีของชุมชนนี้เรียกว่า ยี่ตลีสองคองลีสี่ หรือประเพณีลีสองเดือน ซึ่งในแต่ละเดือนจะมีประเพณีที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งประเพณีต่างๆเหล่านี้เป็นส่วนที่ยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่าง สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษาเข้าด้วยกัน อีกทั้งรวมถึงชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆที่วัดจัดขึ้นในแต่ละเดือนอย่างต่อเนื่อง ทำให้องค์ความรู้เหล่านี้ไม่สูญหายไป แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ

ของประเพณีไปบ้าง หรือบางประเพณีอาจจะเปลี่ยนแปลงมาใช้รูปแบบตามประเพณีนิยม ทำให้เอกลักษณ์ของประเพณีท้องถิ่นหายไป แต่ก็ถือว่ายังคงถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียมของวิถีชีวิตอยู่ไม่ขาดสาย ทั้งนี้เกิดจากความพยายามที่จะปลูกฝังค่านิยมในคุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นให้แก่ลูกหลาน ซึ่งวัดและบรรดาผู้สูงอายุในชุมชนมีความตั้งใจที่จะฟื้นฟูประเพณีเก่าๆ และรักษาไว้ด้วยการประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น

4.3 บริบทชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์

การที่จะเกิดมีมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนใดได้นั้น ย่อมเกิดจากมนุษย์เป็นผู้สรรสร้าง และมนุษย์เป็นผู้ถือปฏิบัติ สืบทอดดูแลมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมนั้น เพื่อให้ชุมชนยังคงอยู่และยังคงถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น บริบทของชุมชนจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมยังคงอยู่หรือจะสูญหายไปตามยุคสมัย ซึ่งชุมชนบ้านท่าช้าง เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานกว่า 500 ปี และได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษที่อพยพโยกย้ายถิ่นมาจากแขวงหลวงพระบางในอดีต ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ผูกพันกับวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชน จากบริบทความเป็นสังคมชนบทของชุมชนและเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษกลุ่มชาติพันธุ์ลาวตั้งแต่เมื่อครั้งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินตั้งแต่สมัยโบราณ จึงสะท้อนออกมาเป็นประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในวิถีชีวิตประจำวัน และมีความเกี่ยวข้องกับการเกษตร ที่เรียกว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” หรือประเพณีสิบสองเดือน จนกลายเป็นประเพณีประจำท้องถิ่นมาจนถึงปัจจุบัน

4.3.1 ประวัติชุมชนบ้านท่าช้าง

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุภายในหมู่บ้านทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนจากความทรงจำที่ได้รับการบอกเล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นทำให้ทราบว่าชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งในด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างมาก โดยมีประวัติชุมชนดังนี้

“พื้นเพของชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่วัยปู่ย่า ตา ยาย คือเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากจังหวัดเลยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ฉะนั้นวัฒนธรรมประเพณีต่างๆจึงได้มีความคล้าย

กับประเพณีทางภาคอีสาน แต่จะมีความแตกต่างคือสำเนียงภาษาถิ่นที่มีการกลืนกลายจนมีเอกลักษณ์ทางสำเนียงภาษาถิ่นเป็นของตนเองหรือที่เรียกว่าสำเนียงภาษาหล่ม นอกจากนี้ชาวบ้านในชุมชนยังยึดถือประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ได้แก่ ประเพณีฮีตสิบสอง คองสิบสี่ หรือประเพณีสิบสองเดือน เมื่อถึงแต่ละเทศกาล ชาวบ้านในชุมชนเองและชุมชนใกล้เคียงก็จะให้ความสนใจมาร่วมกิจกรรมเป็นอย่างดี” (พ่อสิม, สัมภาษณ์เมื่อ 8 กรกฎาคม 2558)

นอกจากนี้พ่อบุญล้ำยังได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า

“.....อาชีพ วิถีชีวิตแบบบรรพบุรุษทำมา และอีกอาชีพก็คือพูดถึงการมีงานอะไรต่างๆ ชาวบ้านก็จะเป็นกันเอง มีอะไรก็จะไปลงแขกกันซะส่วนมาก อันนี้ก็ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่ชาวบ้านได้ปฏิบัติกันมา และที่พ่อได้สัมผัสจากการที่ได้มาอยู่ตรงนี้.....คงเพราะหมู่บ้านนี้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ก็เลยยังคงมีความเป็นสังคมชนบท สังคมแบบต่างจังหวัดอยู่มาก คนที่ไปทำงานต่างจังหวัดมีน้อยมาก ส่วนมากก็ไปไม่นานก็กลับมาทำการเกษตรเหมือนเดิมก็พออยู่ได้ สร้างรายได้พอสมควร ตอนนี้นี่นิยมปลูกกันก็จะมีหน่อไม้ฝรั่ง...” (พ่อบุญล้ำ, สัมภาษณ์เมื่อ 8 กรกฎาคม 2558)

ด้านท่านพระครูได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า

“.....จากข้อสันนิษฐานและคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ บ้านท่าช้างเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณ 500 กว่าปีก่อน โดยเชื่อว่าอพยพมาจากกรุงศรีสัตนาคนหุตหรือนครเวียงจันทน์ วัตถุประสงค์การมาครั้งแรกนั้นเพื่อคล้องช้างบริเวณที่ตั้งบ้านท่าช้างปัจจุบันเป็นทางผ่านโขลงช้างซึ่งไปกินดินโป่งที่บ้านโป่งช้างและลงมากินน้ำที่บ้านห้วยผักขม เมื่อมาพบสถานที่แห่งนี้เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่าอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก จึงได้ชักชวนญาติๆมาตั้งบ้านเรือนโดยใช้ชื่อว่าบ้านท่าช้าง ตั้งชื่อตามลักษณะภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านที่มีช้างอาศัย

อยู่มาก พร้อมกันนั้นต่อมาก็ได้สร้างวัดขึ้น โดยได้ตั้งชื่อว่าวัดบ้านท่าช้าง โดยอาราธนาพระจากกรุงศรีสัตนาคนหุตมาเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกโดยมีความเคารพศรัทธาในพระพุทธรูปเป็นอย่างยิ่ง ใช้คำเรียกพระที่อาวสุโสหรือมีพรรษามากๆว่า “เจ้าหัวครู” สามเณรเรียกว่า “จั่ว” ต่อมาเมื่อประชาชนเดินทางมาจากทางภาคอีสานซึ่งเป็นญาติๆกัน สมัยที่อยู่กรุงศรีสัตนาคนหุตได้ตามมาสมทบ ทำให้ที่อยู่อาศัยและที่ทำกินคับแคบจึงขยายพื้นที่ข้ามฝั่งแม่น้ำปากห้วยซอนแก่น ไปยังสถานที่แห่งใหม่ซึ่งมีป่าดงอยู่มากมาย พร้อมตั้งชื่อว่าบ้านดิว ต่อมาชาวบ้านดิวจึงได้อาราธนา “เจ้าหัวครู” จากวัดท่าช้างมาเป็นหลักในการนำพาชาวบ้านก่อสร้างวัด และชาวบ้านดิวจึงได้สร้างวัดชื่อ “วัดศรีภูมิ” หรือ “วัดใหญ่” ซึ่งมีข้อสังเกตว่าชุมชนที่อพยพมาจากกรุงศรีสัตนาคนหุต นิยมสร้างวัดและใช้คำนำหน้าวัดว่า “ศรี” เช่น “ศรีภูมิ” “ศรีบุญเรือง” “ศรีมงคล” “ศรีสองคอน” “ศรีสุพล” เป็นต้น จนกระทั่งท่านได้มรณภาพที่วัดศรีภูมิ มีหลักฐานคือเจดีย์ธาตุปรากฏอยู่หลังกุฏิหลวงปู่เหง้าในปัจจุบัน....” (เจ้าอาวาสวัดโฆษา, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

4.3.2 ประวัติวัดท่าช้างหรือวัดโฆษา

วัดโฆษา หรืออีกชื่อหนึ่งว่า วัดท่าช้าง ตามชื่อหมู่บ้าน ตั้งอยู่เลขที่ 193 บ้านท่าช้าง หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ 1 งาน 27 ตารางวา ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับถนนทางเข้าหมู่บ้าน
ทิศใต้	ติดต่อกับคลองห้วยซอนแก่น
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับที่ดินของชาวบ้าน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับโรงเรียนบ้านท่าช้าง

ลักษณะภูมิประเทศที่ตั้งของวัดเป็นที่ราบลุ่ม ในส่วนของสิ่งปลูกสร้างที่เป็นอาคารเสนาสนะต่างๆมีดังนี้

อุโบสถ กว้าง 4 เมตร ยาว 10 เมตร

ศาลาการเปรียญ

กว้าง 10 เมตร ยาว 22 เมตร ซึ่งแต่เดิมเป็นศาลาไม้ แต่เนื่องจากมีความทรุดโทรมไม่อยู่ในสภาพที่จะใช้งานได้ จึงสร้างขึ้นใหม่ โดยสร้างแบบอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น กว้าง 22 เมตร ยาว 26 เมตร

กุฏิสงฆ์

ในปัจจุบันมีจำนวน 2 หลังเป็นอาคารไม้และคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้นอย่างละ 1 หลัง

วัดโฆษา ได้สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ. 2263 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในราวประมาณปี พ.ศ. 2427 มีพระภิกษุจำพรรษาประมาณปีละ 10 รูป สามเณร 30 รูป เจ้าอาวาสที่ทราบนามมี 11 รูป ดังนี้

เจ้าอาวาสรูปที่ 1	หลวงพ่อคำสิงห์
เจ้าอาวาสรูปที่ 2	หลวงพ่อคุณ
เจ้าอาวาสรูปที่ 3	หลวงพ่อนู
เจ้าอาวาสรูปที่ 4	พระอาจารย์สมบุญ
เจ้าอาวาสรูปที่ 5	พระอาจารย์ปัจจา
เจ้าอาวาสรูปที่ 6	พระอาจารย์จันดา
เจ้าอาวาสรูปที่ 7	พระอาจารย์กา
เจ้าอาวาสรูปที่ 8	พระอาจารย์กอน
เจ้าอาวาสรูปที่ 9	พระอาจารย์ชานาญ กตปุณฺโญ
เจ้าอาวาสรูปที่ 10	พระอธิการวันทอง จิตฺตปุณฺโญ
เจ้าอาวาสรูปที่ 11	พระครูถาวรพัชรกิจ (เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน)

วัดโฆษา ถือว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญอย่างมากในชุมชนบ้านท่าช้าง เนื่องจากเป็นวัดที่มีประวัติการสร้างวัดที่ยาวนาน แม้ว่าจะมีช่วงที่วัดอยู่ในสภาพที่รกร้าง เนื่องจากเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าอาวาส และชุมชนในสมัยเจ้าอาวาสรูปก่อนหน้านี้ แต่เมื่อท่านพระครูเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้เข้ามาบริหารจัดการวัด โดยพยายามเรียกความเชื่อถือศรัทธา

จากชาวบ้านที่มีต่อวัดโฆษา กลับคืนมา ด้วยการจัดกิจกรรมและพัฒนาวัดร่วมกับชุมชน จนกระทั่งในปัจจุบันวัดโฆษา เป็นสถานที่ตั้งของศูนย์การเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ถึง 3 ศูนย์ ได้แก่ ศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนที่มีโครงการเด่นคือ โครงการลานบุญหลายปัญญา, ศูนย์ ICT ประจำตำบลและศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา ซึ่งแต่ละศูนย์นั้นเกิดจากความคิดของ เจ้าอาวาสที่ต้องการยกระดับของวัดให้มีศูนย์การเรียนรู้เพื่อเรียกมวลชนกลับคืนมาสู่ความ เชื่อถือศรัทธาในสถาบันศาสนา โดยส่งโครงการไปเข้าร่วมคัดเลือกกับทางวัฒนธรรมจังหวัดจน ได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์ต้นแบบของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็น ศูนย์การเรียนรู้ของการศึกษา นอกโรงเรียน (กศน.) และโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (คุณครูมานะ, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัดโฆษาและชุมชนมีความเกี่ยวข้อง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมต่างๆที่วัดได้จัดขึ้น ทำให้เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ ระหว่างวัดและชุมชน สร้างความไว้วางใจ สร้างความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อวัดและท่าน พระครู จึงทำให้ประสบความสำเร็จในการจัดกิจกรรมต่างๆ (วัดโฆษา. (2558). **หนังสือที่ระลึก พิธีเปิดศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา. วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2558 ณ วัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์.**)

4.3.3 ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ชุมชน

จากการสัมภาษณ์ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ทำให้ทราบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนที่สำคัญ ของหมู่บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ลาวหล่ม ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากลาวหลวงพระบาง โดยสันนิษฐานว่าราว พ.ศ.2200 ก่อนสมัยพระเจ้าศิริบุญสาร ครองกรุงศรีสัตนาคนหุต ประชาชนชาวลาวหลวงพระบางล้านช้าง ได้อพยพเข้ามาตามลำน้ำเหือง เข้ามาทางอำเภอนครไทยในปัจจุบันและเข้ามาที่อำเภอหล่มเก่า ต่อมาสถานที่บริเวณอำเภอหล่มเก่า แอ๊ด ผู้คนบางส่วนจึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานในอำเภอหล่มสัก แล้วจึงชวนญาติมิตรอพยพตามมา มากมาย จนขยายไปอยู่บริเวณตำบลบ้านตี้ว บ้านโสก บ้านหวาย รวมถึงบ้านท่าอิฐ

“.....กลุ่มชาติพันธุ์ที่บ้านท่าช้างนี้ก็สืบเชื้อสายเดียวกันกับลาวหลวงพระบางที่เขาอพยพเข้ามาตั้งแต่สมัยก่อนนั่นล่ะ เขาก็คงอพยพขยายมาจากจนถึงที่นี่....เมื่อเข้ามาอยู่อาศัยแล้วเขาก็มีความรำลึกนึกถึงประเพณีวัฒนธรรมของการทำบุญในเทศกาลต่างๆที่เคยทำอยู่ที่ถิ่นฐานบ้านเกิดโดยเฉพาะประเพณีการทำบุญ ต่อมาก็มาสร้างวัดไว้เพื่อมาทำบุญตามเทศกาลที่เคยเป็นแบบแผนปฏิบัติสืบต่อกันมา....” (เจ้าอาวาสวัดโฆษา, สัมภาษณ์เมื่อ 23 กรกฎาคม 2558)

4.3.4 ข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

เนื่องจากประชากรในหมู่บ้านท่าช้างได้สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแขวงเวียงจันทน์และแขวงหลวงพระบาง ซึ่งได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านท่าช้างแห่งนี้มาเป็นเวลานาน ดังนั้นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นจึงได้ผสมผสานกลืนกลายเป็นคนไทยอย่างมากแล้ว ซึ่งมีความใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องของประเพณีสิบสองเดือน หรือ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไป ดังนี้

4.3.4.1 ด้านความศรัทธา ความเชื่อ

จากการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความศรัทธาและความเชื่อในชุมชนมีรายละเอียดดังนี้

1) เจ้าพ่อผาแดง

ตามความเชื่อและคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่เล่าต่อกันมาว่า หลังจากทำผาแดงได้พานางไฉ่ขึ้นม้าหลบหนีการตามล่าของพญานาค แต่ไม่สามารถพานางไฉ่หนีออกมาได้เพราะนางไฉ่ได้ถูกพญานาคใช้หางฟาดจนตกม้าตาย ทำผาแดงเกิดความเสียอกเสียใจจึงได้ออกบวช ปฏิบัติบำเพ็ญธรรมตามสถานที่ต่างๆจนกระทั่งทำผาแดงได้เสียชีวิตลง ดวงวิญญาณก็สิงสถิตอยู่ ณ หน้าผาแห่งนั้น ชาวบ้านได้รำลึกถึงทำผาแดงหรือเจ้าพ่อผาแดง จึงได้ทำการจุดบั้งไฟบวงสรวง พวกเขาปรารถนาก็ออกมาพร้อมขบวนด้วย เป็นที่มาของตัวตลกบุญบั้งไฟในปัจจุบัน

2) เจ้าพ่อมเหศักดิ์

คนชุมชนบ้านดัว บ้านโสก บ้านหวาย มีความเชื่อว่า เจ้าพ่อมเหศักดิ์เป็นทหารเอกของเจ้าพ่อผาแดง ได้ติดตามเจ้าพ่อผาแดงซึ่งมาบำเพ็ญเพียรเป็นฤาษีที่ไพร่อยู่ที่หน้าผาบนเขาสูง บริเวณตำบลปากช่อง โดยได้แต่งตั้งให้เจ้าพ่อมเหศักดิ์หรือ “หมื่นด่าน” หรืออีกชื่อหนึ่ง “เจ้าพ่อตาไฟ” เป็นที่กล่าวขานว่าตาท่านแดงเหมือนไฟ ดูแลความสงบเรียบร้อยบริเวณเส้นทางสัญจรฝั่งขวาทางขึ้นสู่ผาแดง

3) เจ้าย่าแก้วบัวสี

ชุมชนละแวกนี้เล่าสืบต่อกันมาว่า เจ้าย่าแก้วบัวสีเป็นคนท่าช้าง เป็นภรรยาของเจ้าปู่ซึ่งเป็นคนมาจากเมืองศรีเทพและเป็นเพื่อนรักกับเจ้าพ่อมเหศักดิ์หรือเจ้าตาไฟ ต่างก็ช่วยกันดูแลรักษาเจ้าพ่อผาแดง ด้วยเหตุที่ย่าแก้วบัวสีได้ช่วยสนองงานของสามีอย่างเข้มแข็ง ทำหน้าที่ภรรยาที่ดีจนเป็นที่รักและเป็นที่ยอมรับใจของชาวบ้าน จึงเป็นที่รำลึกและได้รับความเคารพนับถือจากคนทั่วไป ต่อมาเจ้าปู่ได้นำพาลูกหลานไปสร้างถิ่นฐานทำกินใหม่ทางตอนใต้ของเพชรบูรณ์ ซึ่งต่อมาเรียกว่า “บ้านปู่เจ้า” และได้เสียชีวิตอยู่ที่นั่น ส่วนเจ้าย่าแก้วบัวสีก็นำพาลูกหลานมาหากินที่บ้านท่าช้างเหมือนเดิม

วันเวลาผ่านไปเจ้าย่าก็ได้เสียชีวิตลง ชาวบ้านมีความเคารพและให้การนับถือเจ้าย่าแก้วบัวสี จึงได้ทำการตั้งศาลเจ้าย่าแก้วบัวสี เพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณงามความดีของเจ้าย่าแก้วบัวสี พอถึงเวลาอันสมควร ชาวบ้านก็ได้จัดพิธีสักการบูชา โดยมีการบวงสรวงตลอดจนตั้งเครื่องสังเวย เพื่ออัญเชิญเจ้าย่าแก้วบัวสีมารับการสักการบูชาและเสวยอาหารเครื่องสังเวยของผู้ที่ศรัทธา จุดบั้งไฟและมีการแสดงฟ้อนเสื่อแถบลานบูชา ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีได้อธิษฐานของบารมีเจ้าย่าได้บันดาลช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ

ครั้งหนึ่งชาวบ้านได้เข้าร่วมพิธีสักการะเจ้าย่าเกิดลักษณะอาการเหมือนผีเข้าทรง ชาวบ้านได้ซักถาม คนทรงสามารถเล่าเรื่องราวความเป็นมาต่างๆได้เหมือนเจ้าย่าทุกประการ จึงมีความเชื่อว่าวิญญาณที่เข้าทรงเป็นวิญญาณของเจ้าย่า ต่อมาจึงมีการสืบทอดร่างทรง ตามเชื้อสายญาติรุ่นสู่รุ่น จนถึงรุ่นแม่คำบ่อ หาญรักษ์ หลังจากแม่คำบ่อ หาญรักษ์ ได้เสียชีวิตลงก็มีนางอุบล วันนะ ซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานสาวได้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับ ความศรัทธาและความเชื่อของชาวบ้านหมู่บ้านท่าช้าง ซึ่งคุณครูมานะเป็นหนึ่งในทีมงานผู้เก็บ รวบรวมข้อมูลทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

“ความเชื่อหลักๆในหมู่บ้านคือ เจ้าย่าแก้วบัวสี ปูย่าตายายก็นับถือกัน มาตลอด ตั้งแต่จำความได้ก็จะได้ยินเรื่องนี้มาตลอด ปัจจุบันยังนับถืออย่าง เข้มข้น เจ้าย่าแก้วบัวสีนี้ก็เชื่อว่าท่านเป็นผู้รักษาของในหมู่บ้าน ถ้าลูกหลานไป ไหนก็แล้วแต่ก็จะไปบอกศาลเจ้าย่า ยกมือไหว้ ปิ๊บแตรไหว้เจ้าย่า นอกจากนี้ก็มีศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์ที่บ้านตัว ชาวบ้านก็จะนับถือกันอย่างมาก....” (คุณครู มานะ, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

4.3.4.2 ด้านศิลปะการแสดง

ในด้านศิลปะการแสดงของชุมชนบ้านท่าช้าง มีรายละเอียดดังนี้

1) การละเล่นแมงตับเต่า

แมงตับเต่า เป็นชื่อของแมลงชนิดหนึ่ง อาศัยอยู่ตามหนองน้ำที่มีน้ำขัง อยู่นานๆ มีปีกและลำตัวที่มีลักษณะแข็ง มีสีดำทั้งตัว บริเวณท้องจะมีลักษณะคล้ายเหล็กใน แข็งและแหลม ชอบกินตะไคร่น้ำและสัตว์เล็กๆที่ตายอยู่ในน้ำ ซึ่งชาวบ้านที่ไปประกอบอาชีพทำ นามักจะนำมาเป็นอาหารรับประทานในชีวิตประจำวัน ด้วยสาเหตุนี้จึงนำชื่อของแมงตับเต่า มา ใช้เป็นชื่อชุดการแสดงเพื่อเป็นการรำลึกถึงแมงตับเต่าที่ชาวบ้านนิยมนำมาประกอบอาหารใน ชีวิตประจำวัน กลายเป็นการแสดงแบบพื้นบ้านประจำชุมชน ซึ่งในปัจจุบันมีจำนวนนักแสดง น้อยลงทุกที ตามคำบอกเล่าเพิ่มเติมของท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา

“....การแสดงแมงตับเต่า ตอนนี้นักน้อยมาก เพราะเดี๋ยวนี้นี้มี แต่นักแสดงรุ่นเก่าๆและเสียชีวิตไปเยอะ คณะหนึ่งก็เหลือน้อย เหลือ ไม่กี่คนจะรวมมาเป็นคณะก็ไม่ได้ ก็คงต้องฝากให้คุณครูมานะและ คุณครูมานี ไปสร้างนักแสดงรุ่นใหม่ที่มาจากเด็กๆในพื้นที่ ไม่อย่างนั้น ก็จะทำให้หายสาบสูญไป น่าเสียดาย....”

ผู้วิจัยจึงสัมภาษณ์ต่อไปว่า จะมีแนวทางในการสืบทอดอย่างไร ท่านพระครูแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมคือ

“.....ก็หายากนะ คนจะมาสืบทอด จริงๆก็มาจากการที่หน่วยงานราชการต่างๆ อาจมาคิดว่าไม่มีความจริงจังที่จะมาช่วยสืบทอดอนุรักษ์ตรงนี้ เราก็ให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ยังไม่พอที่จะมีกลยุทธ์หรือวิธีที่จะนำไปถ่ายทอดหรือบูรณาการให้กับเด็กได้อย่างไร ก็เลยตรงนี้เด็กก็ติดค่านิยมสมัยใหม่การแสดงเขาก็เลยไม่เห็นความสำคัญ ตรงนี้ก็เลยไม่ค่อยมีคนให้ความสนใจมากเท่าไร ก็เป็นที่น่าเสียใจแต่คิดว่าอีกไม่นานจะหมดไป....” (เจ้าอาวาสวัดโฆษา, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

2) การฟ้อนเสื่อแถบลาน

การแสดงฟ้อนเสื่อแถบลานเป็นการแสดงพื้นบ้านของชาวอำเภอลำปาง โดยเฉพาะในเขตตำบลห้วยไร่ ตำบลบ้านดิว ตำบลบ้านหวาย ตำบลบ้านโสก ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นการแสดงเพื่ออัญเชิญเทพเจ้าที่มีอิทธิฤทธิ์และสามารถดลบันดาลให้เป็นไปในสิ่งต่างๆทั้งในสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดี เช่น สำหรับในบุคคลที่ทำการลบหลู่ก็จะเกิดความเดือดร้อนและในบุคคลที่ให้ความจงรักภักดี จะดลบันดาลให้ได้รับในสิ่งที่ตนเองปรารถนา โดยเฉพาะชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จะต้องอาศัยฟ้าฝนที่ตกต้องตามฤดูกาล การฟ้อนแถบลานเชื่อกันว่าจะสร้างความพอใจแก่เทพเจ้าจนช่วยดลบันดาลให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล พิธีฟ้อนธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข

ซึ่งการแสดงฟ้อนแถบลานในเขตตำบลดังกล่าวมาแล้ว ได้รับการฟื้นฟูโดยท่านพระครูร่วมกับผู้นำชุมชน โดยก่อนหน้านี้การฟ้อนแถบลานแทบจะไม่หลงเหลือแล้ว ซึ่งท่านพระครูได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมในประเด็นนี้คือ

“.....ตำบลบ้านไร่ ตำบลบ้านสุข ตำบลบ้านหวาย และก็ ตำบลบ้านดิว ซึ่งในส่วนตรงนี้ก็มีความภาคภูมิใจที่อาตมาได้มีโอกาส แต่ก็ช่วยก่อนหน้าที่แทบจะไม่มีหลงเหลือแล้ว ก็ช่วงนั้นมีการเปิดทำ อากาศยานเพชรบูรณ์ ที่บ้านดิวน้ำเต้า ที่ท่านนายกชวนมาเป็น ประธาน ก็เลยมาปรึกษาว่าอยากจะได้อะไร อาตมาไม่รู้ยังงี้ก็มา ปรึกษากับทางนี้ก็ขอความอนุเคราะห์อยากจะได้เสื้อแถบลานไปแสดง ก็เลยปรึกษาชาวบ้านและนำพาชาวบ้านเองประมาณ 250 ชีวิต ไป แสดงเปิดทำอากาศยาน พอตรงนั้นได้แสดงขึ้นท่านนายกเข้ามา ถ่ายทอดออกทีวี ที่นี้ชุมชนก็พวกเราหลายตำบลก็ตื่นตัวที่จะสืบทอด การแสดงนี้ ฉะนั้นบางที่เขาก็เลยเอาการแสดงนั้นเป็นของตำบลนี้ แต่ จริงๆ มันไม่ใช่มันเป็นของชนเผ่าที่อพยพมาจากลาวสืบทอดกัน มา.....จริงๆแล้วเสื้อแถบลานของด่านซ้าย แถวหล่มเก่า หล่มสักเขา ทำกันเยอะในสมัยก่อน แต่สมัยนี้ค่านิยมใหม่ๆ เข้ามาก็เลยไม่ค่อยจะ ได้รับการสืบทอดเท่าไร แต่ที่สืบทอดก็คือตำบลบ้านดิว บ้านห้วยไร่ และที่บ้านสุข บ้านหวาย ที่ยังมีอยู่.....” (เจ้าอาวาสวัดโฆษา, สัมภาษณ์เมื่อ 23 กรกฎาคม 2558)

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า บริบทของชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของชุมชน โดย บรรพบุรุษดั้งเดิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่ได้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากแขวงหลวงพระบาง และ เข้ามาอยู่ในจังหวัดเลยจนกระทั่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในพื้นที่ตำบลห้วยไร่ และบ้านท่า ช้างในปัจจุบัน การที่บรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากชาวลาวนั้นจึงทำให้เกิดคำที่เรียกตนเองว่า “ลาวหล่ม” และด้วยสภาพของชุมชนเป็นสังคมแบบชนบทที่ประกอบอาชีพหลักคือการ เกษตรกรรม จึงทำให้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นมีความเกี่ยวข้องกับวิถี ชีวิตประจำวันและด้านการเกษตร โดยยึดโยงเอาความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ “เจ้าพ่อเจ้า แม่” ผวนกับการนับถือศาสนาพุทธเข้ามาผสมผสานทางด้านวัฒนธรรมประเพณี และได้เกิดการ กลืนกลายกับประเพณีท้องถิ่นไทหล่มที่มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมประเพณีทางภาคอีสาน

จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเอง ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ได้สะท้อนออกมาเป็นทั้งสำเนียงภาษา การแต่งกาย ศิลปะการแสดง การละเล่นต่างๆ และพิธีกรรมในประเพณีต่างๆ ที่จัดขึ้นตลอดทั้งสิบสองเดือน หรือที่เรียกว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” โดยยังคงมีการสืบทอดและปฏิบัติสืบทอดกันมา ตั้งแต่สมัยโบราณอย่างเข้มแข็ง

4.4 การนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

จากการที่ผู้วิจัยเข้าเยี่ยมชมศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา ซึ่งเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น เป็นอาคารที่มีรูปแบบสวยงามร่วมสมัย โดยพบว่าภายในตัวอาคารมีการวางแผนผังการจัดนิทรรศการทั้งแบบถาวรและกึ่งถาวร โดยชั้นที่หนึ่งเป็นการจัดนิทรรศการแบบถาวรเป็นลักษณะของบอร์ดนิทรรศการที่มีรายละเอียดที่ชัดเจนพร้อมทั้งแสดงถึงวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในงานพิธีและการแสดงต่างๆ เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความเชื่อ ได้แก่ ภาพเก่าเล่าอดีต, ความเชื่อเรื่อง “เจ้าพ่อผาแดง”, ความเชื่อเรื่อง “เจ้าพ่อมเหศักดิ์” และความเชื่อเรื่อง “เจ้าย่าแก้วบัวสี” นอกจากนี้ยังจัดแสดงประวัติเกี่ยวกับศิลปะการแสดง ได้แก่ การแสดงแมงต๊อบเต่า และการแสดงฟ้อนแถบลาน อีกทั้งยังมีการจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเส้นทางสายหมากซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวไทหล่มที่มีความผูกพันกับหมาก มีการเลียนแบบเครื่องประกอบพิธีกรรมความเชื่อพื้นบ้านและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งต้องมีหมาก พลุ มะพร้าว เป็นเครื่องบูชาสำคัญในพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน และบอร์ดจัดแสดงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พันธุชุมชน ซึ่งกล่าวถึงกลุ่มลาวหล่มที่มีบรรพบุรุษดั้งเดิมอพยพมาจากแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และบอร์ดสุดท้ายเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งแสดงเนื้อหาสาระเกี่ยวกับลัทธิโบราณ ซึ่ง “ลัทธิ” มีความหมายเช่นเดียวกับ “โบสถ์” หรือ “อุโบสถ” ในภาษาไทยภาคกลาง

ส่วนชั้นที่สอง แบ่งเป็นห้องจัดแสดงนิทรรศการจำนวน 3 ห้อง โดยห้องแรกจัดแสดงนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจัดแสดงพระบรมฉายาลักษณ์เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรจังหวัดเพชรบูรณ์ ตั้งแต่ ปี.พ.ศ. 2506 เป็นต้นมา รวมทั้งสิ้น 13 ครั้ง ห้องต่อมา คือ ห้องพิพิธภัณฑ์ชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะการจัดแสดงนิทรรศการแบบหมุนเวียนเรื่องราว “ผ้าขิด” และเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่ของผู้คนในชุมชนบ้านท่าช้าง เช่น เครื่องมือช่าง อุปกรณ์ทอผ้าและ

สิ่งของเครื่องใช้ในพิธีการต่างๆ เช่น หม้อ ไห ก็ทอผ้า ไม้ฟาดข้าว ครกมอสำหรับตำข้าว เป็นต้น ส่วนห้องสุดท้ายเป็นห้องพระคุณูปการ โดยจัดแสดงประวัติและผลงานของพระสงฆ์ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชน สร้างคุณูปการแก่ท้องถิ่นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกย่องเชิดชูเกียรติผู้นำทางจิตวิญญาณ และเป็นທີ່เคารพนับถือศรัทธาของผู้คนในชุมชน โดยในปัจจุบันเปิดให้บริการเข้าชมได้ทุกวัน โดยไม่เสียค่าเข้าชม

ซึ่งการจะเกิดขึ้นได้ของอาคารศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช ไม่ใช่เพราะความพยายามในการเสนอโครงการเพื่อของบประมาณโดยท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาแต่เพียงท่านเดียว แต่เมื่ออาคารได้เป็นรูปเป็นร่างแล้วนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ให้อยู่เป็นที่เป็นที่ และปรากฏต่อสายตาผู้ที่ได้มีโอกาสเข้ามาเที่ยวภายในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งการที่จะจัดการและจัดวางรูปแบบของห้องนิทรรศการต่างๆ ได้อย่างสวยงามและลงตัวเหมาะสมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้กำลังทั้งร่างกาย แรงใจและแรงสมอง จากผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งต้องมีความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์และเรื่องราวต่างๆ ของชุมชนเป็นอย่างดี ซึ่งวิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชุมชนบ้านท่าช้าง มีดังนี้

4.4.1 ทุนมนุษย์

จากการอธิบายไว้ในข้อ 4.2 เกี่ยวกับสถานะทุนทางสังคม โดยเน้นบทบาทของท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาที่เป็นหลักในการริเริ่มจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดโฆษา ซึ่งก่อนหน้านี้ท่านพระครูได้เล่าให้ฟังว่า ก่อนที่จะมาเป็นศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษานั้น แต่เดิมเป็นเพียงสถานที่จัดเก็บสิ่งของที่ได้รับบริจาคมาจากชาวบ้าน โดยที่ยังไม่มีระบบของการทำทะเบียนวัตถุ ตามรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ และสิ่งของเหล่านี้ยังจัดเก็บไว้ใต้ถุนศาลาการเปรียญ จนกระทั่งทางวัดได้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนวัดโฆษา เมื่อช่วงปลาย พ.ศ.2550 และดำเนินการอย่างจริงจังเมื่อต้นปี พ.ศ.2551 นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมอื่นๆ ร่วมด้วยเช่น เป็นศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ใช้เป็นศูนย์อบรมให้ความรู้กับเด็กจากโรงเรียนในชุมชนและจากโรงเรียนอื่นๆ โดยสามารถนำความรู้ไปบูรณาการกับการเรียนการสอนกับเด็กได้ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำมาโดยตลอด จนศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนในขณะนั้นได้รับการคัดเลือกให้เป็นศูนย์วัฒนธรรมดีเด่นระดับอันดับหนึ่งของจังหวัดเพชรบูรณ์ จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ.2554 ได้ถูกกระทรวงวัฒนธรรมประเมินความพร้อมได้ในระดับ 4 เกี่ยวกับเรื่องของ

แผนและกลยุทธ์ที่จะสามารถบูรณาการมาใช้ในการอบรม และในการสืบทอดโดยมีกิจกรรมอยู่ตลอดไม่ขาดสาย

ต่อมาสามารถเสนอโครงการเข้าร่วมการประเมินให้เป็นศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา และได้รับงบประมาณจัดสรรจากกระทรวงวัฒนธรรมจำนวนสองรอบ คือรอบแรกได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจำนวนหนึ่งล้านห้าแสนบาท ท่านพระครูจึงนำเงินที่ได้มาก่อสร้างตัวอาคาร จากนั้นได้รับงบประมาณเพิ่มเติมอีกหนึ่งล้านเก้าแสนบาทเพื่อติดตั้งระบบไฟฟ้าและจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการตกแต่งภายใน อีกทั้งได้รับความช่วยเหลือจากชาวบ้านในชุมชนที่ได้บริจาคสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อใช้ในการจัดแสดงในห้องนิทรรศการต่างๆของศูนย์ นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือที่ดีกลุ่มบุคคลซึ่งเป็นบุคคลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน บุคลากรทางการศึกษาจากโรงเรียนใกล้เคียงทั้งในและนอกชุมชน ที่ได้ช่วยเหลือในการสืบค้น สัมภาษณ์และรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนทั้งในด้านภูมิปัญญา วัฒนธรรมและประเพณี โดยใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูล และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการจัดนิทรรศการได้อย่างสวยงามจนกระทั่งได้รายละเอียดของข้อมูลที่สำคัญและมีความชัดเจนเป็นระเบียบ จนสามารถเปิดเป็นศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาได้จนสำเร็จ และมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันศุกร์ที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558 ที่ผ่านมา

“.... ก่อนหน้านี้ได้งบประมาณมารอบแรก ส่วนที่มีแค่ล้านห้าเอง ทำอะไรไม่ได้เท่าไรหรอก ก็ตกแต่งพวกอะไรต่างๆ มันไม่พอ จริงๆแล้วเราโดนหักงบประมาณไปเยอะเหมือนกัน จริงๆแล้วก่อนนี้พื้นไม่มีกระเบื้อง เขาให้งบมาล้านเก้า เราก็ทำเป็นโครงการไป ทีนี้เราอยากจะได้อาคารลักษณะนี้ ถ้ามันมีไฟมีอะไรด้วย มันก็ต้องเพิ่มขึ้นอีก เรามาเดินระบบใหม่โดยใช้เงินทางวัดช่วย ความสมบูรณ์ก็ไประดับหนึ่ง แต่ก็ยังมีอีกหลายอย่างที่ต้องปรับปรุง เราอาจจะอาศัยในส่วนขอเทคโนโลยีเข้ามาเสริม ก็ต้องพัฒนาต่อยอดไป แต่สำหรับเด็กนักเรียนบ้านนอกเท่าที่มีอยู่นี้ก็โอเคในส่วนหนึ่ง....”(เจ้าอาวาสวัดโฆษา, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

นอกจากนี้คุณครูมานะยังได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการเข้ามาเป็นกลุ่มที่เรียกได้ว่า “รุ่นบุกเบิก” ในการร่วมจัดทำฐานข้อมูลมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของหมู่บ้านท่าช้าง

“.....แต่ก่อนผมเป็นครูอยู่ในตำบลนี้ อยู่ที่โรงเรียนบ้านวังขอนคู ที่ตำบลห้วยไร่ที่แหละ ก็เข้ามาเบื้องต้น แต่ก่อนไม่มีงบประมาณอะไร แต่ก่อนเป็นศูนย์วัฒนธรรมสายใยชุมชน ซึ่งโครงการศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชยังไม่เกิด ซึ่งทางกระทรวงวัฒนธรรมเพิ่งเข้ามาทำทีหลัง แต่ก่อนเป็นส่วนหนึ่งของโครงการหมู่บ้านบวร ซึ่งท่านพระครูท่านทำมาตลอดอยู่แล้ว ตั้งแต่ก่อนที่ผมจะเข้ามา ก็มีลักษณะเป็นสภาวัฒนธรรมตำบลมาก่อนที่แหละ ก็มีท่านผู้อำนวยการหลายๆคนร่วมก่อตั้งกันมา.....”

“.....เครือข่ายวัดท่าช้างนี่นะครับ มันเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นสม่าเสมอมาตลอด คือความร่วมมือของชุมชน ชาวบ้าน ภูมิปัญญา ผู้เฒ่าผู้แก่แล้วก็ทางวัด หลวงพ่อท่านเข้ามาอยู่นาน พอผมมาก็เห็นเลยคือมันเป็นอย่างนี้มาตลอด มีเครือข่ายความร่วมมือ มีความเข้มแข็งมาตลอด เพราะทุกคนให้ความสำคัญ ให้ความร่วมมือด้วยดีมาตลอด เพียงแต่ว่า ถ้าเราเทียบย้อนไปสี่ห้าปีที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบัน มันก็เกี่ยวข้องกันเรื่องของเศรษฐกิจ ทุกคนก็เน้นเรื่องการทำมาหากิน พวกกิจกรรมอาจจะลดลงไปนิดนึง.....” (คุณครูมานะ, สัมภาษณ์เมื่อ 23 กรกฎาคม 2558)

โดยปกติแล้ว เครือข่ายที่สำคัญของศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชคือศูนย์วัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นผู้ที่จัดกิจกรรมต่างๆของทางจังหวัดและได้มีการประสานกับทางวัด เพื่อให้เป็นแหล่งที่จะมาดูงานจากหน่วยงานอื่นๆ หรือเมื่อมีการอบรมสัมมนาเกี่ยวกับด้านวัฒนธรรม ท่านพระครูก็จะเข้าไปร่วมเมื่อมีโอกาส

เมื่อผู้วิจัยสอบถามถึงความคิดเห็นที่มีต่อพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในชุมชน คุณครูมานี้ได้แสดงความคิดเห็นว่า

“.....ก็ถือว่าเป็นโอกาสที่ดีของตำบลเราที่ได้มีโครงการดีแบบนี้เกิดขึ้น เพราะส่วนใหญ่จะเป็นวัดระดับจังหวัดแล้วก็ดังๆ เราก็มีความภูมิใจมาก ส่วนหนึ่งเพราะท่านพระครูที่มีความสามารถหลายๆอย่าง ทำให้รวมเอาทั้งชุมชน ทั้งโรงเรียน ทุกอย่างเข้าด้วยกัน แล้วก็ด้วยความสามัคคีของคนในหมู่บ้านนี้ละคะ ที่เป็นส่วนหนึ่ง เพราะว่าบางที่เป็นวัดประจำจังหวัดก็จริง มีเงินจริง แต่เข้ากับชาวบ้านไม่ได้ ชาวบ้านขาดการมีส่วนร่วม แต่ของเรานี่คือมีความพร้อมด้านบุคลากร โรงเรียนวัด แต่ว่าขาดด้านงบประมาณเป็นหลักคะ งบประมาณส่วนใหญ่จะมีไม่มาก แต่เราก็ทำด้วยใจ มีอะไรก็ช่วยกัน โดยเฉพาะท่านพระครูคะ เคยมีมาให้ห้า เราทำไปร้อย (หัวเราะ) ก็มีความภูมิใจมากนะคะ.....” (คุณครูมานี้, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

4.4.2 ทูทางวัฒนธรรม

ทูทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าช้าง ได้แก่มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมทั้งหมดที่เป็นทั้งวัตถุ ได้แก่ สิ่งของที่ชาวบ้านนำมาบริจาคให้วัดโฆษาเพื่อจัดระบบเป็นแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และที่ไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ความเชื่อในประเพณีที่แสดงออกมาในหลายรูปแบบตั้งแต่พิธีกรรม การละเล่น ศิลปะการแสดง เป็นต้น ทั้งนี้คุณครูมานี้ได้อธิบายในส่วนนี้ว่า

“.....เรื่องของการจัดการพวกข้าวของที่ตอนแรกเราจัดเก็บรวบรวมไว้ในใต้ถุนศาลาการเปรียญหลังใหญ่ตั้งแต่ปี 50 นะคะ ก็มีการแบ่งเป็นหมวดหมู่ อยู่คะ ทำทะเบียน มันเยอะมาก ใจจริงเราก็อยากจะทำเป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่ถ้าเรามีความพร้อม มีงบประมาณพอ เพราะว่าเป็นของเก่าที่มีคุณค่าหายาก ไม่รู้จะเอาไปไว้ไหนเพราะว่ามันเยอะ ผู้ใหญ่บางคนก็ยังไม่รู้จักเลยว่ามัน

คืออะไร ใช้ทำอะไรนะคะ.....” (คุณครูมานี, สัมภาษณ์เมื่อ 23 กรกฎาคม 2558)

ในส่วนของการรวบรวมข้อมูลและการจัดการสิ่งของต่าง ๆ นั้น คุณครูมานีได้เขามามีส่วนร่วม ดังนี้

“.....ส่วนใหญ่คุณครูจะเข้ามาช่วยด้านเทคโนโลยี ด้านการจัดวาง ตกแต่งสถานที่ การพิมพ์ข้อมูลทะเบียน ส่วนด้านวัตถุส่วนใหญ่จะเป็นท่านพระครูกับชาวบ้าน เราก็มาดูแล้ด้านการจัดสภาพแวดล้อม ทำทะเบียนประวัติ ก็มี การซ่อมแซมอยู่เรื่อย ซึ่งข้าวของส่วนใหญ่เป็นของพื้นบ้านก็อาศัยปราชญ์ชาวบ้านที่เขาเคยทำมาก่อน มาช่วยซ่อมแซม ก็จะแบ่งหน้าที่ตามความสามารถของแต่ละคน....” (คุณครูมานี, สัมภาษณ์เมื่อ 23 กรกฎาคม 2558)

สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆที่ชาวบ้านนำมาบริจาค นั้น มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่นำไปจัดแสดง ซึ่งยังคงมีอยู่อีกเป็นจำนวนมาก ทั้งชิ้นใหญ่ ชิ้นเล็ก ไม่ว่าจะเป็นเครื่องสี่ขาแบบมือหมุนโบราณ คราดไถนา แอกสำหรับคล้องวัวควายเพื่อบังคับให้เดินตามทิศทางที่ต้องการ กลองซ้องที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆของหมู่บ้าน และยังมีสิ่งของจำพวกกระบุง ตะกร้า เขียนหมาก ที่มีลวดลาย รูปร่างแปลกตาอีกมากมายรวมแล้วร่วมพันรายการที่ยังรอนำไปใช้ในการจัดนิทรรศการ ซึ่งสิ่งของเหล่านี้ต่างก็เป็นอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยสิ่งของที่เหลือนั้นยังคงเก็บรักษาไว้ได้จนอาคารศาลาการเปรียญหลังใหญ่เป็นอย่างดี ซึ่งก็จะได้นำมาจัดแสดงหมุนเวียนตามแต่โอกาสและความเหมาะสม

4.4.3 ผู้นำร่วมกันของชุมชน

เป็นทุนทางสังคมอีกประการหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบจากการวิจัยนี้ ในที่นี้หมายถึงผู้นำร่วมกันของชุมชนที่มีต่อมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ในท้องถิ่นที่มีเรื่องราวความเป็นมา มีแบบแผนที่ปฏิบัติร่วมกัน มีการรับรู้และเข้าใจในรากเหง้าของตนเอง แม้ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงความนิยมของคนรุ่นใหม่ไปบ้าง แต่ก็ยังมีความพยายามในการดำรงรักษาไว้ โดยการนำของท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ร่วมกับคุณครูมานี คุณครูมานะ และคุณครูท่านอื่นๆ

อีกทั้งผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านหลายๆท่าน และชาวบ้านในชุมชน จนทำให้เกิดการจัดการ
 อย่างเป็นรูปธรรมร่วมกับวัดในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและการอนุรักษ์
 วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วนั้น คุณครูมานีได้แสดงความคิดเห็นไว้อย่าง
 น่าสนใจคือ

“.....คือของที่เราสละสมมันมีคุณค่าทุกชิ้นอยู่แล้วค่ะ ดั้งนั้นคนที่เข้ามา
 ชมก็จะได้ประโยชน์ในแง่ของความรู้เรื่องวิถีชีวิต แต่เราขาดตรงที่เราไม่ได้มี
 ข้อมูลที่ละเอียด เช่น เราค้นพบวันไหน เมื่อไหร่ ใช้สำหรับวิถีชีวิตอย่างไร เรา
 ยังขาดการเจาะลึกด้านข้อมูล เพราะว่าเรามีแต่การประมาณการไว้ แต่ว่าเรา
 ยังไม่ได้ระบุแน่ชัด ซึ่งชาวบ้านในชุมชนที่นับถือท่านพระครูก็จะเก็บไว้แล้วเอา
 มาบริจาคให้วัดอยู่เรื่อยๆค่ะ เขาก็เก็บตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เขาก็
 เอามาให้ ก็ขาดข้อมูลเชิงลึกว่าตั้งแต่ตอนไหน รู้แต่ว่าเก็บต่อกันมา ทาง
 วัฒนธรรมจังหวัดก็ดึงมาว่าน่าจะมีตรงนี้ คือ หลักฐานทางประวัติศาสตร์และ
 โบราณคดี ซึ่งเราก็อยากได้ผู้รู้เข้ามาช่วยเหลือ ไม่อย่างนั้นก็อยากจะเข้าร่วม
 อบรมเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จะได้เอามาปรับใช้กับที่นี่.....” (คุณครู
 มานี, สัมภาษณ์เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

นอกจากนี้ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษายังได้กล่าวถึงความร่วมมือของชุมชน
 ที่มีส่วนร่วมในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาด้วยว่า ทางศูนย์ได้พยายามที่จะชี้ให้ชาวบ้านได้
 เห็นถึงความสำคัญของส่วนตรงนี้ แม้ว่าชาวบ้านบางคนอาจจะไม่ให้ความสำคัญ เพราะเห็นเป็น
 เรื่องเคยชินในชีวิตประจำวัน หรืออาจจะไม่เห็นคุณค่าเลย ทางศูนย์ก็พยายามให้ชาวบ้านเห็น
 ความสำคัญให้ได้ โดยการชักจูงให้ชาวบ้านมีความคิดที่ว่า สิ่งของเหล่านี้ไม่ใช่ของวัด แต่เป็น
 ของใช้ของชาวบ้านที่ชาวบ้านเคยใช้ เป็นของชิ้นโปรด เป็นของที่ผ่านเรื่องราวในชีวิตประจำวัน
 อีกทั้งได้ชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามาช่วยในการปรับปรุง ซ่อมแซม ดูแล ทั้งภายในและภายนอกตัว
 อาคาร ร่วมกันแสดงความคิดเห็นเพื่อออกแบบนิทรรศการภายในศูนย์ ฉะนั้น เมื่อใดที่ชาวบ้านมี
 ความรู้สึกว่สิ่งของเหล่านี้เคยเป็นสมบัติที่รักมากของพวกเขาที่ได้นำมามอบให้ทางวัดดูแลเก็บ

รักษาไว้ให้ลูกหลานได้เห็นได้รู้จัก สิ่งของเหล่านี้ก็จะไม่มีการสูญหายด้วยฝีมือของคนในชุมชน ซึ่งในประเด็นเรื่องของการชี้้นำให้ชาวบ้านรักและหวงแหนนั้น ท่านพระครูได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

“.....ชาวบ้านเขาก็มีมาช่วยเรื่อยๆแต่เรามาพิจารณาดูว่า การที่เขาได้มาลงมือทำเอง เขาก็ต้องมีความรู้สึกผูกพันกับที่นี่ เขาก็มากันเรื่อยๆ เราก็ต่อยอดด้วยการพูดให้กำลังใจ ชาวบ้านเขามาช่วยทุกอย่าง เริ่มต้นมาช่วยกันปลูกต้นไม้ แต่พวกองค์ประกอบที่สำคัญก็ต้องอาศัยช่างที่ชำนาญมาทำให้ แต่พวกงานอื่นๆพวกคิ้วไม้ พวกขนดิน ปลูกหญ้า ต้นไม้ ก็เป็นความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านทั้งหมด ก็ที่ดูแลหลักๆคือพระ เณร ส่วนชาวบ้านก็ใช้เวลาว่างๆมาช่วยกัน.....”

“.....พวกคนแก่เขาชอบมาที่นี่กัน เพราะว่าเขาได้มาดูผลงานของเขา อย่างศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่จำลองนี่ก็มีมือคนเฒ่าคนแก่เขาก็ช่วยกันทำให้อย่างเต็มใจ อะไรที่สามารถประหยัดได้เราก็ต้องประหยัด เพราะเราคงไม่มีงบประมาณเพียงพอที่จะเอามารักษาได้ตลอดเวลา ก็ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากชาวบ้านที่มีจิตอาสา.....” (เจ้าอาวาสวัดโฆษา, สัมภาษณ์ เมื่อ 22 กรกฎาคม 2558)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น จึงสรุปได้ว่าการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง เกิดจากความประสานงานกันระหว่างทุนมนุษย์ ได้แก่ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาและผู้ที่เกี่ยวข้องที่สำคัญได้แก่ ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าช้างและหมู่บ้านใกล้เคียงได้บริจาคสิ่งของเครื่องใช้เพื่อนำมาจัดนิทรรศการอีกทั้งผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการมรดกเหล่านี้ให้เกิดความเป็นรูปธรรมในฐานะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชน ชุมชน และบุคลากรทางการศึกษาที่ได้เข้ามาช่วยเหลือในการสืบค้น สัมภาษณ์และรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนทั้งในด้านภูมิปัญญา วัฒนธรรมและประเพณีและนำมาจัดแสดงภายในห้องนิทรรศการ ซึ่งมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเหล่านี้ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรม

ที่สำคัญของชุมชน โดยแสดงออกมาในรูปแบบทั้งความเชื่อผ่านระบบพิธีกรรม การละเล่น ศิลปะการแสดงต่างๆในแต่ละเดือน กลายเป็นประเพณีที่ดั่งงามปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งนี้มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะขาดชีวิตชีวาอย่างแน่นอนหากขาดสำนึกร่วมกันของชุมชน ที่ถือว่าเป็นทุนทางสังคมอีกประการหนึ่งที่สำคัญ หากชุมชนไม่เล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นเหล่านี้ ก็ไม่สามารถที่จะดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของกลุ่ม และคนรุ่นใหม่ก็จะไม่สามารถรับรู้หรือรู้สึกซาบซึ้งถึงจิตวิญญาณของรากเหง้าของตนเอง และศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลย

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโสมชา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์” โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อศึกษาสถานะของทุนทางสังคม ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ศึกษาบริบทชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นและศึกษาการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของชุมชนซึ่งการวิจัยนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเป็นการศึกษาเฉพาะกรณี ดำเนินการศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) สามารถสรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 สรุปผล

ชุมชนบ้านท่าช้าง เป็นส่วนหนึ่งของตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ชาวบ้านในชุมชนโดยทั่วไปประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม คือ ทำนาและทำไร่ มีลักษณะทางกายภาพทางด้านภูมิศาสตร์ เป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีดินไม้ค่อนข้างหนาแน่น มีทรัพยากรอื่น ๆ ได้แก่ ภูเขา แม่น้ำและมีอ่างเก็บน้ำห้วยขอนแก่นซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่หล่อเลี้ยงอาชีพเกษตรกรรมของชุมชน สภาพบ้านเรือนโดยรวมยังคงมีความเป็นสังคมแบบชนบท คือเป็นบ้านไม้ทั้งแบบดั้งเดิมและมีการต่อเติมบ้างตามยุคสมัย และบางส่วนเป็นบ้านปูนแบบสมัยใหม่

จากคำบอกเล่าของปู่ ย่า ตา ยาย สืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน และผู้ที่อาศัยอยู่ ณ ชุมชนแห่งนี้มาตั้งแต่กำเนิด จะได้รับการปลูกฝังและบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์ชุมชนว่าบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวบ้านท่าช้างอพยพมาจากจังหวัดเลย ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมาเป็นเวลา 500 ปีแล้ว ดังนั้นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีต่างๆจึงได้รับอิทธิพลจากลาวและภาคอีสาน ซึ่งเป็นกลุ่มคนเดียวกันที่ได้สืบทอดต่อกันมา แตกต่างเพียงสำเนียงภาษาการพูด ซึ่งได้มีความผสมกลมกลืนกลายเป็นสำเนียงภาษาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นตนเอง เรียกว่า “ภาษาลาวหล่ม” ส่วนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญของชุมชนนี้คือ ประเพณีฮีตสิบสองคอง

งสิบลี ซึ่งชุมชนบ้านท่าช้างจะจัดงานประเพณีต่างๆหมุนเวียนไปในแต่ละเดือน ซึ่งประเพณีต่างๆมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันทั้งสิบลีสองเดือน สอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน โดยยึดหลักความเชื่อทั้งในเรื่องของผีบรรพบุรุษและผีผู้ดูแลชุมชน ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์ ศาลเจ้าพ่อผาแดง และศาลเจ้าย่าแก้วบัวลี ร่วมกับความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา ได้แก่ งานบุญต่างๆ เช่น งานบุญข้าวจี งานบุญข้าวประดับดิน งานบุญบั้งไฟ งานบุญลานข้าว งานบุญออกพรรษาตักบาตรเทโว เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่สำคัญที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ในส่วนของศิลปะการแสดง ที่โดดเด่นคือ การแสดงแมงต๊อบเต่า และการแสดงฟ้อนแถบลาน โดยเฉพาะการแสดงแมงต๊อบเต่า เป็นที่น่าเป็นห่วง เพราะกำลังจะขาดคนรุ่นใหม่สืบทอด

ผลการศึกษาพบว่า“ทุนทางสังคม” ของชุมชนบ้านท่าช้างที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึงท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาซึ่งเป็นผู้ริเริ่มความคิดที่อยากจะรวบรวมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าช้างและชุมชนใกล้เคียงในตำบลห้วยไร่ ซึ่งในระยะแรกเป็นเพียงการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านนำสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวันที่เป็นของเก่าหรือของใช้ที่มีความเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน หรือแสดงถึงวิถีชีวิตของชุมชนโดยเป็นลักษณะของการรับบริจาค ซึ่งต่อมาได้มีชาวบ้านนำสิ่งของเครื่องใช้ดังกล่าวมาบริจาคเป็นจำนวนมาก จากนั้นท่านพระครูจึงได้เสนอโครงการต่อกระทรวงวัฒนธรรมจนได้รับงบประมาณให้มาสร้างอาคารจัดแสดงเป็นกิจลักษณะโดยต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่ออย่างเป็นทางการว่า ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา ซึ่งทุนมนุษย์ยังหมายรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาที่เป็นทั้งผู้ช่วยในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้ที่บริจาคให้แก่วัด อีกทั้งเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดระเบียบวัตถุสิ่งของในระยะแรก จนกระทั่งเกิดศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชขึ้นดังที่กล่าวไปแล้ว บุคลากรเหล่านี้ยังมีส่วนสำคัญในการร่วมมือร่วมแรงสร้าง ตกแต่ง ซ่อมแซมทั้งภายในและภายนอกอาคาร อีกทั้งยังมีจิตอาสาที่จะช่วยเหลือกิจกรรมของศูนย์ฯและของวัดอย่างต่อเนื่อง ทำให้องค์ความรู้ต่างๆยังคงชัดเจนและยังเป็นที่รับรู้ร่วมกันของชาวบ้านทั้งรุ่นเด็กและรุ่นผู้ใหญ่ ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจอย่างสมัครใจเมื่อมีกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน จึงนับเป็นทุนทางสังคมอันดับแรกที่มีความสำคัญที่สุด ทุนทางสังคมที่สำคัญรองลงมาคือ ทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ชาวบ้านท่าช้างให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ฮีตสิบลีสองคองสิบลี” หรือประเพณีสิบลีสองเดือน โดยในแต่ละเดือนจะมีกิจกรรมร่วมกันระหว่าง วัด ชุมชนและโรงเรียน อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ซึ่งชาวบ้านมีความตระหนักถึงคุณค่าและมีความพยายามในการอนุรักษ์และฟื้นฟู สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ให้

สูญหาย มีการเชื่อมโยงกับระบบความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในชุมชนนับถือ นอกจากนี้ยังถ่ายทอดออกมาในลักษณะของศิลปะการแสดงที่ได้รับแรงบันดาลใจจากวิถีชีวิตตามธรรมชาติ เช่น การละเล่นแมงต๊อบเต่า และการฟ้อนเสื้อแถบลาน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นการบูชาเทพเจ้าให้พอใจและดลบันดาลให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น

ทุนทางสังคมอีกประการหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบจากการวิจัยนี้คือ สำเนียงร่วมกันของชุมชนที่มีต่อมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม จนนำมาซึ่งการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมร่วมกับวัดในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ชุมชนยังมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจคือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนได้แก่ ศาลเจ้าพอมเหศักดิ์ และศาลเจ้าย่าแก้ว บัวสี่ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็น “เรื่องราว” ที่มีต้นทุนที่สำคัญคือ ความเข้มแข็งของชุมชน ที่ยังสามารถยึดโยงทั้งวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อเข้าด้วยกันกับวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมจนกลายเป็นเป็นกิจวัตรสำคัญที่ต้องปฏิบัติในแต่ละเดือน เปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชุมชนในการที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ นอกจากนี้ความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบที่น่าสนใจโดยวัดและโรงเรียนเข้ามามีบทบาทที่สำคัญอย่างมากในการจัดการองค์ความรู้มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยต่อมากจึงปรากฏพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษาจนกระทั่งเป็นศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาที่เป็นสง่างามภาคภูมิใจของชุมชนบ้านท่าช้างในปัจจุบัน โดยวัดนำโดยท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษามีส่วนร่วมกับชาวบ้านในชุมชนและครูจากโรงเรียนในชุมชนในการรวบรวมข้อมูลทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วให้เกิดความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ชุมชนจะเห็นถึงคุณค่าของทุนที่ตนมีอยู่และรู้สึกรักหวงแหน ไม่อยากให้สูญหาย

องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่ามีอยู่มากมายทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ส่วนใหญ่จะเป็นองค์ความรู้ที่ได้มาจากผู้สูงอายุภายในชุมชน ซึ่งได้รับการถ่ายทอด ปลูกฝังมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สืบต่อกันมา ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมีปรากฏให้เห็นในวิถีชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่สะท้อนออกมาเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ ลวดลาย เช่น เขียนหมาก ตะกร้า กระบุง ลวดลายบนผ้า เครื่องจักสาน การทอผ้าขิด และองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ได้แก่ ประเพณีต่างๆ ทั้งสิบสองเดือน ซึ่งได้มีการรวบรวมข้อมูลและนำมาจัดแสดงไว้ในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาโดยละเอียด ทำให้องค์ความรู้เหล่านี้ไม่ได้สูญหายไปกับผู้เฒ่าผู้แก่ที่ค่อยๆ เสียชีวิตไปตามกาลเวลา

บริบทของชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีความเป็นมายาวนานถึง 500 ปีจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา โดยบรรพบุรุษดั้งเดิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่ได้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากแขวงหลวงพระบาง และเข้ามาอยู่ในจังหวัดเลยจนกระทั่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในพื้นที่ตำบลห้วยไร่ และบ้านท่าช้างในปัจจุบัน การที่บรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากชาวลาวนั้นจึงทำให้เกิดคำที่เรียกตนเองว่า “ลาวหล่ม” และด้วยสภาพของชุมชนเป็นสังคมแบบชนบทที่ประกอบอาชีพหลักคือการเกษตรกรรม จึงทำให้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันและด้านการเกษตร โดยยึดโยงเอาความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ “เจ้าพ่อเจ้าแม่” ผนวกกับการนับถือศาสนาพุทธเข้ามาผสมผสานทางด้านวัฒนธรรมประเพณี และได้เกิดการกลืนกลายกับประเพณีท้องถิ่นไทหล่มที่มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมประเพณีทางภาคอีสาน จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเอง ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ได้สะท้อนออกมาเป็นทั้งสำเนียงภาษา การแต่งกาย ศิลปะการแสดง การละเล่นต่างๆ และพิธีกรรมในประเพณีต่างๆ ที่จัดขึ้นตลอดทั้งสิบสองเดือน หรือที่เรียกว่า “ฮีสสิบสองคองสิบสี่” โดยยังคงมีการสืบทอดและปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณอย่างเข้มแข็ง

ในด้านการนำทุนทางสังคมที่ตนเองมีอยู่มาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีผู้นำที่สำคัญคือ ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ซึ่งมีหน้าที่ในการประสานความร่วมมือระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนได้แก่ ชาวบ้าน โรงเรียน ในการร่วมแรงร่วมใจที่จะจัดการกับมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนเองมีอยู่ให้เป็นรูปธรรม ซึ่งเริ่มจากการจัดระเบียบวัตถุสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาบริจาคให้กับทางวัดโฆษา จากนั้นจึงมีการจัดการองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีได้แก่ ฮีสสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชนโดยการตั้งคณะผู้รวบรวมข้อมูลซึ่งประกอบด้วย บุคลากรทางการศึกษาจากโรงเรียนในชุมชนร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน โดยเก็บข้อมูลจากร่องรอยต่างๆ เช่น วัตถุสิ่งของ เรืองเล่า ตำนาน ฯลฯ จากคำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่น ผู้สูงอายุ ที่มีองค์ความรู้เหล่านี้แล้วจึงนำมาสังเคราะห์เป็นฐานข้อมูลที่สำคัญเพื่อใช้ในการจัดแสดงออกมาเป็นรูปธรรมในรูปแบบของนิทรรศการภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาในปัจจุบัน

5.2 อภิปรายผล

5.2.1 ประเด็นเกี่ยวกับสถานะของทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำดัก จังหวัดเพชรบูรณ์

“ทุนทางสังคม” ของชุมชนบ้านท่าช้าง มีสถานะเป็นทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งทุนทางสังคมที่สำคัญที่สุดได้แก่ ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึงท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทุกคนกล่าวถึงความเป็นพระนักพัฒนาของท่านในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับอาทิศย์ บุคคาดวง (2554: 28-29) ที่ได้สรุปความหมายของทุนทางสังคมว่าเป็นมิติของความรู้ที่แสดงถึงสมรรถนะของผู้นำและผู้คนที่มิพักชะในการจัดการ ซึ่งในกรณีนี้หมายถึงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน นอกจากท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาแล้ว ทุนมนุษย์ยังหมายถึง กลุ่มชาวบ้านซึ่งรวมถึงปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านองค์ความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนและเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญยิ่งในการนำสิ่งของเครื่องใช้ที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบริจาคให้แก่วัด และกลุ่มครูโรงเรียนบ้านท่าช้างและโรงเรียนบ้านดิว อำเภอลำดักที่ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยทางวัดเก็บรวบรวมข้อมูลและจัดทำเป็นฐานข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีต่างๆของชุมชน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ได้นำมาใช้ในการจัดนิทรรศการถาวรภายในศูนย์ฯ โดยมีการสอดแทรกกิจกรรมการเรียนรู้นอกห้องเรียนเพื่อนำนักเรียนมาเรียนรู้ข้อมูลโดยผ่านนิทรรศการภายในศูนย์ฯ นอกจากนี้ทุนมนุษย์แล้ว ยังพบว่าทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้างที่สำคัญรองลงมาคือ ทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน จากการวิจัยพบว่า ชาวบ้านท่าช้างให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” หรือประเพณีสิบสองเดือน โดยในแต่ละเดือนจะมีกิจกรรมร่วมกันระหว่าง วัด ชุมชนและโรงเรียนในชุมชนโดยเฉพาะโรงเรียนบ้านท่าช้างซึ่งมีพื้นที่ติดกับวัด โดยกิจกรรมต่างๆมีการจัดอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายในแต่ละเดือนตามประเพณี ชาวบ้านในชุมชนและโรงเรียนมีความสมัครใจที่จะมาร่วมกิจกรรมกับวัด ซึ่งแสดงถึงความเชื่อ เลื่อมใส ศรัทธาของชาวบ้านในชุมชนซึ่งมีอย่างเข้มแข็งต่อศาสนา ส่วนทุนทางสังคมอีกประการหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบจากการวิจัยนี้คือ ผู้นำร่วมกันของชุมชนที่มีต่อมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม จนนำมาซึ่งการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมร่วมกับวัด ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและการอนุรักษ์วัฒนธรรม

ประเพณีของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมายเกี่ยวกับมิติความดีและมีติของความรักของอาทิตย์ บุคคาตวง(2554 : 28-29) ที่อธิบายถึงความเกี่ยวพันกันของคนในชุมชนโดยยังคงยึดแบบแผนทางวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นในการปฏิบัติร่วมกันอย่างเข้มแข็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

5.2.2 ประเด็นองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นองค์ความรู้ที่ได้มาจากผู้สูงอายุภายในชุมชนซึ่งถือว่าเป็นปราชญ์ชุมชน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สืบต่อกันมา สอดคล้องกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541 : 70) ที่อธิบายว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่สร้างขึ้นจนกลายเป็นความรู้สึกและแบบแผนพฤติกรรมซึ่งสามารถถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้อย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมีปรากฏให้เห็นในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น สำเนียงภาษาที่มีความคล้ายคลึงกับสำเนียงภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวทางตอนเหนือ ซึ่งบรรพบุรุษของชุมชนบ้านท่าช้างเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากจังหวัดเลย ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแขวงหลวงพระบางและแขวงเวียงจันทน์ นอกจากนี้ยังมีในส่วนของความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นเรื่องปกติทั่วไปของชุมชนในสังคมชนบท โดยยึดเอาเป็นแก่นของการดำเนินชีวิตและได้มีการเล่าขาน สืบทอด ประกอบพิธีกรรมเพื่อการสักการะบวงสรวงบูชา โดยชาวบ้านในชุมชนรับรู้และให้การเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน ซึ่งเป็นผลดีต่อการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นและการรู้จักรักเหง้าของตนเอง เนื่องจากได้รับการปลูกฝังความเชื่อสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนและส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถสุภาและวันวรรจนะ (2555) ได้ข้อสรุปจากการจัดเสวนาเกี่ยวกับการเกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ว่าเกิดจากการรู้สำนึกถึงความสำคัญของจิตวิญญาณของตัวเอง อยากสืบสานวัฒนธรรมของบรรพบุรุษและมาตุภูมิ อยากเข้าใจและอธิบายเส้นทางชีวิตของตัวเอง ชุมชนและสังคมของตัวเองได้นอกจากนี้เนื่องจากสภาพของชุมชนบ้านท่าช้างโดยทั่วไปส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตรและเป็นสังคมชนบท ดังนั้นการรักษาขนบวัฒนธรรมประเพณียังคงมีความเหนียวแน่น ชุมชนเข้มแข็ง เพราะส่วนใหญ่ชาวบ้านท่าช้างจะเป็นคนที่เกิดและเติบโตอยู่ในหมู่บ้านท่าช้างนี้ ส่วนคนที่มาจากถิ่นอื่นมีจำนวนน้อย ประเพณีต่าง ๆ มีรูปแบบที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชนที่เป็นวิถีเกษตรกรที่ชาวบ้านเรียกว่า “ยึดสืบสองคองสืบสี่” เช่น ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญข้าวจี เป็นต้น

5.2.3 ประเด็นเกี่ยวกับบริบทชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

บริบทของชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง ซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีบรรพบุรุษดั้งเดิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่ได้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากแขวงหลวงพระบาง และเข้ามาอยู่ในจังหวัดเลยจนกระทั่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในพื้นที่ตำบลห้วยไร่ และบ้านท่าช้างในปัจจุบัน การที่บรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากชาวลาวนั้นจึงทำให้เกิดคำที่เรียกตนเองว่า “ลาวหล่ม” จึงทำให้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นได้รับอิทธิพลทั้งแบบลาวและแบบอีสาน โดยมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันและด้านการเกษตรทั้งในส่วนของสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและส่วนของพิธีกรรมความเชื่อทางวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งสอดคล้องกับการนำเสนอแนวความคิดของกาญจนา แก้วเทพ (2538: 23-27) ที่เสนอว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่คนในชุมชนสร้างขึ้น และเป็นสิ่งที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในชุมชนบ้านท่าช้างที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น ลวดลายบนผ้าซิดที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ลายม้า ลายช้าง ลายสิงห์ ลายนก ลายขอ ลายดอกแก้ว เป็นต้น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ตามแนวความคิดของกาญจนานันท์ สามารถอธิบายได้ว่า ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้านท่าช้างได้ดำเนินตามแนวทางคำสอนของบรรพบุรุษ ที่นำเอาความเชื่อในเรื่องของผี “เจ้าพ่อเจ้าแม่” โดยมีการตั้งศาลและมีการสืบทอดทายาทร่างทรง ผนวกกับการนับถือศาสนาพุทธเข้ามาผสมผสานทางด้านวัฒนธรรมประเพณี จนกลืนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเอง ด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ได้แก่ การศึกษา การถ่ายทอดคุณค่า ชาวบ้านท่าช้างได้รับการส่งต่อองค์ความรู้ต่างๆมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยให้ความสำคัญอย่างมากกับประเพณี “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” ดังที่เคยกล่าวมาแล้วและยังคงมีการสืบทอดและปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณอย่างเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับอมรา พงศาพิชญ์(2541: 1) ที่ได้อธิบายว่า วัฒนธรรม คือระบบสัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น อาจจะเป็นการกำหนดพฤติกรรมและความคิด

ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ซึ่งต้องมีการเรียนรู้ และมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังโดยการที่องค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้างยังไม่ได้สูญหายไป ส่วนหนึ่งเกิดจากความพยายามที่จะฟื้นฟูและรักษาโดยเจ้าอาวาสวัดโสมษาได้เป็นผู้นำในการทำกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีต่างๆของชุมชน โดยใช้สถานที่วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน และดึงเอาโรงเรียนมาร่วมกิจกรรมด้วยอย่างต่อเนื่อง โดยทางโรงเรียนมีการตั้งกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมประเพณีโดยให้นักเรียนเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกกิจกรรมของชุมชน

5.2.4 ประเด็นการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับการนำทุนทางสังคมที่ตนเองมีอยู่มาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของบ้านท่าช้าง โดยมีผู้นำที่สำคัญคือ ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโสมษา ซึ่งมีหน้าที่ในการประสานความร่วมมือระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่ ชาวบ้านในชุมชน ประชาชนชุมชน ร่วมกับโรงเรียนในชุมชน ในการร่วมแรงร่วมใจที่จะจัดการกับมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนเองมีอยู่ให้เป็นรูปธรรมโดยนำเสนอในลักษณะของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านดังที่ได้อธิบายมาแล้วก่อนหน้านี้ ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของศรีศักร วัลลิโภดม (2543: 75-79) หมายถึง พิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นภายในของชุมชน จัดขึ้นโดยคนในชุมชนหรือท้องถิ่นเองและใช้กำลังทรัพย์ของท้องถิ่น แม้ว่าศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมษาจะได้รับงบประมาณจากกระทรวงวัฒนธรรมในการก่อสร้างอาคารแต่งบประมาณในการตกแต่งภายในก็เกิดจากงบประมาณของวัดโสมษา ซึ่งมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจะเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “ทรัพยากรทางวัฒนธรรม” ซึ่ง สว่าง เลิศฤทธิ์ (อ้างถึงใน ชันญ์ วงษ์วิภาคและอมรชัย คหกิจโกศล, 2547: 2-3) ได้อธิบายความหมายของความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource) ว่าหมายถึง ผลผลิตของวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีค่าหรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆได้ซึ่งพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโสมษาหรือศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมษาในปัจจุบันก็ได้มีความพยายามที่จะนำเสนอผ่าน

การแสดงนิทรรศการที่สวยงามและมีมาตรฐานเพื่อให้เกิดความน่าสนใจแก่ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคของการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโสมษาในชุมชนบ้านท่าช้างแห่งนี้ พบว่าอุปสรรคที่สำคัญคือ ขาดแคลนงบประมาณในการที่จะนำมาบริหารจัดการภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชทั้งในปัจจุบันและการต่อยอดรูปแบบการจัดแสดงในอนาคต และยังขาดแคลนงบประมาณในการที่จะจ้างบุคลากรที่จะมาดูแลหรือนั่งประจำศูนย์หรือแม้กระทั่งค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าน้ำค่าไฟ ซึ่งในปัจจุบันเป็นบุคคลที่มีจิตอาสาโดยเป็นคนในชุมชนที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาช่วยดูแล ทำความสะอาดทั้งภายในและภายนอกศูนย์ฯ และค่าใช้จ่ายต่างๆการระดมทุนที่วัดโสมษาเป็นหลัก อีกทั้งข้อจำกัดที่พื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ไม่ใช่ทางผ่านจากถนนสายหลักที่จะมีนักท่องเที่ยวผ่านเข้ามาเยี่ยมชมได้สะดวก จึงจำเป็นต้องหาแนวทางในการประชาสัมพันธ์ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของท้องถิ่นจนต่อยอดไปในระดับจังหวัดต่อไปในอนาคต

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

จากผลการศึกษาที่ได้สัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้ง 16 ราย ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งในปัจจุบันวัดโสมษาได้ดำเนินการเป็นศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมษา โดยผู้วิจัยมีข้อเสนอเพิ่มเติม ดังนี้

- 1) ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมษาควรมีการประชาสัมพันธ์ศูนย์ให้แพร่หลายสู่ภายนอกให้มากขึ้นและหลากหลายช่องทางมากขึ้น เพื่อให้คนภายนอกชุมชนได้รู้จักและสามารถเข้ามาเยี่ยมชมได้
- 2) ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมษาควรมีกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะสถานศึกษา เพื่อให้เป็นการกระตุ้นให้เยาวชนมีความสนใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมากขึ้น
- 3) จังหวัดเพชรบูรณ์ควรมีการจัดตั้งเครือข่ายองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านซึ่งควรมีการสร้างความร่วมมือร่วมกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่

มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ที่บ้านเพื่อให้มีกระบวนการช่วยเหลือด้านการจัดการภายในพิพิธภัณฑ์อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4) จังหวัดเพชรบูรณ์ควรมีการส่งเสริมด้านงบประมาณหรือให้คำแนะนำเกี่ยวกับแหล่งทุนเพื่อช่วยในการบริหารจัดการภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมษาให้มีการพัฒนามากยิ่งขึ้น

5) จังหวัดเพชรบูรณ์ควรเพิ่มข้อมูลและที่ตั้งของศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโสมษาในเวปไซด์, ในเอกสารประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจของจังหวัดเพื่อประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวเพิ่มเติม

5.3.2 ข้อเสนอเพื่อการวิจัย

เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาครั้งต่อไป ผู้ศึกษาขอเสนอประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

- 1) การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเชิงลึกของชุมชนบ้านท่าช้าง
- 2) การศึกษาการส่งเสริมบทบาทของเยาวชนในการร่วมอนุรักษ์และจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าช้าง
- 3) การจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมชุมชนเพื่อความยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. **การทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนโดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง.** กรุงเทพฯ: สภาคหอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.
- กานต์ชินิต วรรณย์พินิจ. **ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยเชิงดำ:** กรณีศึกษาบ้านหนองหมุ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2554.
- กนกวรรณ ชูชาญ. **การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว** ชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษิต สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม วิทยาลัยนวัตกรรมการศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **“แนวคิดและยุทธศาสตร์การ** พัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (2550-2554).” เอกสารประกอบการประชุมสมมนาระดับความคิดเห็นเฉพาะกลุ่ม ณ โรงแรมปรีนซ์ พาเลซ มหานาค, กรุงเทพฯ 5 เมษายน 2549.
- จิรา จงกล. **พิพิธภัณฑสถานวิทยา.** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2532.
- จริน ศิริ. **การพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านการท่องเที่ยวโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานในการ** พัฒนา: กรณีชุมชนเมืองกืด อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษิต สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2549.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและวันวรร จະณู. **แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย.** กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2555.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **“แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน” : วัฒนธรรมไทยกับขบวนการ** เปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. **การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของ** ชุมชน. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่, 2543.
- ชาญวิทย์ ตีระประเสริฐ. **พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน การแสดงทางวัฒนธรรม และกระบวนการรู้** ฟื้น ความเป็นไทยเบื้องต้น. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษิตสาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

- ชยาภา อานามวัฒน์. ชุมชนริมน้ำจันทบูร การจัดการชุมชนผ่านมิติทรัพยากรวัฒนธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมและการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2554.
- ชนัญ วงษ์วิภาคและคนอื่นๆ. **การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- ชลธิรศน์ ไชยประสิทธิ์. **การศึกษาศักยภาพและแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนผู้ไท**. รายงานวิจัย ประเภททุนอุดหนุนทั่วไป ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2550 มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2550.
- ญาณินทร์ รักวงศ์วาน. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดตั้งและดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น. **ดุสิตนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาประชากรศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล**, 2552.
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. **การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.
- นครินทร์ น้ำใจดี. **แนวทางการพัฒนาการจัดการแหล่งเรียนรู้ตรอกบ้านจีน ตำบลระแหง อำเภอเมือง จังหวัดตาก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555.
- นิตี เอียวศรีวงศ์. **วัฒนธรรมความจน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541.
- นภัทร์ มงคลปทุมรัตน์. **การจัดการแหล่งเรียนรู้พระราชวังจันทน์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- บันทึกเสวนาทางวิชาการเรื่อง **“พิพิธภัณฑ์ไทย : ศักยภาพที่นำไปใช้ให้เกิดผล”** วันที่ 20 กรกฎาคม 2554 ณ สยามสมาคม. กรุงเทพฯ.
- บุญเทียน ทองประสาน. **แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอเล็กแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531.
- บุษกร เข่งเจริญ. **การจัดการแหล่งเรียนรู้ของจังหวัดเพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม วิทยาลัยนวัตกรรมการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.
- เบญญาภา เศรษฐศาสตร์. **ทุนทางสังคมกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: กรณีศึกษาตลาดคลองสวนร้อยปี อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต

สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2554.

ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม.**
กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2544.

ปรมปณต แก้วนนท์. แนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตภายในบ้านเขาทุเรียน ตำบล
เขาพระ อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2553.

พิสิฐ เจริญวงศ์. **รวมบทความเกี่ยวกับ “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” ลงพิมพ์ใน
คอลัมน์ “ศิลปวัฒนธรรม” ของหนังสือ “อาทิตย์” รายสัปดาห์.** กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.
,2550.

พิณวลี อังสุพันธุ์. การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการเพื่อเพิ่มขีด
ความสามารถของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิตสาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.

พรชัย ศักดิ์ศิริโสภณ. การจัดการศูนย์วัฒนธรรมชุมชนบ้านห้วยโป่ง ตำบลบ้านปวง อำเภอทุ่ง
หัวช้าง จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการ
นันทนาการและการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2550.

พระระวี สีเหลืองสวัสดิ์. การศึกษาทุนทางสังคมจากมุมมองแบบไทย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต
สาขาภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545.

พระปลัดประพจน์ อยู่สำราญ. บทบาทพิพิธภัณฑ์ในการพัฒนาชุมชน : พหุกรณีศึกษา
พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

เพียงกานต์ นามวงศ์. การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนไหล่หิน
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการ
นันทนาการและการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2552.

ภัครภรณ์ มานิตย์. การจัดการแหล่งเรียนรู้ของกลุ่มโรงเรียนโป่งสา จังหวัดแม่ฮ่องสอน.
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550.

- มงคลรัตน์ มหَمَّدซอและ. การจัดการพิพิธภัณฑ์เชิงไทยหาอดีต: กรณีศึกษาบ้านพิพิธภัณฑ์.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารงานวัฒนธรรม วิทยาลัย
นวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. **อ่านวัฒนธรรมชุมชน: วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์
แนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: ฟ้ายิ้ม, 2548.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่น, 2546.
- วนิษา ตีคำ. การจัดการพิพิธภัณฑ์เชิงบูรณาการ กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นแหล่งเตา
เมืองน่านบ้านเตาไหแช่เฉียง ตำบลสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2553.
- วรรณกร ชาวนาไร่. การประเมินการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยววัดพระปฐม
เจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารงานวัฒนธรรม สาขาวิชาการ
จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- วรวิมล โรมรัตน์พันธุ์. **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข
(สรส.), 2548.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. **ทัศนะนอกกรอบ : สังคม วัฒนธรรมในวิถีการอนุรักษ์**. กรุงเทพฯ: เมือง
โบราณ, 2543.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. ภูมิปัญญาท้องถิ่น : รวมบทความ. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิ
รินธร, 2549.
- . โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 1 สร้างเครือข่ายและ
สำรวจสภาพพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน),
2547.
- สมคิด จำนงศร. การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดนาหนองเป็นศูนย์การเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนไทย
ยวน ตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารงานวัฒนธรรม สาขา
วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2552.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. **ทุนทางสังคม ทางเลือกทางรอดของสังคมที่ทำทายนักพัฒนา**.
วารสารพัฒนาสังคม. 7 (ธันวาคม): 48-61. 2546.

สุจินดา สุขำกำเนิดและสมพจน์ สมบูรณ์. **ทูลทางสังคม : การกู่วิกฤตชุมชนอีสาน.**

ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2542.

สุนีย์ ภัทรเจียรพันธุ์. **การจัดการแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบาตร กรณีศึกษาร้านหัตถกรรมไทยโบราณ.** การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

เสนห์ นครสันติภาพ. **พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารด้านวัฒนธรรมไทย เกี่ยวกับค่านิยมพื้นฐานของนักศึกษาสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.** กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

เสนห์ จามริก. **“บทบาทของวัฒนธรรมในการพัฒนา”.** เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง วัฒนธรรมกับการพัฒนา. สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล. สุพรรณบุรี. 2536. **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม : ครอบครัว : ศาสนา : ประเพณี.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2532.

สุวัฒน์ชัย สวัสดิผล. **ทูลทางสังคมกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้ กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชุมชนมอญบางกระดี่ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.

เสนห์ จามริก. **“บทบาทของวัฒนธรรมในการพัฒนา”.** เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง วัฒนธรรมกับการพัฒนา. สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, 2532.

เสวี พงศ์พิศ. **ชุมชนเรียนรู้.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลังปัญญา, 2548.

สายันต์ ไพเราะญจิตร และคณะ. **โครงการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2549.

สายันต์ ไพเราะญจิตร. **โบราณคดีชุมชน : การจัดการอดีตของชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน, 2546.

สายันต์ ไพเราะญจิตร. **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพฯ, 2547.

เสถียรโกเศศ นาคะประทีป. **การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน.**

กรุงเทพฯ: เจริญรัตน์การพิมพ์, 2515.

สายันต์ ไพเราะญจิตร. **โบราณคดีชุมชน : การจัดการอดีตของชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน, 2546.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม: แนวทางการศึกษาวิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน.** ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

อาทิตย์ บุคดาตวง. **ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2554.**

อำพร ปวงรังษี. **กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม: กรณีศึกษา ประเพณีแข่งเรือ ชุมชนบ้านดอนไชย ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสังเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2551.**

อรุณ คุณคำ. **ประเพณีท้องถิ่นในฐานะทุนทางสังคมกับวิถีชีวิตชุมชน : กรณีศึกษาประเพณีงานบุญผะเหวด ของไทยและลาว. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชา ยุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2554.**

เอนก นาคบุตร. **ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2545.

อมรา พงศาพิชญ์. **มุมมองเรื่อง “ทุนทางสังคม” “ทุนวัฒนธรรม” และ “ทุนมนุษย์” ในบริบทของวิกฤตเศรษฐกิจกลางสังคมผลกระทบทางสังคม.** ใน สรุปผลการสัมมนาวิชาการ ทุนทางสังคม : มรดกเก่าจะนำไปรอดจริงหรือ, 2543.

อมรา พงศาพิชญ์. **วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธุ์วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

อุษณีย์ ยุทธพงษ์ธาดา. **การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน ศึกษาเปรียบเทียบ, 2549.**

ฤทัยรัตน์ รัตนสร้อย. พลวัตทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาการพัฒนารัฐบาลท้องถิ่น คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ตัวแทนผู้นำชุมชน

1. นายสงคราม พรมคำ
อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
2. นายผล ผิวผ่อง
ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์นางเกศรา ขวัญหอม ภูมิปัญญาชาวบ้าน ม 2

ตัวแทนประชาชนชาวบ้านและตัวแทนชาวบ้านในชุมชน

1. นายหนู ผิวผ่อง ประชาชนชาวบ้าน
ราษฎรหมู่ที่ 10 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
2. นายหา แก้วเกิด
ราษฎรหมู่ที่ 10 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
3. นายอาน หาญรักษ์
ราษฎรหมู่ที่ 2 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
4. นางสาววล พาลี
ราษฎรหมู่ที่ 1 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
5. นายสารี ป้องคำ อดีตข้าราชการบำนาญ
ราษฎรหมู่ที่ 2 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
6. นางหนูเชิญ สุระคำ
ราษฎรหมู่ที่ 2 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
7. นางสมาน ดั่งพล
ราษฎรหมู่ที่ 10 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
8. นางหนูหมาน ดั่งผาง
ราษฎรหมู่ที่ 2 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัด

9. นางประกาย ไทยแท้
ราษฎรหมู่ที่ 1 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
10. นายสมาน ผิวผ่อง
ราษฎรหมู่ที่ 10 ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ตัวแทนสถาบันทางสังคม

1. พระครูถาวรพัชรกิจ (พระอธิการมาโนชญ์ ถาวโร)
เจ้าอาวาสวัดโฆษาและประธานศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา บ้านท่าช้าง
ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
2. นายปัญญา กัปโก
ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
3. นางนิรันดร์ กัปโก
ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านป่าแกเคื้อ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
4. นางสาวไพรวรรณ หาญแก้ว
ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
5. นางหทัยกาญจน์ พรหมพันธุ์
ครู โรงเรียนเมตตาวิทยา อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและใช้ในการสนทนากลุ่ม
เรื่อง ทูททางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์
พื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

คำชี้แจง สำหรับนักวิจัยกรอกแบบสัมภาษณ์

1. การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการศึกษาทางวิชาการ ผลการศึกษาจึงไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม จึงขอให้ท่านกรุณาตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเห็นของท่านด้วยความจริง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนางานวิจัยต่อไป
2. แบบสัมภาษณ์ชุดนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 การสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนบ้านท่าช้าง

ส่วนที่ 3 การสัมภาษณ์องค์ความรู้ทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง

ส่วนที่ 4 การสัมภาษณ์การจัดการพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา

ส่วนที่ 5 การสัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการภายในพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา

ส่วนที่ 6 ข้อเสนอแนะที่มีต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนา การจัดการและการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา

ส่วนที่ 1 การสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่ง/หน้าที่.....

อาชีพ..... อายุ..... เพศ.....

วันที่สัมภาษณ์..... เวลา.....

สถานที่.....

ส่วนที่ 2 การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนบ้านท่าช้าง
ที่ตั้งของชุมชนบ้านท่าช้าง

.....

.....

ประวัติความเป็นมาและลักษณะทางกายภาพ

.....

.....

.....

องค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรม

.....

.....

ส่วนที่ 3 การสัมภาษณ์องค์ความรู้ทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง

องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญา

.....

.....

.....

องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี

.....

.....

.....

ส่วนที่ 4 การสัมภาษณ์การจัดการพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา

ประวัติการจัดตั้ง

.....

.....

.....

วัตถุประสงค์ในการก่อตั้ง

.....

.....

.....

สภาพและรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ (อาคารและสถานที่/ การรวบรวมวัตถุ/ การตรวจสอบ
 จำแนกประเภท และศึกษาวิจัย/ การทำบันทึกหลักฐาน/ การสงวนรักษา/ ความปลอดภัย/ การจัดแสดง)

.....

.....

.....

ปัญหาที่พบของการจัดการพิพิธภัณฑ์

.....

.....

.....

ส่วนที่ 5 การสัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการภายในพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน
 วัดโฆษา

.....

.....

.....

ส่วนที่ 6 ข้อเสนอแนะที่มีต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนา การจัดการและการ
 ดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา

.....

.....

.....

ประวัติผู้วิจัย

1. ชื่อ-นามสกุล นางสาวใจศรกาญจ จารีกสมาน
2. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน 3 6799 00059 13 1
3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์
4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก
 สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ 67000
 โทรศัพท์ 056-717100 ต่อ 1321
 E-mail roseroserose003@gmail.com
5. ประวัติการศึกษา
 ศศ.ม. (ภูมิภาคศึกษา)
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 ศศ.ม. (การบริหารการพัฒนาสังคม)
 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
 ศิลปะและวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้